

Політичні дослідження Political Studies

1 (11)
2026

Науковий журнал • Заснований у квітні 2021 року • Виходить 4 рази на рік • Київ

ЗМІСТ

Теорія та історія політичної науки

- Марія Кушнарьова**
Популізм у добу постправди: від анти-інтелектуалізму до абсолютизації емоцій 3
- Валерій Корнієнко**
Свіфтівський парадокс у сучасній геополітиці (проблема легітимності *casus belli*) 24

Політичні інститути та процеси

- Антоні З. Камінський,
Емілія Ковалевська**
Виграти війну — не означає «виграти мир»: наближення конституційного моменту в Україні. 52
- Наталія Кононенко**
Між легітимацією та імітацією: меритократичні реформи в слабко інституціо-налізованій демократії (на прикладі України). 69
- Олена Суший**
Між Сциллою капітуляції та Харибдою вічної війни: сценарне моделювання повоєнного розвитку України 91

CONTENTS

Theory and History of Political Science

- Mariia Kushnarova**
Populism in Post-Truth Era: from Anti-Intellectualism to Absolutization of Emotions 3
- Valerii Kornienko**
The Swiftian Paradox in Contemporary Geopolitics (the Problem of *Casus Belli* Legitimacy) 24

Political Institutions and Processes

- Antoni Z. Kamiński,
Emilia Kowalewska**
To Win a War Is Not the Same as To “Win Peace”: the Coming Constitutional Moment in Ukraine 52
- Nataliia Kononenko**
Between Legitimation and Imitation: Meritocratic Reforms in Weakly Institutionalized Democracies (Evidence from Ukraine). 69
- Olena Sushyi**
Between Scylla of Capitulation and Charybdis of Eternal War: Scenario Modelling of Ukraine’s Post-War Development 91

Політична культура та ідеологія

**Олександр Корнієвський,
Олексій Полтораков**

Соціальна згуртованість українського суспільства в умовах повномасштабної війни: регіональна специфіка 115

Igor Tsygvintsev

Warwashing як інфлюенсерський механізм легітимації воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери 131

Проблеми світового політичного розвитку

Олена Стойко

Особливості Європарламенту як представницького органу Європейського Союзу 151

Political culture and ideology

**Oleksandr Korniiievskiy,
Oleksyi Poltorakov**

Social Cohesion of Ukrainian Society in the Context of Full-Scale War: Regional Specifics 115

Igor Tsygvintsev

Warwashing as an Influencer-Based Mechanism of War Legitimacy in a Platformized Public Sphere 131

Issues of Global Political Development

Olena Stoiko

Features of the European Parliament as a Representative Body of the European Union 151

Редактор *С. Носова*

Коректор *М. Ковальова*

Технічний редактор *О. Бурдік*

Комп'ютерна верстка *О. Фуженко*

Підписано до друку 31.03.2026. Формат 70 × 100/16. Гарнітура Calibri, Palatino Linotype. Ум. друк. арк. 13,65. Обл.-вид. арк. 14,99. Тираж 140 прим. Зам. № 8003

Видавець і виготовлювач

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України

01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів

видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-1>
УДК 32.019.51[316.343.652+159.942]

Марія Кушнарьова,

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу формування
інформаційних ресурсів Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0003-3361-8838
mariakushn8@gmail.com

Популізм у добу постправди: від антиінтелектуалізму до абсолютизації емоцій

Стаття презентує спробу окреслення магістрального шляху сучасного популізму через формування варіанта відповіді на питання про причини надзвичайних успіхів популізму в сучасному світі з огляду на варіативність сучасного популізму, гаданої втрати ним політичного характеру на користь економічного, культурного тощо. Оскільки одним із визнаних маркерів популізму є антиінтелектуалізм, виокремлення причин неоднозначного ставлення пересічних людей до представників інтелектуальної верстви, яке простежується упродовж останніх півторака років, уточнює причини затребуваності популізму як такого. Залучення запропонованого Х. Ортегою-і-Гассетом розуміння концепту «масової людини», а також висновків когнітології та психології дає змогу наголосити на ролі завищеної самооцінки інтелектуального рівня як передумови успіху антиінтелектуалістичних, отже, популістських настроїв. Це дозволяє заперечити тезу про те, що передумовою популізму є невігластво чи брак інформації. Наголошено, що соціальні зміни, які відбулися наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., спричинилися до формування в цей час «масовою людиною» типу «нарциса», який вирізняється, серед іншого, гіпертрофованою увагою до власної емоційної сфери. У статті розглядаються варіанти використання популізмом цієї риси, що дозволяє виокремити поряд із іншими варіантами популізму психологічний популізм, котрий начебто не має жодного стосунку до політичного життя, але через імпліцитну присутність у свідомості електорату він опосередковано впливає на перебіг усіх суспільних процесів, зокрема,

Цитування: Кушнарьова М. Популізм у добу постправди: від антиінтелектуалізму до абсолютизації емоцій. *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 3—23. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-1>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

політичних. Особливо наголошується на ролі інформаційних технологій, а саме — соцмереж, у перетворенні як завищеної самооцінки, так і абсолютизації емоцій на соціополітичні детермінанти сучасної доби. Обстоюється теза про те, що посилення популізму не випадково збіглося в часі з явищем постправди, і саме посилена увага до емоцій є рисою, яка споріднює популізм і постправду, сприяючи їх взаємному посиленню та подальшому небезпечному зміцненню позицій популізму.

Ключові слова: популізм, постправда, антиінтелектуалізм, «масова людина», «нарцис», психологічні передумови популізму.

Постановка проблеми. Популізм — не нове явище суспільно-політичного життя, у більш-менш чітко впізнаваному варіанті йому, як вважають дослідники, вже понад півтора століття, а щодо окремих популістських засобів, настроїв тощо, то тут, можна припустити, коріння популізму сягає первісного суспільства. Але навіть упродовж зазначеного більш-менш чітко окресленого відтинку часу популізм, як і будь-яка інша політична течія чи напрям, зазнав помітних змін, які відбувалися відповідно до внутрішньої логіки розвитку та під впливом зовнішніх чинників. Саме ці зміни дозволяють визнати за популізмом здатність до блискавичного реагування на соціальні трансформації та подальшу адаптацію до них, унаслідок чого тепер ми можемо говорити про політичний, економічний, лівий, правий тощо популізм, а, наприклад, трампівську версію популізму дослідники цілком слушно вважають культурним популізмом [Goodheart, 2018].

Упродовж останнього десятиліття позиції популізму мало не у всьому світі посилилися, популістські партії та рухи приходять до влади — найяскравіші приклади — Brexit (2016), дворазове президентство Д. Трампа (2016—2020 та з 2024), перемога на виборах в Україні популістично забарвленої партії «Слуга Народу» (2019), вражаючі політичні успіхи італійської партії / руху «Рух 5 зірок» (M5S — понад 30 % на парламентських виборах 2018 р.), німецької «Альтернатива для Німеччини» (AfD — понад 20 % на виборах до Бундестагу у 2025 р.), чеської ANO (2011 — 27 % на парламентських виборах у 2025 р.), тривале (з 2010 р.) перебування при владі в Угорщині В. Орбана та Fidesz, популярність рухів PEGIDA, «жовтих жилетів», тощо. Ці політичні сили помітно впливають на суспільне та політичне життя, таким способом визначаючи економічні процеси та міжнародні відносини. Це свідчить про наявність потужних передумов, які зумовлюють ці успіхи.

Світовий досвід реалізації різноманітних масових впливів — від рекламного до політичного — доводить, що успішність впливу визначається не тільки і не стільки зовнішніми чинниками, тобто застосуванням зовнішніми силами, котрі є ініціаторами впливу, певних технологій тощо, а насамперед відповідністю ідей, образів, технологій впливу особливостям цільової аудиторії. Як зауважила І. Пухта, «інформаційні засоби підсилюють вплив когнітивних особливостей, які проявляються як на рівні індивідуального мислення, так і на рівні масової свідомості» [Пухта, 2022, с. 16]. Це твердження стосується не лише когнітивних, а й інших, зокрема, психологічних особли-

востей. Тому, оскільки очевидно є потреба нейтралізації чи принаймні радикального зменшення впливу популізму на масову свідомість, нагальною є потреба виокремити згадані особливості, які уможливають, актуалізують цей вплив. Для цього доцільно проаналізувати принаймні дві характерні риси популізму: антиінтелектуалізм та гіпертрофовану увагу до емоційної сфери. Антиінтелектуалізм є визнаним маркером популізму, натомість зведення емоцій у культ, тобто їх своєрідна абсолютизація, на подібний статус тільки претендує, але можна припустити, що ті особливості цільової аудиторії популізму, котрі визначають передумови затребуваності згаданих явищ, є запорукою актуальності популізму. Психологічні особливості аудиторії в цьому випадку є соціально обумовленими, тому **мета пропонованого дослідження** — визначення психологічних передумов актуальності антиінтелектуалізму та абсолютизації емоцій як соціальних явищ, котрі помітно сприяють успіху сучасного популістського дискурсу.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких **завдань**:

1) виокремити причини неоднозначного ставлення представників масової свідомості до інтелектуалів, тобто до осіб з вищим інтелектуальним рівнем, задля визначення передумов успіху антиінтелектуалізму як складової популізму;

2) встановити причинно-наслідковий зв'язок між добою «масової людини» та добою «нарцисів» та окреслити їхню роль у поширенні популізму;

3) наголосити на засадничому характері психологічних чинників успіху популізму;

4) визначити передумови та значення перетворення завищеної інтелектуальної самооцінки та абсолютизації емоцій на соціополітичні детермінанти сучасного суспільства;

5) запропонувати обґрунтування інтерпретації популізму доби постправди як психологічного у своїй основі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукова література, присвячена популізму, є неозорою. Популізм потрапив у фокус уваги дослідників у другій половині ХХ ст., саме тоді з'явилися фундаментальні праці Г. Юнеску та Е. Гелнера, М. Кенована, П. Таггарта, Е. Лаклау та інших. Відтоді увага науковців до цього явища не зменшується, чому великою мірою сприяє перебіг політичного життя, в якому популісти відіграють дедалі помітнішу роль і яке забезпечує дослідників актуальним матеріалом, уможливаючи проведення детальних наукових розвідок та виокремлення певних напрямів популізму, що є об'єктом наукових зацікавлень Ю. Гудхарта [Goodheart, 2018], М. Макміллан [MacMillan, 2017], М. Брюера [Brewer, 2016] та інших. Українські вчені фокусують увагу на проявах популізму у політичному житті України [Ляшенко, 2023; Ключник та Невесела, 2020], на маніпулятивному характері популізму [Дем'яненко, 2011] та на його загальних характеристиках [Кіянка, 2012] та ін. Особливо промовистим є зміщення фокусу наукових інтересів М. Закірова з дослідження явища постправди на проблему еволюції популізму у добу постправди та розвитку інформаційних технологій [Закіров, 2024].

З огляду на те, що логіка дослідження передбачала застосування концепту «масової людини», запропонованого свого часу Х. Ортегою-і-Гассетом, великого значення набув його розгляд у праці О. Козинця та В. Соболева [Козинець та Соболев, 2020], а також аналіз популістських маніпуляцій «масовою людиною», запропонований у роботі О. Свідерської та С. Булої [Свідерська та Була, 2021].

Антиінтелектуалізм як характерна риса популізму привернув увагу, знову-таки, у 60-ті рр. ХХ ст. Р. Хофтстадтера та Д. Белла, пізніше — Дж. Макгігана. В наш час проблема антиінтелектуалізму є особливо актуальною для північноамериканських дослідників — Д. Рігні [Rigney, 1991], Е. Мерклі [Merkley, 2020], Т. Ніколз [Nichols, 2017] та ін., котрі обстоюють думку, що він відчутно вплинув на результати президентських виборів 2016 та 2024 рр., аналізуючи його роль у суспільному та політичному житті США.

Хоча «нарцисам» присвячено помітну кількість праць, їхні автори переважно не аналізують роль «нарцисів» у політичних процесах, зокрема їхнє ставлення до популізму, обмежуючись поданням психологічного портрета «нарциса» та особливостей взаємодії з ним інших членів соціуму [Клімаш, 2020; Еріксон, 2024].

Огляд дослідницької літератури дає змогу дійти обережного висновку про те, що, на відміну від антиінтелектуалізму, використання популізмом емоційної сфери, його особливості та наслідки прямо не окреслювалися, і це є дещо дивним, з огляду на очевидні, причому, масштабні вияви цього явища у популістській практиці.

Окреслене дослідницьке завдання передбачає використання міждисциплінарного підходу, тому для пропонованого дослідження у певному смислі засадничу роль відіграли як відома праця Дж. Крюгера і Д. Даннінга [Kruger & Dunning, 1999], так і менш резонансні, але вкрай помічні роботи українських учених з когнітологічної проблематики Г. Бахтіної [2011] та І. Пухти [2022], психології — Т. Клімаш [2020], соціології — І. Цигвинцева [2025], В. Шульги [2017].

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено раніше, одним з найхарактерніших маркерів популізму дослідники вважають антиінтелектуалізм [Merkley, 2020]. Антиінтелектуалізм, як і популізм, має досить тривалу історію, у більш-менш оформленому варіанті він існував у західному світі вже наприкінці ХІХ ст. [Charle, 2015; Rigney, 1991, p. 442]. Це означає, що негативне ставлення до осіб, котрі, з погляду масової свідомості, є інтелектуалами, тією чи іншою мірою справді поширене. Як і будь-яка інша риса, яка упродовж тривалого часу наявна у громадському дискурсі, це ставлення ґрунтується на відповідних настроях та уявленнях, що побутують у соціумі.

Дослідники виокремлюють різні причини цього явища. Одна з них зумовлена тим, що антиінтелектуалізм використовує уявлення про інтелектуалів як частину еліти [Merkley, 2020, p. 26—28] (а еліту зазвичай не люблять, хоча їй заздрають), чи про те, що вони безпосередньо чи опосередковано ви-

конують завдання влади [Rigney, 1991, p. 441] і, отже, протистоять «простому народу». Втім, це уявлення характерно більше для західного суспільства, але навіть там воно поступово здає свої позиції, оскільки, з огляду на посилення егалітаризму, полегшення доступу до освіти, зниження публічного статусу вчених, порівняно із зірками шоу-бізнесу тощо, інтелектуалів тепер складно вважати престижною стратою [Pires, 2009, p. 122].

Неоднозначне ставлення до інтелектуалів зумовлене не тільки певними соціальними поглядами носіїв масової свідомості, але й особистісними, хоча й обумовленими соціально, і відповідно до них, як констатують дослідники, «інтелектуали видаються надто далекими від світу пересічних людей. Вони не працюють, переймаючись виключно читанням та обдумуванням якихось незрозумілих речей, які не мають жодного стосунку до щоденного життя. Вони не виробляють матеріальних цінностей» [Brewer, 2016, p. 253]. До того ж, масова свідомість переважно не схильна визнавати цінність того, що не тягне за собою негайної практичної вигоди [Rigney, 1991, p. 444], а діяльність інтелектуалів видається їй саме такою, відповідно, саме таким видається взагалі все, що пов'язане з інтелектуальною діяльністю, причому очевидно, що в цьому випадку від зміни місць «доданків» у словосполученні «сума» якраз дуже змінюється.

Соціальні та особистісні погляди можуть змінюватися залежно від реалій життя, натомість психологічні особливості особи є набагато стійкішими. Саме вони визначають ще одну причину ефективності антиінтелектуалізму та, відповідно, популізму, і саме тому ця причина є глибшою і, на жаль, такою, що її складно нейтралізувати чи принаймні послабити її дію.

Психологи загалом погоджуються з тим, що формування людиною особистісного погляду на світ і себе, яке триває з найранішого віку, відбувається під дією внутрішньої схильності на користь свого Я. Саме завдяки цій схильності людина від початку налаштована на визнання себе хорошою, доброю, сильною, красивою тощо. На думку О. Гуменюк, «це дозволяє більшості з нас насолоджуватися перевагами високої самооцінки і в такий спосіб відкривати та освоювати позитивний канон свого Я» [Гуменюк, 2004, с. 94]. Цей канон є основою для усього спектра поглядів, переконань та, відповідно, дій людини, визначаючи її діяльність, формуючи її особистість та якість її ставлення до світу. Далеко не останнє місце у цьому каноні відводиться розуму, або інтелекту. При цьому очевидно, що під час оцінювання власного інтелектуального рівня, якщо воно взагалі здійснюється індивідом, абсолютна більшість людей якісь об'єктивні параметри інтелектуальних здібностей і навичок до уваги просто не бере (бо не має про них жодного уявлення), а висновок про рівень їх розвитку у власній свідомості особа робить виключно за згаданою внутрішньою схильністю на користь свого Я. Саме це викликає у багатьох випадках підстави для завищеної інтелектуальної самооцінки.

Першовідкривачі відомого ефекту, названого на їхню честь, Д. Даннінг та Дж. Крюгер вважають, що тенденція до завищеної самооцінки є загаль-

ною [Kruger & Dunning, 1999, p. 1122], але некомпетентним особам, на відміну від компетентних, бракує навичок самостереження та самоаналізу [Kruger & Dunning, 1999, p. 1121], вони не переймаються метапізнанням, не налаштовані на самокритику, тому, відповідно, просто не бачать підстав для зниження самооцінки.

На думку дослідників, для того, щоб індивід міг переоцінити рівень своїх знань та навичок у якійсь сфері, він повинен мати бодай мінімальні знання та навички у цій сфері [Kruger & Dunning, 1999, p. 1132]. Це пояснює, чому далеко не всі мають власну думку стосовно, наприклад, популяції анафезіса яванського чи проблем менської мови, але мало не всі висловлюються з приводу політики, літератури, мистецтва, історії тощо. Ймовірно, підґрунтям цього є, по-перше, те, що люди, свого часу навчаючись у школі, здобули, як вони вважають, згадані мінімальні знання і, на думку більшості, ці знання є цілком достатніми для того, щоби претендувати на право генерувати судження (при цьому не йдеться навіть про те, якою була успішність особи в школі і коли це було). По-друге, в наш час завдяки удосконаленню Інтернету інформація щодо згаданих галузей постійно актуалізується, створюючи враження її цілковитої доступності, тому, як зазначив С. Сломен, «ми плутаємо знання у наших головах зі знанням, до якого ми маємо доступ» [Цит. за: Пухта, 2022, с. 19], унаслідок чого виникає ілюзія знання або ілюзія компетентності, отже, ілюзія розвиненого розуму, яка стає додатковою підставою для часто невинувато високої інтелектуальної самооцінки.

Очевидно, що люди, котрі вважають себе розумними, схвалюють тих, хто підтримує це їхнє переконання, тобто тих, хто створює підстави для його верифікації самою людиною, і навпаки, негативно сприймають тих, хто будь-яким способом — свідомо чи несвідомо — це переконання підважує. Це є однією з причин неоднозначного та, загалом, неопозитивного ставлення до інтелектуалів, характерного для масової свідомості.

Масова свідомість, котру дослідники пропонують вважати одним із видів суспільної свідомості та найбільш реальною формою її фактичного існування та втілення [Козинець та Соболев, 2020, с. 36], великою мірою визначає перебіг суспільно-політичного життя сучасного демократизованого світу. І хоча формально носій масової свідомості — це усереднений образ середньостатистичної пересічної людини нашого часу, цей образ — теж великою мірою — успадкував риси, виокремлені Х. Ортегою-і-Гассетом майже століття тому.

Як відомо, іспанський мислитель подав яскравий портрет «масової людини». Поряд із тими, хто себе оцінює, отже, щось від себе вимагає, прирікаючи себе таким способом на незадоволення, сумніви, виклики, докладання зусиль для реагування на них, тобто потребує внутрішнього розвитку, набули помітного впливу ті, котрі себе не оцінюють, натомість «щиро, без жодної пихи, неначе це найприродніша річ у світі», «схвалюють усе, що знаходять у собі» [Ортега-і-Гасет, 1994, с. 48], і саме це, за Х. Ортегою-і-Гассетом,

є сутністю «масової людини». Представники цього типу самі для себе є еталоном, усім у собі задоволені, тому нічого від себе не вимагають, не бачать потреби докладати хоч якісь зусилля. Їхня «суверенність» перетворилася на «психологічний стан» [Ортега-і-Гасет, 1994, с. 23]. Не маючи сумнівів, вони діють, а оскільки на їхньому боці чисельна перевага, вони починають непрямо домінувати шляхом поширення своїх смаків, поглядів, преференцій, наполягання на реалізації своїх потреб, а «ординарність» вони нав'язують як цілком прийнятну норму. Вони тішаться від того, що вони такі, як усі, вважаючи такий стан речей правильним [Ортега-і-Гасет, 1994, с. 17]. Їм не потрібні підстави чи докази, аби вважати себе розумними аж настільки, щоб мати право на оприлюднення своїх суджень. Саме такі люди становлять ту масу, яка у першій чверті ХХ ст. стала провідним актором (на суспільно-політичній сцені «вийшла наперед аж до рампи» [Ортега-і-Гасет, 1994, с. 16]). Самий факт належності до більшості є для них підставою вважати, що правда на їхньому боці, що вони мають рацію, оскільки «народ помилятися не може», а ця народницька максима дуже добре вкорінилася у масовій свідомості. Це означає, що вони можуть не перейматися перевіркою істинності своїх суджень взагалі. Факт належності до групи, наділеної розумом а priori, робить її членів самовдоволеними — вони не потребують стороннього захоплення, схвалення тощо, вони ні з ким не змагаються за звання «кращого», і це створює ту високу самооцінку, яка визначає самосвідомість і, зрештою, світогляд.

І от «раптом» цю загалом безхмарну картину псують якісь мудрагелі («інтелектуали»): вони начебто нічого особливого не роблять — просто щось кажуть, буденно розмовляють, а, як наслідок, одне з основних і найприємніших для індивіда уявлень про себе як про розумну особу зазнає великих збитків, знижуючи самооцінку та погіршуючи настрій, а «інтелектуали», відповідно, викликають роздратування та злість. Іншими словами, «інтелектуали» змушують «масову людину» порівнювати себе з іншими, тобто порушують усталене та звичне концептуальне Я особи, тобто той самий позитивний канон її Я, миттєво перетворюючи його на негативний.

Власне, саме так сприймає «масова людина» (як її описав Х. Ортега-і-Гасет) «інтелектуалів», тобто тих, хто в її очах є розумнішим за неї. Тому дуже великої ваги в очах «масової людини» набувають особи чи політичні сили, котрі нейтралізують ці збитки для позитивного канону її Я, доводячи, що ті, хто завдав цих збитків, насправді мало чого варті. Саме це і роблять популісти.

Слід особливо наголосити на тому, що Х. Ортега-і-Гасет вважав, що «масова людина» у його інтерпретації позбавлена чіткої соціальної локалізації. Представники цього типу є у всіх верствах суспільства, так само як у всіх верствах суспільства є ті, хто, навпаки, має сумніви, прагне розвитку, намагається шукати відповіді на онтологічні чи аксіологічні питання тощо. Цим, якоюсь мірою, можна пояснити успіх популістських сил серед людей з українським різним фінансовим, соціальним, освітнім статусом тощо.

Як уже було зазначено, тією чи іншою мірою завищена самооцінка була притаманна людям у всі часи, але у ХХ ст. це явище поступово набуло масового характеру, а оскільки маси «вийшли до рампи», то в реаліях ліберальної демократії, економіки, орієнтованої на задоволення попиту, та соцмереж воно перетворилося на соціополітичну детермінанту.

У західному, східному та у пострадянському суспільствах згадані процеси станом натепер з огляду на різні причини проявляються дещо по-різному, але вони посилюються. Зокрема, американські дослідники вважають, що Д. Трамп зміг прийти до влади у 2016 році саме завдяки тому, що він спирався на антиінтелектуальні та антинаукові настрої в американському суспільстві, що зростають [Knoester Ch. & Knoester M., 2023, p. 55], і що «Сполучені Штати тепер є країною, одержимою поклонінням власному невігластву» [Nichols, 2017, p. 9]. Причина, вочевидь, полягає у тому, що позитивний канон Я тамтешніх людей, як і всіх інших, теж потребує плекання.

Плекання може проявлятися по-різному. Розвиток інформаційних технологій та Інтернету створили у переважній кількості користувачів враження легкої доступності інформації, а оскільки, як уже було зазначено, люди переважно не бачать різниці між тією інформацією, яка є їхнім знанням, та тією, що наявна в їхньому інформаційному просторі, у них не могла не виникнути ілюзія повної успішності самостійних пізнавальних дій, що, своєю чергою, уможливило виокремлення явища інформаційного самообслуговування, хоча щодо переважної кількості випадків коректніше було би говорити про ілюзію інформаційного самообслуговування. Виникнення цієї ілюзії, по-перше, відчутно підважує необхідність формальної освіти, по-друге, дозволяє особі, що набула цієї ілюзії, вважати себе, як мінімум, дуже обдарованою, по-третє, людину, яка досягла успіхів у якійсь сфері діяльності самотужки, широкий загал з огляду на різні причини вважає талановитішою і більше нею захоплюється, ніж такою, чий успіх є результатом навчання під керівництвом спеціаліста.

Результати цього начебто успішного інформаційного самообслуговування у вигляді думок украй різного ґатунку, ясна річ, часто викликають у їх авторів бажання ними поділитися. Реалізації цього бажання усіляко сприяє Інтернет, зокрема соцмережі, оскільки будь-хто може розмістити там свій допис, через що дослідники вважають важливим механізмом нового медіасередовища «легкість входу» (*ease of entry*) [Dahlgren, 2013, p. 402]. Характерні для соцмереж та великої кількості інтернет-ресурсів початкова відсутність фільтрів у вигляді редакторської роботи, потенційно необмежена аудиторія та миттєве поширення зробили цю «легкість входу» для особи, котра розміщує бодай якийсь текст, визначальним чинником, котрий потурає завищеній інтелектуальній самооцінці цієї особи, отже, позитивному канону її Я. Отримавши схвальний (хоча б якоюсь мірою) відгук на свій допис, користувач, у власному сприйнятті, має підстави позиціонувати себе за «інтелектуала», а це, своєю чергою, заохочує висловлюватися дедалі більше.

Усі згадані чинники сприяють верифікації завищеної інтелектуальної самооцінки, тобто покликані підтримати її на приємному для особи рівні. Причому саме в наш час ідеться не те що про поодинокі випадки, а про соціологічно значущу кількість подібних випадків, зрештою, як зауважив Т. Ніколс, «ще ніколи так багато людей не отримували доступу до такої великої кількості знань і так не опиралися тому, щоби чогось навчитися» [Nichols, 2017]. Причиною такого становища є якраз неадекватно висока інтелектуальна самооцінка великої кількості людей.

Оскільки йдеться про сучасну аудиторію, мусимо брати до уваги особливості її мисленневої діяльності. Як відомо, у цифрову добу вона перетворюється на кліпове мислення, для якого характерні відсутність раціональних основ та чіткої логіки; мозаїчність та фрагментарність сприйняття та вражень; мислення в режимі коротких, інтенсивних образів, унаслідок чого наш час стає «часом коротких фраз і думок» [Бахтіна, 2011].

Явище домінування «коротких фраз та думок» особливо актуальним стало в США, оскільки *Twitter*, обмеживши кількість символів у повідомленні до 140 (згодом, щоправда, збільшивши до 280, але не скасувавши обмеження як таке), «не вимагає, а насправді не дозволяє розвинути у пості думку чи аргумент» [Goodheart, 2018]. А з огляду на те, що *Twitter* у США є дуже популярною соцмережею, цей формат не міг не вплинути не тільки на характер і зміст комунікації, а й на когнітивні практики користувачів. Тож не те що не дивно, а цілком закономірно, що *Twitter* став ідеальним засобом комунікації для Д. Трампа [Goodheart, 2018] з його популістськими іграми, відігравши помітну роль у його перемозі на виборах 2016 та, особливо, 2024 рр.

Серед дослідників поширеною є думка, що підґрунтям популізму є невігластво, брак знань, освіти, інформації [Закіров, 2024, с. 47; Лютий, 2019]. Викладене раніше змушує дещо відкоригувати це твердження. Схвалений і, певною мірою, навіть освячений популізмом приємний для особи її власний позитивний канон Я у свідомості «масової людини» перетворюється на ту когнітивну схему, що про неї йшлося у Ж. Піаже, котра, у разі надходження інформації, яка підважує цю схему, змушує особу замість того, щоб коригувати схему, відкинути інформацію. Людям зазвичай неприємно розставатися з високою і однозначно позитивною думкою про себе, і саме це є чинником, що робить популізм нездоланим, а будь-яка інформація, скільки б її не було і якою би якісною вона не була, буде реципієнтом відкинута або, в кращому разі, адаптована під наявну схему, якщо ця інформація буде опосередковано викривати нестачу в нього інтелекту, або, простіше, розуму. А в реаліях сучасного інформаційного середовища згадана схема завдяки «ефекту бульбашки» перетворюється на добре укріплену фортецю.

Натомість можна припустити, що підґрунтям популізму є не невігластво, а завищена самооцінка, зокрема, завищена оцінка власного інтелектуального рівня. Завищена самооцінка добре поєднується з суто популістськими рисами: по-перше, демонстративно зневажливим ставленням до чинної

влади та, по-друге, поширенням уявлення про «підступне» приховування чинною владою якихось простих і легких способів розв'язання системних питань. Наприклад, за висновками дослідників, в Україні «більша частина громадян готова підтримати завідомо нездійсненні обіцянки, як-от знизити ціну на газ або гарантувати працевлаштування всім громадянам» [Ключник та Невесела, 2020, с. 13]. Це є дуже небезпечним, адже через це влада в державі може опинитися в руках авантюристів.

Невігластво проявляється також опосередковано у тому, що особа не бачить сенсу та потреби в інтелектуальному розвитку людини і своєму власному зокрема. Це невігластво блокує навіть доступну інформацію, залишаючи її поза свідомістю просто тому, що на неї нема попиту. Тому популістичні сили не переймаються встановленням неприхованого контролю над джерелами інформації (заборона, блокування тощо), а от тоталітарні тенденції якраз чітко передбачають його наявність, і тут не можна не погодитися з Г. Почепцовим у тому, що незнання є одним із механізмів саме тоталітаризму [Почепцов, 2024, с. 93—99].

Від виокремлення Х. Ортегою-і-Гассетом «масової людини» минуло майже століття, і за цей час світ і соціум суттєво змінилися. Слід віддати належне далекоглядності іспанського мислителя: він у 30-ті роки ХХ ст. помітив те, що досягло свого розквіту тільки згодом. Ознаки присмерку «доби масової людини» стали очевидними з початком інформаційної доби, і тоді «масова людина», якій не властиві сумніви у власній правоті, яка упевнена, що вона все робить правильно, втомившись від реальних чи уявних суспільних вимог (обов'язків та зобов'язань, обтяження відповідальністю, уніфікації та обмежень, постійної гонитви за успіхом, боротьби за першість, намагання комусь щось довести, дотримання правил, які здаються жорсткими, тощо), вважаючи себе прогресивною і сучасною, причарувалася прекрасними ідеями особистої свободи, психологічного комфорту, цінності самовираження, неприпустимості будь-якого примусу, напруження та обмеження індивідуальності, і вирішила виховувати своїх дітей так, щоб як не вона, то хоч вони були щасливими, тобто насолоджувалися всіма цими правильними і хорошими речами повною мірою. Проблема в тому, що згадані ідеї — не лише прекрасні, а й дуже зручні для тих, кого в душі цих ідей виховують, оскільки вихованці, зрештою, мають украй туманне уявлення про працю, обов'язки, зобов'язання тощо. Як наслідок — сучасна молодь перетворюється на «покоління Я». Доказом цього є результати масштабних соціопитувань американських підлітків, в ході яких із твердженням «Я важлива особа» у 1951 році погодилися 12 % опитаних, а у 1989 — 78 % [Senior, 2010]. Дослідники вважають, що це ознака настання «ери нарцисизму» [Клімаш, 2020, с. 86]. Можливо, використання слова «ера» в цьому випадку — певне перебільшення, і коректніше говорити про чергову «добу», але у будь-якому разі «типовий представник ХХІ століття — це особистість із сильною нарцисичною детермінантою» [Клімаш, 2020, с. 86]. Фахівці вважають, що нарцисичну поведінку

демонструють близько 20 % західного населення [Еріксон, 2024, с. 6], і можна припустити, що це переважна частина молоді, але погляди і прагнення молоді, принаймні тепер, цілком і повністю підтримують і поділяють її батьки, тобто представники дорослої активної частини населення.

Наріжним каменем нарцисичної свідомості є надмірний егоцентризм та його похідні — відчуття власної особливості, винятковості та унікальності; претензія на володіння усім найкращим просто за фактом власного народження; марнославство; постійна потреба у захопленні з боку інших; нерелістична завищена самооцінка.

Останнє, на перший погляд, споріднює «нарцисів» з «масовою людиною», але насправді ця спорідненість — суто зовнішня. Якщо «масова людина» не порівнює себе з іншими, оскільки вона пишається належністю до більшості, яка «завжди має рацію» і тому не вважає за потрібне виділятися, то «нарцис» якраз над усе прагне виділятися, тому порівняння себе з кимось — його постійний спосіб життя. Іншими словами, якщо «масова людина» ображається, коли щось завдає збитків її канону власного Я, то «нарцис» — коли його Я не викликає чийогось захоплення. Причому якщо «масова людина» відчуває дискомфорт від самого порівняння свого Я з іншими та захищає вже наявне бачення власного Я, то «нарцис» порівнює себе не тільки з іншими, а й, насамперед, з тим ідеалом, якого він / вона прагне досягти. З одного боку, самий факт цього порівняння відчутно ускладнює, особливо порівняно з «масовою людиною», психологічний та особистісний портрет «нарциса», з другого — невідповідність між реальністю та ідеалом порушує психоемоційний стан його особистості [Клімаш, 2020, с. 86], спричиняючи гострі емоційні реакції, схильність до афективних переживань, нервові зриви, неврози, депресивні стани тощо.

Також «нарцис» відрізняється від «масової людини» постійною та щільною залежністю від сприйняття його / її оточуючими, над усе потребуючи їхнього визнання, захоплення, слави тощо. Знову-таки, відсутність очікуваного резонансу провокує у «нарциса» насамперед емоційні реакції. Саме тому дослідники наголошують на великому значенні психологічного комфорту та, ширше, емоційної сфери для сучасної молоді (т. зв. покоління Z) [Цигвінцев, 2025, с. 143].

Оскільки «масова людина» не переймається думкою сторонніх, вона й не намагається справити на них враження, відповідно, їй байдуже до зовнішніх ефектів. Натомість для «нарциса» вразити інших — мало не головне завдання, тому, якщо йдеться про інтелектуальну діяльність, «нарцис», прагнучи зовнішнього ефекту, схильний підмінити розум — як у собі, так і в інших — зарозумілістю, він високо цінує інтелектуальну лексику, відповідні термінологію та тип побудови мовлення тощо. Але глибока та віддана інтелектуальна діяльність «нарцисів» не цікавить, оскільки вона потребує напруження, зусиль, а це суперечить базовим настановам їхнього виховання, відповідно до яких бажаним є перебування у стані психологічного комфор-

ту, яке не буде вимагати від них жодного напруження, а буде сповнене задоволення. Тому не дивно, що дослідники фіксують настільки помітне зростання гедоністичних настроїв серед населення, особливо молоді, різних країн світу, що його можна вважати знаковим для нашого часу [Шульга, 2017, с. 161—162]. Ідеться про психологічний гедонізм, за якого головним джерелом задоволення чи насолоди є згаданий психологічний комфорт, запорукою якого є відсутність примусу, необхідності докладання зусиль, напруження, причому йдеться про доволі примітивізовану версію, ознаками якої є пасивне ставлення до життя, домінування егоїстичних настроїв. Певні сили, зацікавлені у підтримці з боку соціуму (наприклад, масмедіа), потураючи психологічному гедонізму, який передбачає підтримання завищеної самооцінки інтелектуального рівня та вкрай економного використання власних інтелектуальних сил, по суті, провадять популістську політику, яка, виходячи зі згаданих раніше прекрасних ідей, що стали принципами виховання, усіляко підтримує прагнення особи перетворити світ на суцільну зону власного комфорту, в якій всі емоції «нарциса» — приємні, а також, що найважливіше, варті того, щоби всі, хто його оточує, ставилися до них з повагою та розумінням. Це все призвело до того, що, за влучним висловом В. Єрмоленка, суспільство тепер — це «децентралізована маса, індивідуалізована маса. Маса, яка рухається в різних напрямках. (...). Ця маса — це безліч малих мерей, кожна з яких хоче бути автономною і унікальною» [Єрмоленко, 2019]. Цю тезу підтверджує аналіз І. Цигвінцевим соціологічних опитувань сучасної української молоді, згідно з яким «рівень щастя молоді визначається не стільки політичними чи соціально-економічними факторами, скільки індивідуальним сприйняттям майбутнього» [Цигвінцев, 2025, с. 150]. З огляду на психологічний гедонізм, небажання напружуватися та докладати зусиль, цілком закономірним є те, що Р. Тшасковський з гаслом «Вся Польща, вперед!» програв — хоч і небагато, але програв — К. Навроцькому з гаслом «Добре життя поляків» під час останніх президентських виборів у Польщі. Очевидно, що з погляду психологічного гедонізму «добре життя» є набагато принагіднішим, ніж заклики до руху, та ще й уперед.

«Унікальний», «ексклюзивний», «неймовірний» є означеннями (в синтаксичному розумінні), котрими тепер рясніють пости у соцмережах, рекламні тексти та медійний дискурс. Такі приклади апеляції до емоційного боку свідомості покликані сформувати у реципієнта уявлення про виняткове захоплення, часто ці звороти сприймають всерйоз, і це теж лестить самооцінці, оскільки означає, що особа має справу з чимось у край особливим, видатним, рідкісним, і хоча насправді це переважно не відповідає дійсності, задоволення від усвідомлення власної винятковості змушує ігнорувати раціональні аргументи, якщо вони, звісно, взагалі присутні в інтелектуальному полі певної особи. Це, за великим рахунком, є спробами викликати у реципієнта стан wow-ефекту, і вони насправді є дуже небезпечними, оскільки гонитва за «унікальним» та «неймовірним» — неважливо, йдеться про рису власного стану

чи джерело вражень та відчуттів — створює великий простір для маніпуляцій і з цього мають (або можуть мати) зиск зацікавлені вправні сили. Зокрема, це використав прем'єр-міністр Чехії А. Бабіш, який після перемоги своєї партії на виборах до парламенту повідомив громадянам своєї країни: «Ми хочемо врятувати Європу...» [Jozwiak, 2025]. Вочевидь, він розраховував саме на досягнення wow-ефекту, виникнення у його реципієнтів уявлення про виняткове значення, виняткову роль, виняткову силу їхньої країни, отже, їхню власну, не надто переймаючись ступенем адекватності підстав для цього.

Уявлення про виняткове значення емоцій досить органічно поєднується зі згаданим раніше явищем домінування «коротких фраз і думок», і найкращою ілюстрацією цієї тези є дискурс, типовий для соцмереж. Зокрема, раніше йшлося про те, що обмеження *Twitter*'ом кількості символів у пості не дозволяє його автору розвинути думку чи запропонувати аргументацію. Натомість ця кількість символів є цілком достатньою для вихлюпування емоцій. Дослідники, з огляду на популярність *Twitter* та спричинені цією соцмережею зміни, позначають західний світ як *Twittersphere* [Marshall & Atherton, 2015, р. 72—73], а в українських реаліях завдяки типологічній спорідненості українське комунікаційне середовище можна позначити як Фейсбуксферу. Фейсбук не запроваджував кількісних обмежень для постів своїх користувачів, тому, здавалося би, вони мають можливість «розвинути і думку, й аргумент», але натомість користувачі, зокрема українські, продемонстрували виняткову креативність, скориставшись цією необмеженістю на свій лад: замість того, щоб ознайомити спільноту з власними думками, вони ознайомлять її з власними емоціями, тому соцмережі, котрі, як зазначив Т. Лютий, могли би «бути платформами висловлення виваженої думки», або хоча б якоїсь думки, насправді «скоріше нагадують середовище, куди виливаються потоки нестримних емоцій» [Лютий, 2019]. Перефразовавши відомий вислів П. Валері, можна зауважити, що багато текстів у соцмережах є «розгорнутим вигуком». Тож не дивно, що соцмережі відіграли і надалі відіграють помітну роль у політичній історії популістських партій, зокрема «Слуги Народу» [Ляшенко, 2023, с. 114—115].

Легковаження раціональними основами та логічними операціями у поєднанні з переважанням мозаїчності та мислення образами могли би стати підставами для формування мистецької (артистичної) свідомості, але в сучасному публічному дискурсі вони переважно обмежуються сприянням прояву різноманітних емоцій, причому часто — бурхливому, принципово нестримному, покликаному вражати, а також утвердженню виняткового значення емоцій як у приватному, так і у соціальному житті. По суті, йдеться про тенденцію, за якою емоційне у загальному дискурсі помітно збільшує свою питому вагу та посідає місце інтелектуального.

Саме це відбувається в українському інформаційному та комунікативному середовищах. Наслідки цього проявляються у вразливості до будь-яких впливів, поширенні хибних цінностей, у підвищенні ступеня ймовірності за-

грозливого розбалансування соціуму та небезпеки делегітимізації влади тощо. Зокрема, на думку В. Фесенка, одним із прикладів небезпечності домінування емоційного ставлення, а не раціонального вибору, внаслідок чого в політичній поведінці українців настрої панують над інтересами, є деяка хи́мерність результатів їхнього, тобто українців, волевиявлення [Фесенко, 2018].

Саме домінування емоційного ставлення є бажаним для популізму. Оскільки емоційні реакції є даністю, якої не треба вчитися, вони є тією частиною свідомості людини, яка не передбачає будь-якого самовдосконалення, докладання зусиль, напруження сил тощо, хіба що для стримування емоцій за певних обставин. Переважна апеляція до емоцій, по-перше, непрямому применшує значення мислення, по-друге, створює великі можливості для маніпуляцій. Саме це й використовує популізм. Зокрема, М. Макміллан вважає, що «популізм — це маніпуляція почуттями» [MacMillan, 2017], а О. Свідерська та С. Була — що популізм «заграє з почуттями» [Свідерська та Була, 2021, с. 21]. Видається за доцільне дещо уточнити ці тези: оскільки почуття є індивідуалізованими, маніпулювати почуттями дуже великої аудиторії (як от великої частини соціуму) насправді складно, натомість маніпулювати емоціями дуже великої аудиторії набагато легше, і з огляду на це популізм постає саме як маніпуляція емоціями.

Маніпуляція емоціями є, по суті, наріжним каменем популізму, оскільки сама ідея його існування полягає у використанні, навіть експлуатації, однієї з основних психологічних потреб людини — потреби в емпатії. Емпатія, серед іншого, виявляється у розумінні масштабу проблем, з якими стикається людина, складності її становища та ступеня страждань. Але можна легко створити видимість емпатії, зокрема, для того, щоби переконати людину, що, на відміну від жорстокої та самозакоханої офіційної влади, яка народ, тобто цю людину, просто не помічає, є певна сила (чи особа), яка дуже добре розуміє, як ця людина страждає, як їй погано і, головне, як це все несправедливо. Саме це і робить популізм. Усвідомлення того, що тебе розуміють, тобі співпереживають, уже створює ту дуже важливу позитивну передумову, яка надовго визначає подальший перебіг стосунків «народу» з популізмом і забезпечує останньому сталий успіх. Саме на це зробив ставку теперішній прем'єр-міністр Чехії А. Бабіш, який у 2011 році заснував партію ANO 2011, назва якої розшифровується як «Дії незадоволених громадян» і популярність якої, зрештою, уможливила його перебування на одній з найвищих посад держави.

Ще один варіант базового використання популізмом емоцій виокремила І. Кіянка, яка вважає, що популізм забезпечує людину символічними засобами мобілізації гніву і образ людей, які він направляє проти інститутів влади та еліти [Кіянка, 2012, с. 11]. Гнів — це саме емоція, популізм переконує особу в справедливості та обґрунтованості її гніву, каналізує його, створюючи видимість заповнення згаданого раніше дефіциту емпатії, але при цьому непрямом підносячи власне «я» людини з усіма його складовими. Яскравим прикладом реалізації цієї тези є згаданий італійський «Рух 5 зі-

рок», в історії та логотипі якого велику роль відіграє літера «V», яка позначає поширену італійську лайку, яка символізує якість ставлення італійців до корумпованої безсовісної влади.

Популізм справляє не лише такий засадничий вплив, він посилено працює з емоціями, викликаними більш-менш чітко окресленими проблемами, причому здебільшого зумовленими соціально-культурними чинниками. Однією з таких емоцій є, наприклад, роздратування, яке викликають представники певної соціальної верстви (мігранти, носії регіональних відмінностей, представники соціальних низів, певних меншин тощо), зокрема, декларування Д. Трампом свого прагнення усунути джерело саме такого роздратування дозволяє дослідникам позначати популізм Д. Трампа як культурний.

Змальований дискурс, покликаний лестити і потурати суто егоцентричним уявленням і претензіям людини, екстраполюється на всі сфери соціального життя, що дає можливість позначити його як психологічний популізм. Можна припустити, що саме психологічний популізм як спосіб впливу на людину через лестощі притаманному їй способу бачення та розуміння себе лежить в основі популізму як такого, адже основою будь-яких популістських гасел і тез є меседжі, котрі прямо, а надто, непрямо лествять і потурають глибоким переконанням особи стосовно її розуму, мудрості, доброти, краси, безвідмовності, винятковості її страждань, ступеня несправедливості, яким позначене її життя тощо. Це може стосуватися поглядів на виховання дітей, особливості освітнього процесу, цінність праці, ставлення до певних соціальних верств, життєвих пріоритетів тощо. На перший погляд, психологічний популізм не має жодного стосунку до політичного життя, але через імпліцитну присутність у свідомості електорату він опосередковано впливає на перебіг усіх процесів, зокрема, політичних, формуючи їх та визначаючи їх вектор. Можливо, одним із найяскравіших прикладів прояву сучасного психологічного популізму в Україні є посилена увага медіа до численних різноманітних конфліктних ситуацій, пов'язаних із середньою освітою, які висвітлюються так, що винними постають учителі, школа, українська освіта тощо. Ще одним прикладом є, знову-таки, посилена увага медіа до численних конфліктних ситуацій, пов'язаних із діями співробітників ТЦК. Безперечно, випадки перевищення повноважень цими особами не є одиничними, як і випадки некоректних дій освітян, але прагнення медіа потурати тим самим нарцисичним уявленням — очевидні. Подальші висновки посиленого розголосу згаданих випадків також є очевидні — формування негативного іміджу державних установ, дискредитація чинної влади та засад української державності тощо.

Розквіт популізму, який ми спостерігаємо, збігся в часі з явищем постправди, і це не є випадковістю. Те, що об'єктом впливу сучасного популізму є переважно емоції, споріднює його з постправдою і таким способом сприяє їхньому взаємному посиленню, а вплив сучасних інформаційних технологій — виходу на новий рівень, тому теперішній популізм отримав нове дихання та перетворився на неопопулізм [Закіров, 2024].

Сучасні інформаційні технології, безумовно, вплинули на всі сфери соціального життя, зокрема, вони експоненційно підвищили ступінь публічності будь-яких подій. Саме інформаційні технології уможливили явище, котре Х. Ортега-і-Гассет позначив наведеним вище висловом «вихід до рампи». «Вихід до рампи» означає вихід не тільки на авансцену з глибини, а ще й вихід на місце, яке настільки добре освітлюється, що як актор, так і актор просто не можуть нічого приховати — глядачам видно все: вади, недоліки, претензії, комплекси, ілюзії. Крім того, рампа, тобто світло рампи, якимсь майже магічним способом перетворює тотально пересічну людину на протагоніста. Такою «рампою» в наш час є соцмережі, які виконують функцію трибуни, але при цьому виводять назовні та роблять видимими всі особливості мислення особи, сприйняття нею себе, інших тощо і абсолютно так само можуть перетворити — і перетворюють — ніщо на щось. Не тільки «масова людина» свого часу «вийшла до рампи» — ті самі «нарциси» в наш час теж «вийшли до рампи», принаймні саме так розуміє ситуацію Т. Еріксон, стверджуючи, що «нарцисичний напрям фактично був завжди присутній», просто тепер у нарцисів з'явився «інструмент для вираження» у вигляді соцмереж [Еріксон, 2024, с. 8]. Безумовно, упродовж всієї історії людства були особи, переважно серед вищих соціальних верств, яким були притаманні нарцисичні настрої, але саме в наш час нарцисизм, насамперед, через масовість випадків, перетворився на ще одну, поряд із завищеною інтелектуальною самооцінкою, соціополітичну детермінанту, а соцмережі, відповідно до наведеної тези І. Пухти, підсилили вплив психологічних особливостей та ступінь публічності, отже, соціального впливу явища як такого.

Уже йшлося про те, що успішність будь-яких масових впливів визначається психологічними та когнітивними передумовами, тому можна припустити, що психологічними передумовами, які уможливили помітні успіхи популізму, є саме завищена оцінка власного інтелектуального рівня великою часткою членів соціуму, а актуальною тенденцією сучасного популізму є поступове перенесення фокусу його впливу з інтелектуальної сфери на емоційну. Саме ці два чинники зумовлюють політичні успіхи сьогодення, недаремно «успішна виборча кампанія наших днів — та, що якнайкраще зважає на притаманні виборцю відчуття власної важливості та вразливості» [Senior, 2010], причому маркером останнього є певні негативні емоційні переживання.

Серед головних прийомів популізму дослідники зазначають апелювання до суспільних настроїв та підлаштовування під стереотипи масової свідомості [Дем'яненко, 2011, с. 94]. Але, з огляду на раніше викладене, популізм апелює не стільки до суспільних настроїв, скільки до психологічних особливостей, які зумовлюють бачення людиною себе та її потреби, таким способом впливаючи на суспільні настрої. «Масова людина» не хоче, аби хтось чи щось знижували її власну інтелектуальну самооцінку, і це можна вважати одним із суспільних настроїв, а «нарциси» вважають, що найголовніше в

житті — це психологічний комфорт і власна винятковість, і це вже перетворилося на один із стереотипів масової свідомості.

Тому сучасні популістські сили, свідомі особливостей своєї цільової аудиторії, свідомі також того, що у їхній практиці закон виняткового третього не працює. Це означає, що серед актуальних, а надто потенційних прихильників популізму є як такі, що уособлюють «масову людину», болісно сприймають будь-які спроби підважити їхні уявлення про власну інтелектуальну самодостатність, так і «нарциси» з характерною для них абсолютизацією емоцій та небезпечною залежністю від захоплення інших. Обидві ці вкрай неформальні групи є варіантами цільової аудиторії популізму, причому можна припустити, що «масова людина» представлена переважно особами старшого віку, а «нарциси» — молоддю, хоча, безперечно, однозначної залежності тут бути не може. У будь-якому разі, популізм, на жаль, має великий простір для маневрів та вибір підґрунтя для опертя.

Висновки. Викладене дозволяє обстоювати тезу про те, що причини вражаючих успіхів популізму в сучасному світі мають здебільшого психологічне походження, оскільки популізм використовує завищену інтелектуальну самооцінку, характерну для більшості представників «масової людини», традиційні емоційні потреби людей в емпатії, вивільненні негативних емоцій та гіпертрофовану увагу до власного емоційного стану, притаманну сучасним «нарцисам». Інформаційні технології, надто соцмережі, сприяли перетворенню як завищеної самооцінки, так і абсолютизації емоцій на соціополітичні детермінанти. Саме завищена інтелектуальна самооцінка є запорукою успіху антиінтелектуалізму у різних його проявах, що вдало використовує на свою користь популізм. Своєю чергою, психологічний гедонізм як основа «нарцисизму» неминуче веде за собою абсолютизацію емоцій, що уможливорює популістські маніпуляції саме емоціями. Сучасний популізм постає як психологічний популізм, котрий є тим небезпечнішим, що є дуже складно діагностованим явищем, оскільки він впливає на перебіг усіх процесів, зокрема політичних, опосередковано, через імпліцитну присутність у свідомості електорату. Очевидно, що популістські сили зацікавлені у посиленні як антиінтелектуалізму, так і абсолютизації емоцій. Просто тому, що, маючи досвід і напрацювання, які на наших очах учергове доводять свою ефективність щодо роботи з цими напрямками, згадані сили можуть претендувати на успіх.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на нагальну потребу протистояти популізму, саме антиінтелектуалізм та абсолютизація емоцій мають бути об'єктами надзвичайно пильної уваги з боку як дослідників, так і практиків соціальної, насамперед політологічної та політичної сфери. З іншого боку, через складний гетерогенний характер засад популізму актуальним є здійснення ґрунтовних міждисциплінарних досліджень ученими, котрі представляють психологічні, когнітивні, соціологічні, політологічні та інші науки. Можна припустити, що саме такі дослідження дозволять сформувати цілісну наукову картину стану популістських тенденцій насамперед в українських реаліях.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бахтіна, Г. (2011). Інформатизація суспільства та проблема «кліпового мислення». *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. <https://kpi.ua/1102-7>
- Гуменюк, О. Є. (2004). *Психологія Я-концепції: навчальний посібник*. Тернопіль: «Економічна думка».
- Дем'яненко, М. (2011). Популізм: засоби маніпулятивного впливу на електорат. *Політичний менеджмент*, 2, 94—102.
- Еріксон, Т. (2024). *В оточенні нарцисів, або Як зупинити чуже еґо, яке руйнує ваше життя*. Харків: «Фоліо».
- Єрмоленко, В. (2019, Вересень 6). я не люблю слова «популізм» *Facebook*. <https://www.facebook.com/volodymyr.yermolenko/posts/я-не-люблю-слова-популізм-бо-як-на-мене-воно-нічого-конкретного-не-означає-важли/10156650303758358/>
- Закіров, М. (2024). Комунікаційне середовище епохи постправди як передумова неопопулізму. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 70, 39—51. <https://doi.org/10.15407/np.70.039>
- Кіянка, І. (2012). Популізм як універсальна панацея для посттоталітарного суспільства. У *Феномен посттоталітарної ментальності. Збірник статей круглого столу* (О. М. Лозинський, Є. В. Захарчук & А. Л. Хруцький, Упоряд.) (с. 10—15). Львів: «Тріада Плюс».
- Ключник, Р., & Невесела, К. (2020). Популізм як сучасний політико-економічний феномен. *Академічний огляд*, 2(53), 5—15. <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2020-2-53-1>
- Клімаш, Т. П. (2020). Особливості Я-концепції нарцисичної особистості. *Актуальні проблеми психології*, 1(56), 85—190.
- Козинець, О. Г., & Соболев, В. С. (2020). Роль і значення мас у державі та суспільстві у вченні Х. Ортеґи-і-Гассета. *Порівняльно-аналітичне право*, 1, 34—137.
- Лютій, Т. (2019, Липень 22). Популізм і криза інтелектуалів. *Громадське*. <https://hromadske.ua/posts/populizm-i-kriza-intelektualiv>
- Ляшенко, Т. (2023). Популізм як загроза повоєнного відновлення України. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*, 13, 111—124. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.111-124>
- Ортеґа-і-Гасет, Х. (1994). *Бунт мас. Вибрані твори* (с. 15—139). Київ: «Основи».
- Почепцов, Г. (2024). *Тоталітарна людина. Нариси тоталітарного символізму і міфології*. Київ: «Дух і Літера».
- Пухта, І. (2022). Когнітивні передумови «постправди». *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*, 29, 14—22. <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.2>
- Свідерська, О. І., & Була, С. П. (2021). Популізм як стратегія політичної маніпуляції масовою людиною в епоху постправди. *Регіональні студії*, 24, 18—23. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.2>
- Фесенко, В. (2018, Березень 24). Особливості та тенденції розвитку політичної культури в українському суспільстві. *Українська правда. Блоги*. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/5ab61e2b1e0ad/>
- Цигвінцев, І. (2025). Політична соціалізація та суб'єктивне щастя покоління Z в Україні: вплив війни, довіри до державних інституцій та інформаційного середовища. *Політичні дослідження*, 1(9), 137—153.
- Шульга, В. В. (2017). Гедоністичні переваги сучасної молоді. *Актуальні проблеми психології*, 5(17), 159—164.
- Brewer, M. D. (2016). Populism in American Politics. *The Forum*, 14(3), 249—264. <https://doi.org/10.1515/for-2016-0021>
- Charle, Ch. (2015). *Intellectuals, History of the Concept*. Retrieved from Academia. https://www.academia.edu/10132323/Birth_of_the_intellectuals
- Dahlgren, P. (2013). From Public to Civic Intellectuals via Online Cultures. *Participations. Journal of Audience & Reception Studies*, 10(1), 400—404.

- Goodheart, E. (2018). Trump's Cultural Populism. *Society*, 55(1), 22—24. <https://link.gale.com/apps/doc/A525896437/AONE?u=anon~86b74eda&sid=googleScholar&xid=c8334e94>
- Jozwiak, R. (2025, October 25). Babis's Czech Election Victory Poses Potential Headache For Brussels, Kyiv. *Radio Free Europe / Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/babis-czech-election-victory-brussels-kyiv-eu/33550348.html>
- Knoester, Ch., & Knoester, M. (2023). Social Structure, Culture, and the Allure of Donald Trump in 2016. *New Political Science*, 45(1), 33—57. <https://doi.org/10.1080/07393148.2023.2170163>
- Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121—11134.
- MacMillan, M. (2017). The New Year and the New Populism. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/magazine/the-new-year-and-the-new-populism-by-margaret-macmillan-2017-01>
- Marshall, P. D., & Atherton, C. (2015). Situating Public Intellectuals. *Media International Australia*, 156(1), 69—178. <https://doi.org/10.1177/1329878X1515600109>
- Merkley, E. (2020). Anti-Intellectualism, Populism, and Motivated Resistance to Expert Consensus. *Public Opinion Quarterly*, 84(1), 24—48. <https://doi.org/10.1093/poq/nfz053>
- Nichols, T. (2017). *Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters*. Oxford University Press.
- Pires, M. L. B. (2009). Public Intellectuals — Past, Present and Future. *Comunicação & Cultura*, 7, 115—130.
- Rigney, D. (1991). Three Kinds of Anti-Intellectualism: Rethinking Hofstadter. *Sociological Inquiry*, 61(4), 434—451.
- Senior, J. (2010, October 29). The Benjamin Button Election. *New York Magazine*. <https://nymag.com/news/features/69267/>

REFERENCES

- Bakhtina, H. (2011). Informatyzatsiia suspilstva ta problema «klipovoho myslennia» [Informatisation of Society and the Problem of «Clip Thinking»]. *Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho»*. <https://kpi.ua/1102-7> [in Ukrainian].
- Brewer, M. D. (2016). Populism in American Politics. *The Forum*, 14(3), 249—264. <https://doi.org/10.1515/for-2016-0021>
- Charle, Ch. (2015). *Intellectuals, History of the Concept*. Retrieved from Academia. https://www.academia.edu/10132323/Birth_of_the_intellecutuals
- Dahlgren, P. (2013). From Public to Civic Intellectuals via Online Cultures. *Participations. Journal of Audience & Reception Studies*, 10(1), 400—404.
- Dem'ianenko, M. (2011). Populizm: zasoby manipulyativnoho vplyvu na elektorat [Populism: Manipulative Means of Influencing the Electorate]. *Politychnyi menedzhment*, 2, 94—102 [in Ukrainian].
- Erikson, T. (2024). *V otochenni nartsysiv, abo Yak zupynyty chuzhe eho, yake ruinuie vashe zhyttia* [Surrounded by Narcissists, Or, How to Stop Other People's Egos Ruining Your Life]. Kharkiv: «Folio» [in Ukrainian].
- Fesenko, V. (2018, Berezyn 24). Osoblyvosti ta tendentsii rozvytku politychnoi kultury v ukrainskomu suspilstvi [Features and Trends in the Development of Political Culture in Ukrainian Society]. *Ukrainska pravda. Blohy*. <https://blogs.ppravda.com.ua/authors/fesenko/5ab61e2b1e0ad/> [in Ukrainian].
- Goodheart, E. (2018). Trump's Cultural Populism. *Society*, 55(1), 22—24. <https://link.gale.com/apps/doc/A525896437/AONE?u=anon~86b74eda&sid=googleScholar&xid=c8334e94>
- Humeniuk, O. Ye. (2004). *Psykhohohiia Ya-kontseptsii: navchalnyi posibnyk* [Psychology of the Self-Concept: A Textbook]. Ternopil: «Ekonomichna dumka» [in Ukrainian].

- Jozwiak, R. (2025, October 25). Babis` Czech Election Victory Poses Potential Headache For Brussels, Kyiv. *Radio Free Europe / Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/babis-czech-election-victory-brussels-kyiv-eu/33550348.html>
- Kiianka, I. (2012). Populizm yak universalna panatseia dlia posttotalitarnoho suspilstva [Populism as a Universal Panacea for Post-Totalitarian Society]. U *Fenomen posttotalitarnoi mentalnosti. Zbirnyk statei kruhloho stolu* (O. M. Lozynskiy, Ye. V. Zakharchuk & A. L. Khrutskiy, Uporiad.) (s. 10—15). Lviv: "Triada Plus" [in Ukrainian].
- Klimash, T. P. (2020). Osoblyvosti Ya-kontseptsii nartsysychnoi osobystosti [Self-Concept of a Narcissistic Personality]. *Aktualni problemy psykholohii*, 1(56), 85—90 [in Ukrainian].
- Kliuchnyk, R., & Nevesela, K. (2020). Populizm yak suchasnyi polityko-ekonomichniy fenomen [Populism as a Modern Political and Economic Phenomenon]. *Akademichnyi ohliad*, 2(53), 5—15. <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2020-2-53-1> [in Ukrainian].
- Knoester, Ch., & Knoester, M. (2023). Social Structure, Culture, and the Allure of Donald Trump in 2016. *New Political Science*, 45(1), 33—57. <https://doi.org/10.1080/07393148.2023.2170163>
- Kozynets, O. H., & Soboliev, V. S. (2020). Rol i znachennia mas u derzhavi ta suspilstvi u vchenni Kh. Ortehy-i-Hassetta [The Role and Importance of Mass in the State and Society in the J. Ortega-Y-Gasset Doctrine]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 1, 34—37 [in Ukrainian].
- Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One`s Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121—1134.
- Liashenko, T. (2023). Populizm yak zahroza povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Populism as a Threat to the Post-War Recovery of Ukraine]. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment*, 13, 111—124. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.111—124> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2019, Lypen 22). Populizm i kryza intelektualiv [Populism and the Crisis of Intellectuals]. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/populizm-i-kryza-intelektualiv> [in Ukrainian].
- MacMillan, M. (2017). The New Year and the New Populism. *Project Syndicate*. [https://www.project-syndicate.org/magazine/the-new-year-and-the-new-populism-by-margaret-macmillan-2017-01marshall,p.d.,&atherton,c.\(2015\).](https://www.project-syndicate.org/magazine/the-new-year-and-the-new-populism-by-margaret-macmillan-2017-01marshall,p.d.,&atherton,c.(2015).)
- Marshall, P. D., & Atherton, C. (2015). Situating Public Intellectuals. *Media International Australia*, 156(1), 69—78. <https://doi.org/10.1177/1329878X1515600109>
- Merkley, E. (2020). Anti-Intellectualism, Populism, and Motivated Resistance to Expert Consensus. *Public Opinion Quarterly*, 84(1), 24—48. <https://doi.org/10.1093/poq/nfz053>
- Nichols, T. (2017). *Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters*. Oxford University Press.
- Orteha-i-Haset, Kh. (1994). *Bunt mas. Vybrani tvory* [The Revolt of the Masses. Selected Works] (s. 15—139). Kyiv: "Osnovy" [in Ukrainian].
- Pires, M. L. B. (2009). Public Intellectuals — Past, Present and Future. *Comunicação & Cultura*, 7, 115—130.
- Pochepstov, H. (2024). *Totalitarna liudyna. Narysy totalitarnoho symbolizmu i mifolohii* [Totalitarian Man. Essays on Totalitarian Symbolism and Mythology]. Kyiv: "Dukh i Litera" [in Ukrainian].
- Pukhta, I. (2022). Kohnityvni peredumovy "postpravdy" [Cognitive Preconditions of "Post-Truth"]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofski nauky*, 29, 14—22. <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.2> [in Ukrainian].
- Rigney, D. (1991). Three Kinds of Anti-Intellectualism: Rethinking Hofstadter. *Sociological Inquiry*, 61(4), 434—451.
- Senior, J. (2010, October 29). The Benjamin Button Election. *New York Magazine*. <https://nymag.com/news/features/69267/>
- Shulha, V. V. (2017). Hedonistychni perevahy suchasnoi molodi [Hedonistic Preferences of Modern Youth]. *Aktualni problemy psykholohii*, 5(17), 159—164 [in Ukrainian].
- Sviderska, O. I., & Bula, S. P. (2021). Populizm yak stratehiia politychnoi manipuliatsii masovoii liudynoiu v epokhu postpravdy [Populism as a Strategy of Political Manipulation of the Mass

- Man in the Post-Truth Era]. *Rehionalni studii*, 24, 18—23. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.2> [in Ukrainian].
- Tsyhviintsev, I. (2025). Politychna sotsializatsiia ta sub'iektivne shchastia pokolinnia Z v Ukraini: vplyv viiny, doviry do derzhavnykh instytutsii ta informatsiinoho seredovyscha [Political Socialization and Subjective Happiness of Generation Z in Ukraine: The Impact of War, Institutional Trust and the Information Environment]. *Politychni doslidzhennia*, 1(9), 137—153 [in Ukrainian].
- Yermolenko, V. (2019, Veresen 6). ya ne liubliu slova "populizm"... [I Don`T Like the Word "Populism"...]. *Facebook*. <https://www.facebook.com/volodymyr.yermolenko/posts/ia-ne-liubliu-slova-populizm-bo-iak-na-mene-vono-nichoho-konkretnoho-ne-oznachaie-vazhly/10156650303758358/> [in Ukrainian].
- Zakirov, M. (2024). Komunikatsiine seredovyschche epokhy postpravdy yak peredumova neopopulizmu [Communication Environment of the Post-Truth Era as a Prerequisite for Neopopulism]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 70, 39—51. <https://doi.org/10.15407/np.70.039> [in Ukrainian].

Надійшла: 07.11.2025

Прорецензовано: 21.01.2026

Прийнято до друку: 29.01.2026

Оприлюднено: 31.03.2026

Mariia Kushnarova,
Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Researcher, Information Resources Development
Department, Foundation of the Presidents of Ukraine,
Vernadsky National Library of Ukraine

POPULISM IN POST-TRUTH ERA: FROM ANTI-INTELLECTUALISM TO ABSOLUTIZATION OF EMOTIONS

The paper presents an attempt to outline the path of modern populism via offering the version of the reasons why populism gained such an impressive success in the modern world, especially given that, for laypersons' view, populism supposedly lost its political character in favor of economic or cultural ones, etc. Since anti-intellectualism is one of the most widely recognized marker of populism, singling out the reasons for ambiguous attitude of general public toward intellectuals in the broad sense of the word, which has been traced during the past century and a half, could allow clarifying the reasons for populism social success. The application of the concept of "mass man", proposed by J. Ortega y Gasset, as well as findings of cognitive science and psychology, has allowed highlighting the importance of inflated intellectual self-assessment as precondition for the widespread acceptance of anti-intellectual and populist views. It allows objecting the well-known thesis that ignorance or lack of information is preconditions for populism. Social transformations happened at the late of 20th and early of the 21st centuries enabled "mass man" to raise "narcissus", who pays an anormal attention to his / her own emotional sphere. Since populism per se initially is based on people emotional needs and its covering, the author offers the concept of psychological populism, and claims that its danger is in its hidden character which makes trouble with its identifying, but implicitly, via public and potential electorate consciousness, influences all processes, namely political. Social networks, and, more broadly, informational technologies have special importance in turning inflated self-assessment and absolutization of emotions into sociopolitical determinants. The idea that coincidence of post-truth and populism is non-accidental one, is advocated, and it is exaggeration of emotions importance, which is common to both post-truth and populism, that ensures their mutual reinforcement, and causes the further strengthening of populism position.

Keywords: populism, post-truth, anti-intellectualism, "mass man", "narcissus", psychological preconditions of populism.

Іноді один володар нападає на іншого через страх, що той може напасти першим. Іноді таким приводом є шанобство монархів, яким завжди бракує земель або підданих; іноді — зіпсованість міністрів, які намовляють своїх володарів до війни, щоб заглушити й відволікти скарги підданих на їхнє кепське управління.

Дж. Свіфт, «Мандри Гуллівера»

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-2>
УДК 327.5:32.019.5:316.774

Валерій Корнієнко,

доктор політичних наук, професор,
Вінницький національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-6285-5707
valkorney1958@gmail.com

Свіфтівський парадокс у сучасній геополітиці (проблема легітимності *casus belli*)

Стаття аналізує одну з найскладніших проблем сучасної геополітики: чому держави апелюють до екзистенційних загроз як основи для *casus belli* (приводу до війни)? Як визначити, коли такі апеляції відображають реальні загрози безпеці, а коли є риторичними конструктами, що приховують геополітичні інтереси? Через сатиричну алегорію Дж. Свіфта про ліліпутів та блефусків, що воюють через суперечку, з якого кінця слід розбивати варене яйце, автор формулює ключову дилему: навіть у світі «голої сили» держави не можуть діяти без легітимізуючого дискурсу, але цей дискурс завжди залишається двозначним.

Аналізуються три сучасні конфлікти: російсько-українська війна (2014—2026), вторгнення США в Ірак (2003) та ізраїльсько-палестинський конфлікт. Порівняльний аналіз виявляє шість стійких закономірностей у конструванні воєнних виправдань: історизація через травматичну колективну пам'ять, лінгвістична дегуманізація противника, — превентивне переосмислення поняття самооборони, апеляція до цивілізаційної риторики, дискурсивна інверсія позицій агресора та жертви, селективне використання норм міжнародного права.

Цитування: Корнієнко В. Свіфтівський парадокс у сучасній геополітиці (проблема легітимності *casus belli*). *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 24—51. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-2>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

Аналіз демонструє, що навіть у випадках очевидної агресії держави-агресорки переконливо презентують себе як жертви.

Дослідження виявляє фундаментальну асиметрію: іракська війна 2003 року була побудована на фабрикованих загрозах; російське вторгнення в Україну базується на сконструйованих загрозах від НАТО; натомість ізраїльсько-палестинський конфлікт є найскладнішим випадком, де обидві сторони мають історично обґрунтовані наративи екзистенційних загроз, але структурна асиметрія сили створює асиметрію у способах їхнього вирішення. Ці висновки підтверджують продуктивність Свіфтівського парадоксу як аналітичної рамки та відкривають нові питання щодо ролі дискурсу в легітимізації насильства у XXI столітті.

Ключові слова: Свіфтівський парадокс, *casus belli*, легітимація війни, дискурс безпеки, екзистенційні загрози, геополітична риторика, конструювання ворога, реалізм, критична теорія, міжнародні конфлікти.

Постановка проблеми. У «Мандрах Гуллівера» Дж. Свіфт описує абсурдний, на перший погляд, конфлікт: «могутні імперії» Ліліпутія та Блефуску тридцять шість місяців перебувають у жорстокій війні. Причиною є суперечка про те, з якого кінця слід розколювати варене яйце — з гострого чи тупого. У Ліліпутії видано едикт, який наказував підданам розбивати яйця з гострого кінця. Це спричинило громадянські заворушення, релігійний розкол та зовнішню війну з тими, хто підтримував «старий спосіб» [Свіфт, 2020]. Те, що почалося як релігійна доктрина, перетворилося на привід до війни, який коштував «одинадцяти тисяч осіб життя» і призвів до спалення «великого флоту».

Ця сатирична алегорія, написана 1726 року, що висміювала релігійні війни, набуває несподіваної актуальності у XXI столітті. Фактично Дж. Свіфт описав фундаментальний парадокс геополітичної легітимації: для учасників конфлікту їхній *casus belli* завжди є питанням принципів, ідентичності, виживання — екзистенційною загрозою. Для стороннього спостерігача (Гуллівера) той самий конфлікт може видаватися абсурдним, надуманим, таким, що приховує інші — «справжні» — інтереси влади, ресурсів чи територіально розширення.

Саме ця розбіжність перспектив породжує ключову методологічну дилему й для аналізу сучасних міжнародних відносин: як розрізнити між справді екзистенційними загрозами національній безпеці та ідеологічно сконструйованими наративами, що легітимізують агресію? Коли держава-агресорка апелює до «захисту співвітчизників» (Росія щодо України), «боротьби з тероризмом» (США щодо Іраку), «права на самооборону» (Ізраїль щодо Палестини) — чи існують об'єктивні критерії для верифікації цих заяв? Чи всі воєнні виправдання є однаково легітимними з погляду учасників, відрізняючись лише перспективою спостерігача?

Ця проблема не є суто теоретичною. Від її розв'язання залежить практика міжнародного права, ефективність глобального управління та можливість запобігання агресивним війнам. Якщо будь-яке обґрунтування війни можна деконструювати як риторичний конструкт (критична теорія) або пояснити через структурні інтереси (реалізм), тоді зникає нормативна основа

для засудження агресії. Якщо ж вважати кожную заяву про екзистенційну загрозу за чисту монету, міжнародна система стає безборонною перед маніпулятивними воєнними виправданнями.

Наявні теоретичні підходи — реалістичний та критичний — пропонують протилежні інтерпретації природи *casus belli*, але не забезпечують інструментарію для їх емпіричної верифікації у конкретних конфліктах. Відсутність чітких аналітичних критеріїв для розрізнення між обґрунтованими та маніпулятивними *casus belli* унеможлиблює об'єктивну оцінку легітимності воєнних дій держав та підриває ефективність міжнародно-правових механізмів запобігання агресії.

Концептуалізація проблеми в науковій літературі. Свіфтівський парадокс, на наш погляд, перебуває на перетині кількох дослідницьких напрямів: теорії справедливої війни, реалістичної школи міжнародних відносин, критичної теорії сек'юритизації та емпіричних студій конкретних конфліктів. Огляд літератури виявляє як значні напрацювання у кожному з цих напрямів, так і прогалини в інтегративному аналізі механізмів конструювання воєнних виправдань.

Історична еволюція концепту *casus belli*. Інтелектуальні витoki концепту сягають античності: термін «*casus belli*» (лат. «привід до війни») спочатку використовувався в римській дипломатичній практиці як технічний термін для позначення формальних підстав оголошення війни, а згодом набув ширшого теоретичного значення в міжнародному праві. Цицерон ввів поняття «справедливої війни» («*bellum justum*»), Гроцій заклав міжнародно-правові основи, формулюючи об'єктивні підстави: самооборону, відновлення порушених прав та покарання за злочини [Grotius, 2005].

Сучасна теорія справедливої війни представлена дебатами між нормативним (М. Волцер) та радикально-критичним (Дж. Макмаган) підходами [McMahan, 2012; Walzer, 2015]. Волцерівські критерії легітимності воєнних дій (справедлива причина, пропорційність, останній засіб) зосереджуються на моральній філософії, залишаючи поза увагою дискурсивні механізми конструювання *casus belli*, що є центральними для нашого дослідження.

Критичний поворот відбувся у XIX столітті: К. фон Клаузевіц, вказуючи, що «війна є продовженням політики іншими засобами», фактично зауважив, що офіційні виправдання часто приховують прагматичні державні цілі. Після прийняття Пакту Бріана-Келлога (1928) та Статуту ООН (1945) термін «*casus belli*» формально застарів у міжнародному праві, проте сам феномен конструювання приводів для війни нікуди не зник — він лише набув нових евфемістичних форм: «захист цивільного населення», «превентивний удар», «гуманітарна інтервенція» [Корнієнко, 2025].

Емпіричні студії виявляють різноманітні механізми легітимації війни: підриєв легітимності противника (Д. Цюріак), роль медіа у перетворенні політичних інтересів на моральні обов'язки (Е. Калабрезе) [Calabrese, 2005; Ciuriak, 2022].

У вітчизняній науці термін «*casus belli*» практично не використовується — натомість застосовуються поняття «обґрунтування війни», «легітима-

ція агресії», «екзистенційна загроза». С. Кучеренко ставить під сумнів саму концепцію «екзистенційної загрози», стверджуючи, що це радше риторичний прийом [Kucherenko, 2023]. Д. Шевко безпосередньо аналізує механізм створення воєнного виправдання через дискурс, показуючи, як російська держава формує мовні аргументи: «загроза НАТО», «захист російськомовних», «денацифікація» [Шевко, 2020].

Реалістична перспектива: структурні інтереси та риторика. Реалістична школа міжнародних відносин трактує *casus belli* як інструмент просування національних інтересів. Г. Моргентхау стверджує, що держави говорять мовою моральних принципів, але діють, виходячи з прагматичних міркувань влади [Morgenthau, 1948].

К. Волтц та Дж. Міршаймер розвивають цю логіку через структурний реалізм: анархічна природа міжнародної системи змушує держави максимізувати безпеку, а воєнні виправдання стають риторичним оформленням геополітичної експансії [Mearsheimer, 2001; Waltz, 1979].

Реалістичний підхід пояснює структурні мотиви конфліктів, однак схильний розглядати риторичні екзистенційні загрози як епіфеномен — супутнє, але не каузальне явище, — не визнаючи автономної ролі дискурсу в конструюванні реальності.

Критична теорія та сек'юритизація. Копенгагенська школа досліджень безпеки запропонувала альтернативну перспективу через теорію сек'юритизації: певні питання стають «проблемами безпеки» через мовленнєві акти [Buzan et al., 1998]. О. Вейвер визначає, що питання стає екзистенційною загрозою не через об'єктивні характеристики, а через успішне переконання аудиторії політичними елітами [Wæver, 1995]. Це безпосередньо стосується конструювання *casus belli*: війна стає легітимною, коли суспільство сприймає наратив про екзистенційну загрозу (механізм, який, власне, демонструє сучасна Росія з риторикою «загрози від НАТО» та «захисту російськомовних»).

Ця логіка простежується в різних контекстах: американська ідентичність через протиставлення «небезпечному Іншому» (Д. Кемпбелл), дискурс «війни з тероризмом» (Р. Джексон), боснійський конфлікт (Л. Хансен) [Campbell, 1998; Jackson, 2005; Hansen, 2006]. Теоретичні основи закладені К. Шміттом (конституювання ворога як основи політичної єдності) та Е. Саїдом (конструювання «Іншого» як форми влади-знання) [Schmitt, 2007; Said, 1978]. Критична теорія розкриває дискурсивні механізми легітимації, але залишає відкритим питання про співвідношення між сконструйованими й реальними загрозами [Fierke, 2015].

Емпіричні дослідження сучасних конфліктів. Три конфлікти, що становлять емпіричну базу цього дослідження, отримали різний ступінь наукового висвітлення.

Російсько-українська війна широко досліджується у працях українських науковців (В. Горбулін, О. Гарань, Г. Зеленько, М. Кириченко, А. Колодій, М. Литвин, В. Перевезій, О. Радченко, В. Смолянук, Ю. Якубін та ін.), а також

зарубіжних авторів — Т. Снайдера (російська геополітична філософія та риторика «русского міра») та А. Стент (конструювання загроз від НАТО) [Snyder, 2018; Stent, 2019].

Іракська війна 2003 року задокументована у звіті Дж. Чілкота, який розкриває маніпуляції з розвідувальними даними [Chilcot, 2016], та Б. Вудворда [Woodward, 2004].

Ізраїльсько-палестинський конфлікт досліджений Е. Саїдом та А. Шлаймом (взаємне конструювання екзистенційних загроз), а також Дж. Міршаймером та С. Волтом (геополітичні інтереси за риторикою) [Mearsheimer & Walt, 2007; Said, 1992; Shlaim, 2014].

Ці дослідження зосереджені на конкретних випадках, не пропонуючи загальної аналітичної рамки для порівняльного аналізу механізмів конструювання воєнних виправдань.

Дослідницькі лакуни та епістемологічні виклики. Попри значні напрацювання, дослідницький ландшафт має кілька важливих прогалин.

По-перше, бракує інтегративних досліджень, які б поєднували реалістичний аналіз структурних інтересів із критичним аналізом дискурсивних практик. Ці два підходи рідко працюють разом: реалісти вивчають матеріальні інтереси держав, критичні теоретики — риторіку та пропаганду.

По-друге, порівняльні студії різних конфліктів недостатньо виявляють спільні закономірності конструювання *casus belli*. Дослідники ретельно аналізують окремі випадки — Ірак, Україну, Палестину — але рідко систематично порівнюють їх, щоб побачити загальні закономірності того, як держави виправдовують війни.

По-третє, найбільш проблемною є відсутність чітких аналітичних критеріїв для розрізнення між обґрунтованими та маніпулятивними *casus belli*.

Ця методологічна невизначеність залишає дослідників без надійних інструментів, аби відокремити легітимні виправдання від пропагандистських конструкцій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити механізми конструювання та легітимації *casus belli* у сучасній геополітиці через призму Свіфтівського парадоксу. Цей парадокс, як аналітична метафора, розкриває фундаментальну проблему: *неможливість абсолютно об'єктивного судження про легітимність воєнних виправдань за умови відсутності нейтрального арбітра*.

Конкретні завдання включають: (1) розробку теоретико-методологічної рамки для аналізу дискурсу безпеки на основі синтезу реалістичної та критичної теорії міжнародних відносин; (2) емпіричний аналіз конструювання обґрунтувань війни у трьох сучасних конфліктах; (3) виявлення спільних закономірностей у риторіці екзистенційних загроз; (4) розробку критеріїв для аналітичного розрізнення між обґрунтованими та маніпулятивними *casus belli*.

Наукова новизна полягає у виявленні транснаціональних закономірностей конструювання воєнних виправдань, які повторюються незалежно від культурного та регіонального контексту.

Розроблено систему аналітичних критеріїв для розрізнення між обґрунтованими та маніпулятивними *casus belli*, що робить можливим більш ґрунтований аналіз легітимності воєнних виправдань. Запропоновано методологічний синтез реалістичної та критичної перспектив, який дозволяє уникнути як наївного прийняття офіційних виправдань, так і повного релятивізму щодо легітимності воєнних дій.

Аналітична частина дослідження. Аналіз наукової літератури виявив, що реалістична та критична школи міжнародних відносин пропонують комплексні, але рідко інтегровані пояснення феномену воєнного виправдання. Для цілей цього дослідження пропонуємо синтетичну аналітичну рамку, що поєднує сильні сторони обох підходів і дозволяє аналізувати обґрунтування війни на трьох взаємопов'язаних рівнях:

1. Структурний рівень (реалістична перспектива): аналіз геополітичних інтересів, розподілу сили у міжнародній системі, стратегічних цілей держав, що стоять за конфліктом. Цей рівень відповідає на питання: *які матеріальні інтереси мотивують воєнні дії?*

2. Дискурсивний рівень (критична перспектива): аналіз того, як структурні інтереси «упаковуються» в риторику екзистенційних загроз. Які символи, метафори, історичні наративи використовуються для конструювання *casus belli*? *Як відбувається процес сек'юритизації — перетворення політичного питання на проблему виживання?*

3. Рецептний рівень (аналіз ефективності): визначення цільових аудиторій (внутрішні / зовнішні) та оцінка успішності дискурсивної стратегії. *Чи приймає суспільство наратив про загрозу? Яка реакція міжнародної спільноти?*

Ця трирівнева рамка дозволяє уникнути двох методологічних крайнощів.

По-перше, наївного сприйняття офіційних воєнних виправдань як чистої монети, що ігнорує геополітичні інтереси та дискурсивні маніпуляції.

По-друге, цинічного спрощення, коли будь-яка риторика безпеки автоматично зводиться до брехні, ігноруючи реальні занепокоєння держав.

Свіфтівський парадокс функціонує саме у цьому аналітичному проміжку: він нагадує, що те, що бачиться як згадувані «яйця» для стороннього спостерігача, може бути екзистенцією для учасників — але це не означає, що всі екзистенційні заяви є однаково обґрунтованими.

Методологія емпіричного аналізу. Емпіричну частину дослідження будемо базувати на методі порівняльних кейс-стаді трьох сучасних конфліктів. Відбір кейсів здійснимо за критеріями максимальної варіації:

1) *темпоральна різноманітність*: конфлікти різних періодів (2003, 2014—2026);

2) *географічна різноманітність*: різні регіони (Близький Схід, Європа, Західна Азія);

3) *різноманітність типів акторів*: гегемон (США), регіональна держава (Росія), конфлікт держави та недержавного актора (Ізраїль — Палестина).

Дискурс-аналіз офіційних заяв і текстів виявляє кілька закономірностей: як категоризується противник і використовуються маркери його дегуманіза-

ції; які історичні травми актуалізуються; наскільки абсолютизується небезпека через риторику екзистенційності; як міжнародне право використовується для виправдання дій.

З огляду на це, для кожного кейсу буде здійснено систематичний аналіз за чотирма параметрами:

- 1) офіційно проголошений привід до війни;
- 2) структурні геополітичні інтереси;
- 3) дискурсивні механізми конструювання загрози;
- 4) реакція міжнародної спільноти.

Кейс 1: Російсько-українська війна (2014—2026), що розпочалася з окупації Криму у лютому 2014 року та переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, являє собою один з найяскравіших прикладів Свіфтівського парадоксу у сучасній геополітиці.

Офіційні воєнні виправдання, що озвучувалися Росією на різних етапах конфлікту, демонструють еволюцію риторики екзистенційних загроз. Україна висвітлюється як найлютіший ворог не лише «русского міра», а й людства взагалі, адже ми є «маріонеткою в руках імперії зла» — «саксонської цивілізації» [Волошин, 2021]. Росія маніпулятивно використовує міжнародне право як ключовий інструмент легітимації власних дій на міжнародній арені.

Наприклад, у «кримській промові» В. Путіна, виголошеній 18 березня 2014 року перед двома палатами федеральних зборів Російської Федерації з нагоди приєднання Криму, приблизно 27 % із 4 378 слів становили посилення на міжнародне право, історичні факти та аналогії [Шевко, 2020, с. 51].

Структурний рівень: геополітичні інтереси. З реалістичної перспективи, російське вторгнення можна інтерпретувати як відповідь на структурні зміни у пострадянському просторі. Після Революції Гідності (2013—2014) Україна остаточно визначилася з євроатлантичним вектором зовнішньої політики, що Росія сприймала як загрозу своїм геополітичним інтересам у трьох вимірах:

- 1) *стратегічна глибина*: втрата України як буферної зони між Росією та НАТО;
- 2) *економічні інтереси*: втрата контролю над українським ринком та транзитними маршрутами;
- 3) *ідеологічна загроза*: успішна демократизація України могла б стати демонстраційним прикладом для російського авторитарного суспільства.

Окупація Криму забезпечила Росії контроль над Чорноморським флотом та стратегічною військово-морською базою в Севастополі. Повномасштабне вторгнення 2022 року мало на меті, за оцінками аналітиків, усунення української державності або принаймні встановлення контролю над східними та південними регіонами.

Дискурсивний рівень: конструювання загрози. Російський дискурс безпеки щодо України еволюціонував, але завжди апелював до екзистенційних загроз:

Фаза 1 (2014): «Захист російськомовного населення» та «запобігання гуманітарній катастрофі» у Криму та на Донбасі. Використовувала-

ся риторика «київської хунти» та «бандерівців», що нібито загрожували росіянам.

Фаза 2 (2014—2022): Наратив розширювався про «наступ НАТО на схід», «порушення домовленостей 1990-х років», «оточення Росії ворожими базами». Президент Путін неодноразово порівнював можливе членство України в НАТО з Карибською кризою 1962 року.

Фаза 3 (2022 — теперішній час): Перед повномасштабним вторгненням та під час нього риторика досягла апогею: «денацифікація України», «демілітаризація», боротьба проти «колективного Заходу», що використовує Україну як «анти-Росію» для знищення російської цивілізації. У промові 21 лютого 2022 року В. Путін фактично заперечував українську державність, називаючи Україну «штучним утворенням» [Карловський, 2022].

Дискурсивні механізми конструювання загрози включають:

1) *історизацію*: апеляція до спільного минулого («один народ»), переписування історії, заперечення української ідентичності як окремої від російської;

2) *дегуманізацію*: використання термінів «нацисти», «бандерівці», «наркомани» для позначення українського керівництва;

3) *інверсію агресора та жертви*: Росія відрекомендовується як жертва західної агресії, а не агресором щодо України;

4) *цивілізаційну риторичу*: конфлікт подається не як міждержавний, а як цивілізаційне протистояння «руського міра» і «колективного Заходу»;

5) *екзистенціалізацію*: будь-які компроміси представляються як загроза існуванню Росії.

Український casus belli: самооборона та екзистенційна війна. З українського боку обґрунтування війни є класичним випадком самооборони від агресії згідно зі Статутом ООН (ст. 51) [Статут Організації..., 2005]. Проте важливо проаналізувати й еволюцію українського дискурсу:

2014—2022: Україна позиціонувала конфлікт як боротьбу за територіальну цілісність та суверенітет, апелювала до міжнародного права та Будапештського меморандуму (1994). Зауважимо, що перед подіями 2014—2022 років відбулася «тестова анексія» острова Тузла у 2003 році, коли Росія спробувала силою приєднати острів, будуючи дамбу від Таманського півострова. Україна розцінила це як акт агресії та захищала свій суверенітет, що можна вважати як перший *casus belli* у двосторонніх відносинах. Цей інцидент слід розглядати як окрему фазу, що передувала більш масштабній війні в 2014—2022 роках.

Після 24 лютого 2022: Дискурс набув екзистенційного виміру — це війна за виживання нації, за право на існування української ідентичності, мови, культури. Президент В. Зеленський неодноразово порівнював ситуацію з Голокостом, називаючи війну Росії проти України «загарбницькою, геноцидною» [Виступ Президента..., 2023].

Для наочності побудуємо узагальнюючу таблицю 1 для російсько-українського кейсу.

Таблиця 1. Свіфтівський парадокс у російсько-українській війні (2014—2025)*

1.1. Порівняльна таблиця *casus belli*

Параметр	Російська Федерація	Україна
Основний <i>casus belli</i>	Захист від екзистенційних загроз безпеці; запобігання «оточенню НАТО»; «денацифікація» та «демлітаризація» України	Самооборона від збройної агресії; захист територіальної цілісності та суверенітету (ст. 51 Статуту ООН)
Характер загроз	Переважно сконструйовані: розширення НАТО, «антиросійський проєкт», загроза російськомовному населенню	Реальні: військове вторгнення, окупація території, воєнні злочини, загроза геноциду
Хронологічна еволюція дискурсу	2014: «захист російськомовних»; 2014—2022: «наступ НАТО на схід»; 2022 — тепер: «денацифікація», боротьба проти «колективного Заходу»	2014—2022: боротьба за територіальну цілісність; Після 24.02.2022: екзистенційна війна за виживання нації

1.2. Структурний рівень: реальні інтереси

Аспект	Російські інтереси	Українські інтереси
Геополітичні	Збереження «буферної зони» між РФ і НАТО; контроль над пострадянським простором; запобігання демократизації сусідів	Суверенне право на вибір зовнішньополітичного курсу; Євроатлантична інтеграція
Стратегічні	Контроль над Чорноморським флотом (Севастополь); стратегічна глибина; військові бази	Збереження державності та територіальної цілісності
Економічні	Контроль над українським ринком; транзитні маршрути; природні ресурси	Економічний суверенітет; інтеграція з ЄС
Ідеологічні	Запобігання «демократичному прикладу» для російського суспільства; відновлення імперського статусу	Розбудова демократичної держави; збереження національної ідентичності

1.3. Дискурсивний рівень: конструювання загроз

Механізм	Російська риторика	Українська риторика
Історизація	«Один народ»; переписування історії; заперечення української окремішності	Відстоювання історичної суб'єктності; боротьба проти імперського нарративу
Категоризація ворога	«Нацисти», «бандерівці», «наркомани», «маріонетки Заходу» тощо	Агресори, окупанти, «рашисти», «орки», порушники міжнародного права тощо
Екзистенціалізація	«Загроза існуванню російської цивілізації»; «колективний Захід хоче знищити Росію»	«Геноцид українського народу»; війна за фізичне виживання нації
Позиціонування себе	Жертва західної агресії; оборонець «русского міра»	Жертва неспровокованої агресії; захисник міжнародного порядку
Правове обґрунтування	Апеляція до «історичної справедливості»; «захист співвітчизників»; порівняння з Карибською кризою	Міжнародне право (Статут ООН); Будапештський меморандум (1994); право на самооборону

1.4. Маркери Свіфтівського парадоксу

Критерій	Оцінка російського <i>casus belli</i>	Оцінка українського <i>casus belli</i>
Об'єктивність загрози	Сконструйована (НАТО не планувало нападу; «геноцид російськомовних» не документований)	Реальна (задокументована збройна агресія, окупація, воєнні злочини)
Пропорційність відповіді	Повномасштабне вторгнення непропорційне до заявлених загроз	Самооборона пропорційна масштабу агресії
Визнання суб'єктності	Заперечення права України на окреме існування («штучна держава»)	Визнання міжнародних норм та суверенітету держав
Інструменталізація історії	Масштабна (вибіркове трактування історії для виправдання агресії)	Присутня, але не як основа для агресії
Інверсія агресор — жертва	Повна (Росія як жертва, а не агресор)	Відсутня (Україна визнає себе жертвою агресії)

1.5. Міжнародна реакція

Показник	Дані
Резолюція ГА ООН (березень 2022 р.)	141 держава засудила російську агресію
Економічні санкції	Безпрецедентні санкції проти РФ з боку Заходу
Військова допомога	Масштабна військова та фінансова підтримка України
Юридичні механізми	Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт В. Путіна (березень 2023 р.)
Визнання російської позиції	Меншість держав (переважно автократії: Білорусь, КНДР, Сирія, Еритрея)

* Складено автором.

Висновки: асиметрія парадоксу. Російська сторона демонструє класичний випадок Свіфтівського парадоксу через конструювання екзистенційних загроз для виправдання агресії, інструменталізацію безпекового дискурсу для досягнення геополітичних цілей та заперечення суб'єктності України.

Натомість українська сторона не є прикладом Свіфтівського парадоксу, оскільки її дії становлять відповідь на реальну, документовану агресію. Українська самооборона відповідає міжнародному праву, а дискурс базується на об'єктивних фактах, а не на сконструйованих загрозах.

У глобальному контексті міжнародна спільнота переважно розрізнила сконструйовану загрозу від реальної. Це свідчить про можливість подолання Свіфтівського парадоксу через: верифікацію фактів, застосування міжнародного права, колективну відповідь на агресію та документування воєнних злочинів.

Кейс 2: Вторгнення США в Ірак (2003) являє собою класичний приклад конструювання воєнного виправдання, що згодом виявився значною мірою базованим на помилкових або маніпулятивних твердженнях. Цей кейс особливо важливий, оскільки демонструє, як навіть гегемон повинен легітимізувати свої дії через риторику екзистенційних загроз.

Структурний рівень: геополітичні інтереси. Реалістична інтерпретація війни в Іраку виявляє кілька структурних мотивів:

- 1) контроль над другими за величиною доведеними запасами нафти у світі;
- 2) регіональну гегемонію через усунення режиму Саддама Хусейна;
- 3) демонстрацію готовності США використовувати силу превентивно після 11 вересня 2001 року;
- 4) геополітичне переформатування Близького Сходу через план демократизації регіону.

Дискурсивний рівень: конструювання casus belli. Офіційне американське обґрунтування війни базувалося на трьох головних твердженнях:

1) *Зброя масового знищення (ЗМЗ)* — Ірак володіє або розробляє хімічну, біологічну та ядерну зброю, що становить загрозу США та їхнім союзникам;

2) *Зв'язок із тероризмом* — адміністрація Буша неодноразово натякала на зв'язок між режимом Саддама Хусейна та «Аль-Каїдою», імплікуючи можливість передачі ЗМЗ терористам як частину ширшої «війни з тероризмом»;

3) *Гуманітарні мотиви* — усунення диктатора, що здійснював геноцид проти курдів (хімічна атака на Халабджу 1988 року) та репресував шіїтське населення, риторика «визволення іракського народу» та «демократизації».

Дискурсивні стратегії включали:

— превентивну війну як самооборону (доктрина Дж. Буша (2002) переосмислила самооборону, включивши превентивні удари проти потенційних загроз);

— часову ургентність (риторика «димової завіси» та «ядерної хмари» створювала відчуття негайної загрози);

— моральну абсолютизацію (Саддам як «новий Гітлер», «вісь зла»); селективне використання розвідувальних даних з ігноруванням суперечливої інформації та перебільшенням загроз [*Іракська війна...*, 2023].

Деконструкція casus belli. Після вторгнення виявилось, що основні елементи воєнного виправдання були помилковими або маніпулятивними:

ЗМЗ не знайдено (інспектори не виявили жодних доказів активних програм після 1991 року).

Зв'язок з «Аль-Каїдою» спростований (незалежні розслідування, зокрема звіт комісії Сенату 2006 року, не знайшли доказів співпраці).

Гуманітарні мотиви поставлені під сумнів (злочини Саддама відбувалися десятиліттями раніше, коли США підтримували його режим у війні проти Ірану 1980—1988).

Звіт лорда Дж. Чілокота (2016, Великобританія) висноував, що війна не була «останнім засобом» і базувалася на «недостатньо надійних» розвідувальних даних [*Global Britain...*, 2021].

Ці асиметрії систематизовано нижче (див. табл. 2).

Таблиця 2. Свіфтівський парадокс у вторгненні США в Ірак (2003)*

2.1. Порівняльна таблиця *casus belli*

Параметр	Сполучені Штати Америки	Ірак (режим Саддама Хусейна)
Основний <i>casus belli</i>	Превентивна самооборона від загрози зброї масового знищення; зв'язок з тероризмом («Аль-Каїда»); гуманітарна інтервенція («визволення іракського народу»)	Самооборона від іноземної агресії; суверенне право відмовитися від інспекцій; захист від західного імперіалізму
Характер загроз	Сконструйовані / перебільшені (ЗМЗ не існувало з 1991 року; зв'язку з «Аль-Каїдою» не було; гуманітарні злочини відбулися десятиліття тому за підтримки США)	Реальні (військове вторгнення коаліції на чолі з США; авіаудари; окупація)
Хронологічна еволюція дискурсу	2001—2002: «вісь зла», зв'язок з тероризмом; 2002—2003: загроза ЗМЗ, «димова завіса», «ядерна хмара»; Після 2003: зміщення фокусу на «демократизацію» та «боротьбу з повстанцями»	До вторгнення: заперечення наявності ЗМЗ, співпраця з інспекторами ООН; Під час окупації: опір іноземним окупантам

2.2. Структурний рівень: реальні інтереси

Аспект	Інтереси США	Інтереси Іраку
Геополітичні	Регіональна гегемонія на Близькому Сході; перекроювання балансу сил; усунення антиамериканського режиму	Збереження режиму Саддама Хусейна; регіональний вплив; протистояння західному втручання
Стратегічні	Демонстрація сили після 11 вересня; превентивна доктрина Буша; військові бази в регіоні	Контроль над національною територією; збереження армії та систем безпеки
Економічні	Контроль над другими за величиною запасами нафти у світі; доступ до енергоресурсів; реконструкція Іраку американськими компаніями	Збереження контролю над нафтовими ресурсами; економічний суверенітет
Ідеологічні	«Демократизація Близького Сходу»; створення проамериканського порядку в регіоні; боротьба з «тиранією»	Баасистська ідеологія; арабський націоналізм; антизахідна риторика

2.3. Дискурсивний рівень: конструювання загроз

Механізм	Американська риторика	Іракська риторика
Історизація	Порівняння Саддама з Гітлером; апеляція до Мюнхенського синдрому («умиротворення не працює»)	Апеляція до колоніального минулого; Ірак як жертва західного імперіалізму
Категоризація ворога	«Новий Гітлер», «тиран», «вісь зла», «загроза світовому миру»	«Імперіалісти», «хрестоносці», «окупанти», «сіоністські змовники»
Екзистенціальізація	«Димова завіса може стати ядерною хмарою» (Райс); загроза терористичної атаки з ЗМЗ; 11 вересня не може повторитися	Загроза знищення іракської державності; захист арабської гідності

Механізм	Американська риторика	Іракська риторика
Позиціонування себе	Захисник світового порядку; визволитель іракського народу; борець з тероризмом	Жертва західної агресії; захисник арабського світу; суверенна держава
Правове обґрунтування	Резолюції РБ ООН 678, 687, 1441 (спірна інтерпретація); доктрина превентивної самооборони; «гуманітарна інтервенція»	Суверенітет держави; право на самооборону; незаконність агресії без санкції РБ ООН

2.4. Маркери Свіфтівського парадоксу

Критерій	Оцінка американського casus belli	Оцінка іракського casus belli
Об'єктивність загрози	Сконструйована (ЗМЗ не знайдено; зв'язок з «Аль-Каїдою» спростований; звіт Дж. Чілкота підтвердив недостатність доказів)	Реальна (військове вторгнення коаліції 140 тисяч військових; окупація країни)
Пропорційність відповіді	Повномасштабне вторгнення непропорційне до недоведених загроз; війна не була «останнім засобом» (звіт Дж. Чілкота)	Опір окупації є законним правом згідно з міжнародним правом
Визнання суб'єктності	Частково (визнання Іраку як держави, але заперечення легітимності режиму; нав'язування політичного устрою)	Часткова (режим Саддама придушував курдську та шийтську ідентичності)
Інструменталізація історії	Масштабна (вибіркове згадування злочинів Саддама; ігнорування американської підтримки режиму в 1980-х рр.)	Присутня (селективна історична пам'ять про колоніалізм)
Інверсія агресор-жертва	Часткова (США як «жертва» терористичної загрози; Ірак як агресор проти власного народу)	Повна (представлення себе виключно як жертви)
Селективне використання інформації	Критичне (ігнорування суперечливих розвідданих; перебільшення загроз; тиск на аналітиків)	Присутнє (приховування інформації про минулі програми ЗМЗ)

2.5. Міжнародна реакція

Показник	Дані
РБ ООН	Не надано чіткого мандату на війну; Франція, Росія, Китай виступили проти; резолюція 1441 не санкціонувала автоматичне використання сили
Коаліція «бажаючих»	49 країн підтримали операцію (багато лише символічно); основні учасники: США, Велика Британія, Австралія, Польща
Опозиція	Масові антивоєнні протести по всьому світу (15 лютого 2003 р. — 10—15 млн людей); Німеччина, Франція категорично проти
Юридична оцінка <i>post factum</i>	Звіт Чілкота (2016, Велика Британія): війна не була «останнім засобом», базувалася на «недостатньо надійних» розвідданих
Довгострокові наслідки	Підрив довіри до західних casus belli; скептицизм щодо інтервенції в Сирію (2013); криза легітимності «гуманітарних інтервенцій»

* Складено автором.

Висновки: асиметрія парадоксу. Вторгнення США в Ірак 2003 року являє собою класичний випадок Свіфтівського парадоксу, де публічний дискурс про екзистенційні загрози не підтвердився фактами. Структурний аналіз розкриває розрив між реальними геополітичними мотивами та сконструйованими обґрунтуваннями.

Критичною є часова асиметрія парадоксу. У 2002—2003 роках частина американської еліти, травмованої 11 вересня, щиро вірила в екзистенційність загрози, тоді як інші свідомо маніпулювали інформацією. Після вторгнення, коли ЗМЗ не знайдено й зв'язок з «Аль-Каїдою» спростовано, обґрунтування війни ретроспективно перетворилося на свіфтівські «яйця» — надуманий привід для геополітично мотивованої дії.

Довгостроковим наслідком став синдром «Вовк! Вовк!» (за класичною байкою Езопа про пастуха, який неправдиво кричав про небезпеку): один випадок маніпулятивного воєнного виправдання підірвав легітимність навіть обґрунтованих майбутніх інтервенцій. У 2013 році міжнародна спільнота відреагувала зі скептицизмом на застосування хімічної зброї режимом Асада у Гуті через пам'ять про іракську «ЗМЗ». Це створило системну кризу довіри у міжнародних відносинах, де навіть реальні загрози сприймаються крізь призму минулих маніпуляцій.

Кейс 3: Ізраїльсько-палестинський конфлікт являє собою найскладніший варіант Свіфтівського парадоксу: ситуацію, де обидві сторони мають глибоко вкорінені наративи екзистенційних загроз, підкріплені реальним історичним досвідом травми, і де сторонній спостерігач стикається з найбільшими труднощами у визначенні, чиї заяви більш обґрунтовані.

Структурний рівень: багатовимірний конфлікт. На відміну від попередніх кейсів, ізраїльсько-палестинський конфлікт не є класичною міждержавною війною з чітким приводом до війни. Це тривалий конфлікт низької інтенсивності з періодичними ескалаціями, де:

1) *територіальний вимір*: суперечка за контроль над Єрусалимом, Західним берегом, Газою, поселеннями;

2) *демографічний вимір*: питання права на повернення палестинських біженців та демографічного балансу;

3) *релігійний вимір*: Єрусалим як священне місто для трьох авраамічних релігій;

4) *ідентичнісний вимір*: конфлікт між єврейським націоналізмом (сіонізм) та палестинським націоналізмом.

Ізраїльський наратив екзистенційної загрози. Ізраїльський дискурс безпеки вкорінений у травматичному досвіді Голокосту та арабо-ізраїльських війн:

1) *історична травма*: після Голокосту, де загинуло шість мільйонів євреїв, ізраїльська колективна ідентичність будується на імперативі «ніколи знову». Існування Ізраїлю як єврейської держави сприймається як гарантія виживання єврейського народу;

2) *загроза знищення*: Ізраїль оточений державами та недержавними акторами (Хамас, Хезболла), деякі з яких відкрито закликають до його знищення. Хартія Хамасу (1988, переглянута 2017) не визнає легітимності ізраїльської держави;

3) *тероризм як екзистенційна загроза*: друга інтифада¹ (2000—2005) з масовими терактами проти цивільних створила атмосферу постійної загрози. Ракетні обстріли з Гази (тисячі ракет щорічно) підтримують наратив облоги;

4) *демографічна загроза*: побоювання, що без контролю демографії євреї стануть меншістю між Середземним морем та річкою Йордан, що знищить характер держави.

Дискурсивні механізми:

— екзистенціалізація безпеки: будь-які компроміси представляються як загроза існуванню;

— селективна історична пам'ять: акцент на арабських війнах 1948, 1967, 1973 років;

— право на самооборону: кожна військова операція позиціонується як відповідь на агресію.

Палестинський наратив екзистенційної загрози. Палестинський дискурс будується на травмі Накби (1948) та досвіді окупації:

1) *Накба як екзистенційна катастрофа*: створення Ізраїлю 1948 року супроводжувалося вигнанням близько 700 000 палестинців, що палестинці називають «катастрофою» (*al-Nakba*). Це стало травматичною подією, що визначила колективну ідентичність;

2) *окупація як повільне знищення*: З 1967 року Західний берег та Газа під ізраїльським контролем. Палестинці сприймають поселенську діяльність як форму повільного етнічного очищення, що робить створення палестинської держави неможливим;

3) *гуманітарна катастрофа в Газі*: Блокада Гази (з 2007) створила гуманітарну кризу, що палестинці називають «найбільшою в'язницею під відкритим небом» [Hovring, 2018];

4) *культурне та національне знищення*: загроза зникнення палестинської ідентичності через асиміляцію, міграцію, втрату землі;

5) *деколоніальна риторика*: Ізраїль як «останній колоніальний проект»;

Взаємне конструювання ворога. Ізраїльсько-палестинський конфлікт демонструє діалектику взаємного конструювання екзистенційних загроз:

— кожна сторона сприймає іншу як загрозу фізичному виживанню;

— дії однієї сторони (безпекові операції Ізраїлю / ракетні обстріли Хамасу) підтверджують наратив іншої про екзистенційну загрозу;

¹ Інтифада (від араб. «повстання») — термін, який використовується для опису масових протестів або повстань палестинського населення проти Ізраїлю.

— історична травма (Голокост / Накба) використовується для легітимізації сучасних дій;

— обидві сторони звертаються до міжнародного права, але інтерпретують його по-різному.

Порівняльний аналіз систематизовано нижче (див. табл. 3).

Таблиця 3. Свіфтівський парадокс в ізраїльсько-палестинському конфлікті*

3.1. Порівняльна таблиця *casus belli*

Параметр	Ізраїль	Палестина
Основний <i>casus belli</i>	Право на самооборону від тероризму; гарантування безпеки єврейської держави; захист від загрози знищення з боку Хамасу, Хезболли та ворожих держав	Право на опір окупації; боротьба за державність; повернення біженців; припинення поселенської діяльності та блокади
Характер загроз	Реальні та сконструйовані (тероризм та ракетні обстріли існують реально; «демографічна загроза» частково сконструйована; загроза знищення перебільшена)	Реальні та сконструйовані (окупація та поселення реальні; блокада Гази реальна; «повне культурне знищення» частково сконструйоване)
Хронологічна еволюція дискурсу	1948—1967: Загроза арабських армій; 1967—2000: Тероризм та безпека; 2000 — тепер: Друга інтифада, Хамас, ракети з Гази; демографічна загроза	1948: Накба як катастрофа; 1967—1987: Окупація та опір; 1987—2000: Перша інтифада; 2000 — тепер: Друга інтифада, блокада Гази, «апартеїд»

3.2. Структурний рівень: реальні інтереси

Аспект	Ізраїльські інтереси	Палестинські інтереси
Територіальні	Контроль над Єрусалимом; збереження поселень на Західному березі; безпекові буферні зони; стратегічна глибина	Незалежна держава в межах кордонів 1967 року; контроль над Східним Єрусалимом; ліквідація поселень
Демографічні	Збереження єврейської більшості між Середземним морем та річкою Йордан; запобігання поверненню біженців	Право на повернення для 700 000 біженців та їхніх нащадків; демографічний паритет
Безпекові	Ліквідація терористичної інфраструктури; контроль кордонів; запобігання ракетним обстрілам; розвідувальний контроль	Припинення військових операцій; зняття блокади Гази; демонтаж системи контролю; створення власних сил безпеки
Ідентичнісні	Ізраїль як єврейська та демократична держава; історичний зв'язок з біблійною Землею Ізраїлю (Ерец-Ісраель); реалізація сіоністського проєкту	Палестинська державність; збереження національної ідентичності; пам'ять про Накбу; деколонізація

3.3. Дискурсивний рівень: конструювання загроз

Механізм	Ізраїльська риторика	Палестинська риторика
Історизація	Голокост як основа колективної травми; «Ніколи знову»; арабо-ізраїльські війни 1948, 1967, 1973 рр.; тисячоліття історичного зв'язку із землею Ізраїлю	Накба (1948) як національна катастрофа; 700 000 біженців; історія окупації з 1967 р.; палестинці як корінний народ
Категоризація ворога	«Терористи», «екстремісти», «ті, хто заперечує право Ізраїлю на існування», «іранські проксі»	«Окупанти», «колонізатори», «апартеїдний режим», «сіоністські поселенці»
Екзистенціалізація	«Загроза знищення єврейського народу»; «друга Шоа»; «демографічна бомба»; «іранська ядерна загроза»; «від річки до моря нас скинуть у море»	«Етнічне очищення»; «культурний геноцид»; «повільне знищення палестинського народу»; «найбільша в'язниця під відкритим небом» (Газа)
Правове обґрунтування	Резолюція ГА ООН 181 (1947); право на самооборону (ст. 51 Статуту ООН); боротьба з тероризмом; Декларація Бальфура (1917); історичне право	Резолюція РБ ООН 242 (1967); право на самовизначення; резолюція ГА ООН 194 (право на повернення); окупація як порушення міжнародного права; право на опір окупації

3.4. Маркери Світівського парадоксу

Критерій	Оцінка ізраїльського наративу	Оцінка палестинського наративу
Об'єктивність загрози	Змішана (тероризм та ракетні обстріли реальні; загроза повного знищення Ізраїлю перебільшена; «демографічна загроза» сконструйована)	Змішана (окупація та поселення реальні; блокада Гази реальна; риторика «культурного геноциду» перебільшена)
Пропорційність відповіді	Часто непропорційна (співвідношення жертв у конфліктах асиметричне; руйнування інфраструктури Гази; колективні покарання)	Часто непропорційна (ракетні обстріли цивільних об'єктів; теракти проти мирного населення не є легітимним опором)
Визнання суб'єктності	Часткове (визнання палестинців як народу непослідовне; контроль над територіями обмежує палестинську автономію; «немає партнера для миру»)	Часткове (Хамас не визнає Ізраїль; риторика «від річки до моря»; заперечення права євреїв на державність у регіоні)
Інструменталізація історії	Масштабна (Голокост використовується для виправдання сучасної політики; селективна пам'ять про арабо-ізраїльські війни; ігнорування Накби)	Масштабна (Накба як центральний міф; селективне забування арабської агресії 1948; ідеалізація до-ізраїльського періоду)
Селективне використання міжнародного права	Систематичне (акцент на праві на самооборону; ігнорування резолюцій щодо поселень; вибіркоче застосування норм окупаційного права)	Систематичне (акцент на праві на опір; ігнорування норм про захист цивільних; вибіркоче трактування міжнародного гуманітарного права)

3.5. Міжнародна реакція

Показник	Дані
ООН	Ізраїль — найбільш засуджувана держава в резолюціях ГА ООН та РБО-ОН; численні резолюції щодо поселень та окупації залишаються невиконаними (хоча рішення ГА мають переважно рекомендаційний характер). Ізраїль визнаний 165 країнами; Палестина визнана 138 країнами як держава-спостерігачка ООН (з 2012)
Західна позиція	США традиційно підтримують Ізраїль (військова допомога \$3.8 млрд/рік); ЄС критикує поселення, але підтримує економічні зв'язки; розкол після подій 7 жовтня 2023
Арабський / мусульманський світ	Нормалізація з низкою арабських держав (Угоди Авраама 2020); Іран та його проксі залишаються ворожими; офіційна підтримка палестинської справи часто риторична
Правозахисні організації	Human Rights Watch, Amnesty International, B'tselem називають ситуацію «апартеїдом»; Міжнародний Кримінальний Суд (ІСС) розслідує ймовірні воєнні злочини з обох боків

* Складено автором.

Висновки: симетрія парадоксу. Ізраїльсько-палестинський конфлікт являє собою найскладніший випадок Свіфтівського парадоксу, де обидві сторони мають глибоко вкорінені наративи екзистенційних загроз, підкріплені реальним історичним досвідом колективної травми.

Критична відмінність від українського та іракського кейсів полягає у симетрії історичних підстав: обидві сторони стикаються з реальними загрозами, хоча їхня риторика містить елементи конструювання та гіперболізації. Структурна асиметрія проявляється у формах насильства — державному (Ізраїль) та недержавному (палестинці), яким міжнародне право надає різну легітимність.

Це створює самопідтримувальну діалектику: дії однієї сторони підтверджують екзистенційний наратив іншої. Ізраїльські військові операції підтверджують палестинський наратив про «окупацію та знищення»; палестинські теракти підтверджують ізраїльський наратив про «загрозу існуванню держави».

Аналіз трьох кейсів виявляє спільні закономірності у конструюванні екзистенційних загроз.

Закономірність 1: Історизація та травматична пам'ять. У всіх трьох випадках держави апелюють до історичної травми для легітимізації сучасних дій:

- Росія: Велика Вітчизняна війна, «Велика Росія», страх оточення (від Наполеона до НАТО);
- США: Перл-Гарбор, травма 11 вересня як історична аналогія;
- Ізраїль: Голокост як конститутивна травма;
- Палестина: Накба як катастрофа, що визначає ідентичність.

Історична травма виконує дві функції: (1) легітимізує превентивні дії («щоб це не повторилося»); (2) мобілізує емоційну підтримку населення.

Закономірність 2: Дегуманізація та конструювання «абсолютного ворога». *Екзистенційні загрози вимагають абсолютного ворога, який не може бути раціональним партнером для переговорів.* Дегуманізація виправдовує насильство, оскільки противник позбавляється морального статусу. Ця закономірність особливо яскраво проявляється в риториці перед війною: спочатку ворога мовно «знелюднюють», щоб насильство проти нього стало морально прийнятним для власного суспільства.

Усі проаналізовані конфлікти демонструють цю стратегію:

- російська риторика: «нацисти», «бандерівці», «наркомани»;
- американська риторика: «вісь зла», Саддам як «новий Гітлер»;
- ізраїльська риторика: терористи, що використовують цивільних як живий щит;
- палестинська риторика: «сіоністська сутність», «окупанти-колонізатори».

Закономірність 3: Превентивність та переосмислення самооборони. Усі три кейси демонструють тенденцію до розширення концепту самооборони, включаючи превентивні дії проти потенційних майбутніх загроз. Якщо класичне міжнародне право визнає самооборону лише у відповідь на збройну агресію, *сучасні держави дедалі частіше апелюють до необхідності діяти превентивно.*

Доктрина Дж. Буша про превентивну війну (2002) формалізувала цю логіку на тлі війни з тероризмом після терактів 11 вересня 2001 року. Вона постулювала необхідність активного зсуву ініціативи — знищення баз терористів, їхніх прихильників та держав, які можуть створювати загрозу через розробку зброї масового знищення [Жигайло, 2019]. Але вона присутня і в російській риториці про «червоні лінії» НАТО, і в ізраїльській політиці превентивних ударів. Цей тренд розмиває межу між агресією та самообороною, оскільки будь-яку агресію можна представити як превентивну самооборону від майбутньої загрози.

Закономірність 4: Цивілізаційна та ціннісна риторика. Конфлікти презентуються не як зіткнення інтересів, а як фундаментальні цивілізаційні протистояння, що робить компроміс неможливим. Росія говорить про «русскій мір» проти «колективного Заходу», США — про «демократію проти тиранії», Ізраїль — про «єдину демократію на Близькому Сході» проти «ісламського екстремізму», палестинці — про «деколонізацію» проти «колоніалізму». Така риторика перетворює геополітичні конфлікти на метафізичні битви між несумісними світоглядами, що унеможлиблює раціональний компроміс.

Закономірність 5: Інверсія агресора та жертви. Майже в усіх випадках агресор намагається представити себе як жертву, що змушена захищатися. Росія зображує себе жертвою західної агресії та українського «геноциду» російськомовних. США представляли себе як жертву потенційної атаки Ірану через Ірак. Ізраїль підкреслює статус жертви історичного переслідування та сучасного тероризму. Ця інверсія є ключовою для легітимації насильства: справжній агресор повинен сприйматися як той, хто захищається.

Закономірність 6: Селективне використання міжнародного права (*cherry-picking*). Всі актори апелюють до міжнародного права, але інтерпретують його селективно, вибираючи норми, що підтримують їхню позицію, та ігноруючи інші. Росія посилається на право націй на самовизначення у контексті Криму та Донбасу, ігноруючи територіальну цілісність України. США апелюють до резолюцій Ради Безпеки ООН щодо Іраку, але діють без її мандата. Ізраїль обґрунтовує дії правом на самооборону, ігноруючи резолюції ООН про незаконність поселень [Міллер, 2024]. Палестинці апелюють до права на самовизначення, але деякі палестинські угруповання заперечують право Ізраїлю на існування.

Ці закономірності демонструють, що конструювання *casus belli* слідує передбачуваним дискурсивним стратегіям незалежно від культурного чи регіонального контексту. Свіфтівський парадокс виявляється саме в тому, що ці стратегії працюють: вони переконують внутрішні аудиторії в екзистенційності загрози навіть тоді, коли зовнішні спостерігачі бачать маніпуляцію. Це підводить до центрального питання: *чи можемо ми розробити критерії для розрізнення між обґрунтованими та маніпулятивними casus belli?*

На основі порівняльного аналізу пропонуємо шість критеріїв, що допомагають аналітично розрізнити між екзистенційними загрозами та риторичними конструктами.

Критерій 1: Емпірична верифікованість загрози. Чи існують незалежно підтверджені докази безпосередньої загрози державі-заявниці, отримані через міжнародні інспекції, розвідувальні дані третіх сторін або об'єктивні спостереження? У випадку іракської ЗМЗ таких доказів не було. У випадку російського вторгнення немає доказів планування нападу НАТО на Росію. Натомість українська загроза від російської агресії є документованою реальністю.

Критерій 2: Історія дій держави-заявника. Чи має держава закономірність попередніх необґрунтованих заяв про екзистенційні загрози? Російська риторика про «захист російськомовних» послідовно використовувалася в Грузії (2008), Криму (2014) та Україні, демонструючи патерн інструментального застосування.

Критерій 3: Консенсус міжнародних інституцій. Наскільки широким є засудження дій держави-агресорки з боку міжнародних організацій, судів та правозахисних установ? Резолюції Генасамблеї ООН, рішення Міжнародного суду та позиції незалежних організацій формують колективну оцінку легітимності воєнних виправдань.

Критерій 4: Модальність дискурсу. Чи використовує держава раціональну аргументацію з конкретними фактами, чи вдається до емоційної риторики, історичних образ, конспірологічних теорій та абсолютизації загрози? Чи допускає дискурс можливість дипломатичного вирішення, чи презентує конфлікт як безкомпромісне цивілізаційне протистояння?

Критерій 5: Наявність матеріальних інтересів. Чи можна поведінку держави пояснити прагненням до контролю над ресурсами, територіями чи

встановленням регіональної гегемонії? Якщо геополітичні або економічні мотиви очевидні, екзистенційна риторика ймовірно є прикриттям.

Критерій 6: Юридична пропорційність та тягар доведення. Чи несе держава, що першою застосовує масштабне збройне насильство або окупує територію, достатній тягар доведення (*Burden of Proof*) екзистенційності своєї загрози? Чи відповідають її дії міжнародно-правовим стандартам превентивної самооборони: неминучість нападу (принцип необхідності), пропорційність відповіді, вичерпання дипломатичних засобів?

Чим більше відхилення від цих стандартів і чим слабше доведення загрози, тим менш легітимний фундамент заявленого *casus belli*.

Включення свіфтівської алегорії до порівняльного аналізу розкриває ключовий парадокс: *сатира про війну через «спосіб розбивання яєць», написана три століття тому як гротескне перебільшення, виявляється структурно ідентичною логіці сучасних геополітичних конфліктів* (див. табл. 4).

Таблиця 4. Застосування критеріїв розрізнення *casus belli**

Критерій	Росія — Україна (2022)	США — Ірак (2003)	Ізраїль — Палестина	Свіфт: Ліліпутія — Блефуску (1726)
Пропорційність загрози та реальності	Низька. Немає доказів, що НАТО планувало напад на Росію. Риторика про «геоцид» на Донбасі спростована міжнародними спостерігачами	Низька. ЗМЗ не знайдено після вторгнення. Зв'язок з «Аль-Каїдою» спростований незалежними розслідуваннями	Середня/Висока. Обидві сторони стикаються з реальним насильством (тероризм / ракетні обстріли для Ізраїлю; окупація / поселення для Палестини)	Відсутня. Суперечка про те, з якого кінця розбивати яйце, не становить жодної екзистенційної загрози. Символічна різниця піднесена до рівня життя і смерті
Історія дій держави	Негативна. Подібні виправдання використовувалися в Грузії (2008), Криму (2014). Закономірність інструментального використання «захисту співвітчизників»	Змішана. Іракська війна підірвала довіру до американських <i>casus belli</i> , але США мають історію як легітимних, так і сумнівних інтервенцій	Складна. Обидві сторони мають історію як захисних, так і наступальних дій. Цикл «дія — реакція» створює проблему початку відліку	Ескалаційна. Конфлікт почався з внутрішнього едикту, переріс у громадянську війну, потім у зовнішню. Символічні суперечки використано для політичної мобілізації
Реакція міжнародної спільноти	Масове засудження. Резолюція ГА ООН (141 держава проти агресії); економічні санкції; військова допомога Україні	Розділена. РБ ООН не схвалила; частина союзників (Франція, Німеччина) виступила проти; ретроспективно — визнання помилки	Глибоко поділена. Різні резолюції ООН засуджують дії Ізраїлю (поселення) та Палестини (тероризм); географічна поляризація підтримки	Відсутня критика. Гуллівер (зовнішній спостерігач) вважає конфлікт абсурдним, але обидві сторони залучають союзників; «міжнародна система» приймає логіку конфлікту як даність

Закінчення табл. 4

Критерій	Росія — Україна (2022)	США — Ірак (2003)	Ізраїль — Палестина	Свіфт: Ліліпутія — Блефуску (1726)
Характер дискурсу	Емоційний, конспірологічний. Історичні міфи про «один народ». Цивілізаційна риторика. Дегуманізація («нацисти», «наркомани»). Відсутність компромісу	Спочатку — технократичний (доказ ЗМЗ), згодом — моралізаторський (визволення). Селективна розвідка. Створення ургентності («димова завіса»)	Обидві сторони: релігійна та історична риторика. Абсолютизація (Єрусалим, право на повернення). Дегуманізація один одного. Екзистенціалізація	Абсолютизація символічного. Релігійна догма («гострий vs тупий кінець») перетворюється на цивілізаційну межу. Компроміс неможливий через сакралізацію позиції
Альтернативні пояснення	Чіткі. Імперські амбіції, контроль над Україною, запобігання демократизації. Геополітична конкуренція. Внутрішньо-політична консолідація	Чіткі. Контроль над нафтою, регіональна гегемонія, демонстрація сили після 11 вересня. Геополітичне переформатування Близького Сходу	Присутні. Територіальний контроль, ресурси (вода), внутрішньополітична мобілізація. Але також реальні безпекові занепокоєння	Очевидні для спостерігача. Імперські амбіції обох держав. Внутрішня консолідація через зовнішнього ворога. Економічна конкуренція. Але повністю приховані за релігійно-цивілізаційною риторикою
Ініціатор насильства	Росія. Анексія Криму (2014), підтримка сепаратистів, повномасштабне вторгнення (2022). Україна діє в межах самооборони	США. Превентивне вторгнення без мандату РБ ООН. Ірак не здійснював агресії проти США чи їхніх союзників	Неоднозначно. Тривалий конфлікт з циклами ескалації. Залежить від історичної точки відліку (1948? 1967? 2000?)	Ліліпутія (формально). Імператор видав едикт, що спричинив розкол. Блефуску підтримав утікачів. Обидві сторони звинувачують одна одну у провокації першими
Загальна оцінка легітимності <i>casus belli</i>	Низька. Сконструйована загроза для виправдання агресії. Провал за більшістю критеріїв	Низька / Середня. Маніпулятивний <i>casus belli</i> , що виявився помилковим. Ретроспективно визнається як необґрунтований	Складна / Змішана. Обидві сторони мають часткову легітимність з огляду на реальні загрози, але також обидві використовують маніпулятивну риторичку	Нульова. <i>Casus belli</i> повністю фабрикований. Конфлікт не має раціонального виправдання, але обидві сторони переконані в екзистенційності загрози. Парадокс: абсурдність очевидна зовнішньому спостерігачу, але невидима учасникам

* Складено автором.

Таблиця наочно демонструє, що застосування запропонованих критеріїв дає різні результати для різних конфліктів.

Російське вторгнення в Україну провалюється за більшістю критеріїв: немає доказів загрози від НАТО, є історія подібних виправдань, міжнародне співтовариство засуджує, дискурс базується на емоціях та історичних міфах, існують альтернативні пояснення через імперські амбіції, Росія є ініціатором насильства.

Американське вторгнення в Ірак також провалюється за критеріями доказовості та пропорційності, що стало очевидним ретроспективно.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт є найскладнішим, оскільки обидві сторони можуть апелювати до історії насильства, реальних загроз та травматичного досвіду, хоча структурна асиметрія сили відіграє важливу роль.

Однак ці критерії не дають абсолютної впевненості — завжди залишається простір для інтерпретації. Більше того, їх застосування саме собою є політичним актом, оскільки дослідник не може повністю звільнитися від власної позиції, виступаючи як ситуативно позиційний аналітик. З іншого боку, це робить аналіз відкритим для критики.

Висновки. Повертаючись до алегорії Дж. Свіфта, можна констатувати, що Свіфтівський парадокс не лише залишається актуальним у XXI столітті, але й набуває нових вимірів у світі масових комунікацій та постправди. Історія ліліпутів і блефускців нагадує, що багато кривавих конфліктів часто ведуться заради того, що наступні покоління, можливо, вважатимуть дрібницями. Але для тих, хто бореться сьогодні, ці «дрібниці» є питанням ідентичності, честі, виживання. За кожним сконструйованим *casus belli* стоять реальні людські трагедії: мільйони біженців, сотні тисяч загиблих, зруйновані доли. Свіфтівський парадокс — це не лише епістемологічна проблема, а й морально-етичний виклик для міжнародної спільноти.

Дослідження продемонструвало, що конструювання воєнних виправдань слідує передбачуваним дискурсивним закономірностям незалежно від контексту. Виявлено шість транснаціональних патернів: історизацію через травматичну колективну пам'ять, лінгвістичну дегуманізацію противника, превентивне переосмислення поняття самооборони, апеляцію до цивілізаційної риторики, дискурсивну інверсію позицій агресора та жертви, селективне використання норм міжнародного права.

Емпіричний аналіз трьох кейсів виявив критично важливу закономірність: навіть найцінніші геополітичні проекти повинні «вдягатися» в риторику захисту та екзистенційної необхідності. Це означає, що дискурс має власне значення — держави не можуть діяти силою без легітимізації, а критичний аналіз воєнних виправдань стає практичним інструментом протидії маніпуляціям.

Проте Свіфтівський парадокс виявляє фундаментальну проблему: відсутність нейтрального арбітра легітимності *casus belli*. Інституції, що претен-

дують на роль «Гуллівера» — ООН, Міжнародний суд, «міжнародна спільнота» — самі є аренами геополітичної конкуренції. Історично роль арбітра бере на себе держава-гегемон, але й вона створює проблему подвійних стандартів: американське вторгнення в Ірак (2003) лишилося без міжнародних санкцій, тоді як російське вторгнення в Україну (2022) викликало безпрецедентну ізоляцію. Згідно з розробленими критеріями верифікації, обидва воєнні виправдання оцінюються як маніпулятивні. Однак різниця в міжнародній реакції пояснюється геополітичною могутністю агресорів, а не легітимністю їхніх виправдань. Право сили переважає над силою права.

Чи означає це, що всі *casus belli* однаково необґрунтовані? Ні. Поєднання реалістичної та критичної перспектив дало змогу розробити систему з шести критеріїв аналізу, які роблять оцінку систематичною і тою, що можна перевірити.

Застосування цих критеріїв дозволяє чітко розмежувати три типи легітимації війни. Пропонуємо класифікувати їх через авторські неологізми: «Абсолютна Яйцеголовість» (абсурдний *casus belli*), «Реальна Екзистенція» (обґрунтована самооборона), «Складна Екзистенція» (асиметричний конфлікт). Ці критерії не усувають фундаментальної позиційності будь-якого судження, проте створюють основу для наукової дискусії та запобігають моральному релятивізму — твердженню, що «всі правди однакові».

Доки існує міжнародна система без ефективного наднаціонального арбітра з примусовими повноваженнями, конфлікти балансуватимуть між справжніми загрозами й риторичними конструктами. Отже, завдання критичної політичної науки — не знайти остаточну відповідь на питання «хто має рацію», а зробити процеси конструювання воєнних виправдань прозорішими, щоб ускладнити їхнє маніпулятивне використання.

Свіфтівський парадокс як аналітична рамка відкриває кілька напрямів подальших досліджень: історичну перспективу еволюції механізмів легітимації від Вестфалії до сьогодення, порівняльний аналіз інших конфліктів (Сирія, Нагірний Карабах, Ємен) для верифікації універсальності виявлених закономірностей, дослідження технологічних змін в епоху постправди та їхнього впливу на конструювання обґрунтувань війни.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Виступ Президента України Володимира Зеленського у Верховній Раді України до Дня Конституції України 28 червня 2023 року. (2023, Червень 28). Офіційний вебпортал парламенту України. <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/238212.html>
- Волошин, В. (2021, Листопад 24). Роспропаганда стверджує, що *casus belli* для війни з Україною вже є давно. *Армія Inform*. <https://armyinform.com.ua/2021/11/24/rospropaganda-stverdzhuye-shho-casus-belli-dlya-vijny-z-ukrayinoyu-vzhe-ye-davno/>
- Жигайло, В. (2019). Реалізація доктрини Дж. В. Буша в зовнішній політиці США. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, 25, 137—144.

- Іракська війна 2003—2011*. (2023, Травень 22). PSD.Info. <https://www.psinfo.pro/post/%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-2003-2011>
- Карловський, Д. (2022, Лютий 21). Путін пригрозив, що «навчить Україну декомунізації». *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324861/>
- Корнієнко, В. О. (2025). «Гуманітарна інтервенція» у XXI столітті: політологічний аналіз бомбардувань цивільної інфраструктури. *Український політико-правовий дискурс*, 10. <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/245/160>
- Міллер, І. (2024, Вересень 18). ООН підтримала резолюцію, яка вимагає від Ізраїлю покинути окуповані території. *Главком*. <https://glavcom.ua/world/world-politics/oon-pidtrimala-rezoljutsiju-jaka-vimahahe-vid-izrajilju-pokinuti-okupovani-teritoriji-1021261.html>
- Свіфт, Дж. (2020). *Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спершу лікаря, а потім капітана кількох кораблів*. Харків: «Фоліо».
- Статут Організації Об'єднаних Націй. Документ № 995_110. (2005). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
- Шевко, Д. (2020). Легітимація агресії проти України в російському офіційному дискурсі. *Стратегічна панорама*, 1—2, 48—57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2020_1-2_8
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Calabrese, A. (2005). Casus belli: U.S. media and the justification of the Iraq War. *Television & New Media*, 6(2), 153—175. <https://doi.org/10.1177/1527476404273952>
- Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. University of Minnesota Press.
- Chilcot, J. (2016). *The Report of the Iraq Inquiry* (Vol. 1—12). UK Parliament.
- Ciuriak, D. (2022). Every Casus Belli is False: Deconstructing Russia's Case for War on Ukraine. In *Voices on Peace and War*. Norwich University, John and Mary Frances Patton Peace & War Center (24 June 2022). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4078861
- Fierke, K. M. (2015). *Critical Approaches to International Security*. Polity Press.
- Global Britain in a competitive age: The integrated review of security, defence, development and foreign policy (CP 403). (2021). The UK: APS Group. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/60644e4bd3bf7f0c91eababd/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_the_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf
- Grotius, H. (2005). *The Rights of War and Peace* (R. Tuck, Ed.) (Vol. 1—3). Liberty Fund.
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge.
- Høvring, R. (2018, April 26). Gaza: The world's largest open-air prison. *Norwegian Refugee Council*. <https://www.nrc.no/news/2018/april/gaza-the-worlds-largest-open-air-prison>
- Jackson, R. (2005). *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-Terrorism*. Manchester University Press.
- Kucherenko, S. (2023). Existential Threat as a Casus Belli. *Conatus — Journal of Philosophy*, 8(2), 299—312. <https://doi.org/10.12681/cjp.35080>
- McMahan, J. (2012). Just Cause for War. *Ethics & International Affairs*, 19(3), 1—21. <https://www.cambridge.org/core/journals/ethics-and-international-affairs/article/abs/just-cause-for-war/CAGFE18DF42734034837D897299DAF66>
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton.
- Mearsheimer, J., & Walt, S. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. Farrar, Straus and Giroux.
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The struggle for Power and Peace*. McGraw-Hill.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. (1992). *The Question of Palestine*. New York: Vintage Books.
- Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political*. University of Chicago Press.

- Shlaim, A. (2014). *The Iron Wall: Israel and the Arab World*. W. W. Norton.
- Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Bodley Head.
- Stent, A. (2019). *Putin's World: Russia Against the West and with the Rest*. Twelve.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.). *On security* (p. 46—86). Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.
- Walzer, M. (2015). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. Basic Books.
- Woodward, B. (2004). *Plan of Attack: The Definitive Account of the Decision to Invade Iraq*. Simon & Schuster.

REFERENCES

- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Calabrese, A. (2005). Casus belli: U.S. media and the justification of the Iraq War. *Television & New Media*, 6(2), 153—175. <https://doi.org/10.1177/1527476404273952>
- Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. University of Minnesota Press.
- Chilcot, J. (2016). *The Report of the Iraq Inquiry* (Vol. 1—12). UK Parliament.
- Ciuriak, D. (2022). Every Casus Belli is False: Deconstructing Russia's Case for War on Ukraine. In *Voices on Peace and War*. Norwich University, John and Mary Frances Patton Peace & War Center (24 June 2022). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4078861
- Fierke, K. M. (2015). *Critical Approaches to International Security*. Polity Press.
- Global Britain in a competitive age: The integrated review of security, defence, development and foreign policy (CP 403). (2021). The UK: APS Group. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/60644e4bd3bf7f0c91eababd/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_the_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf
- Grotius, H. (2005). *The Rights of War and Peace* (R. Tuck, Ed.) (Vol. 1—3). Liberty Fund.
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge.
- Høvring, R. (2018, April 26). Gaza: The world's largest open-air prison. *Norwegian Refugee Council*. <https://www.nrc.no/news/2018/april/gaza-the-worlds-largest-open-air-prison>
- Irakska viina 2003-2011* [Iraq War 2003-2011]. (2023, Traven 22). PSD.Info. <https://www.psdinfo.pro/post/%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-2003-2011> [in Ukrainian].
- Jackson, R. (2005). *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-Terrorism*. Manchester University Press.
- Karlovykyi, D. (2022, Liutyi 21). Putin pryhrozyv, shcho «navchyt Ukrainu dekomunizatsii» [Putin threatened to “teach Ukraine decommunization”]. *Ukrainska pravda*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324861/> [in Ukrainian].
- Korniienko, V. O. (2025). “Humanitarna interventsiiia” u XXI stolitti: politolohichniy analiz bombarduvan tsvyilnoi infrastruktury [“Humanitarian Intervention» in the 21st Century: Political Science Analysis of Civilian Infrastructure Bombing]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 10. <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/245/160> [in Ukrainian].
- Kucherenko, S. (2023). Existential Threat as a Casus Belli. *Conatus — Journal of Philosophy*, 8(2), 299—312. <https://doi.org/10.12681/cjp.35080>
- McMahan, J. (2012). Just Cause for War. *Ethics & International Affairs*, 19(3), 1—21. <https://www.cambridge.org/core/journals/ethics-and-international-affairs/article/abs/just-cause-for-war/CA6FE18DF42734034837D897299DAF66>
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton.
- Mearsheimer, J., & Walt, S. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. Farrar, Straus and Giroux.

- Miller, I. (2024, Veresen 18). OON pidtrymala rezoliutsiiu, yaka vymahaie vid Izrailiu pokynuty okupovani terytorii [UN Supported Resolution Demanding Israel Leave Occupied Territories]. *Hlavkom*. <https://glavcom.ua/world/world-politics/oon-pidtrimala-rezoljutsiju-jaka-vimahaje-vid-izrajilju-pokinuti-okupovani-teritoriji-1021261.html> [in Ukrainian].
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The struggle for Power and Peace*. McGraw-Hill.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. (1992). *The Question of Palestine*. New York: Vintage Books.
- Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political*. University of Chicago Press.
- Shevko, D. (2020). Lehymatsiia ahresii proty Ukrainy v rosiiskomu ofitsiinomu dyskursi [Legitimation Of Aggression against Ukraine in Russian Official Discourse]. *Stratehichna panorama*, 1—2, 48—57. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2020_1-2_8 [in Ukrainian].
- Shlaim, A. (2014). *The Iron Wall: Israel and the Arab World*. W. W. Norton.
- Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Bodley Head.
- Statut Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii [Charter of the United Nations]. Dokument № 995_110. (2005). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text [in Ukrainian].
- Stent, A. (2019). *Putin's World: Russia Against the West and with the Rest*. Twelve.
- Swift, Dzh. (2020). *Mandry do riznykh dalekykh krain svitu Lemiuelia Hullivera, spershu likaria, a potim kapitana kilkokh korabliv* [Travels into Several Remote Nations of the World by Lemuel Gulliver, First a Surgeon and Then a Captain of Several Ships]. Kharkiv: «Folio» [in Ukrainian].
- Voloshyn, V. (2021, Lystopad 24). Rospropahanda stverdzhue, shcho casus belli dlia viiny z Ukrainoiu vzhe ye davno [Russian Propaganda Claims that the Casus Belli for War with Ukraine Has Long Been in Place]. *Armiia Inform*. <https://armyinform.com.ua/2021/11/24/rospropaganda-stverdzhue-shho-casus-belli-dlya-viiny-z-ukrayinoyu-vzhe-ye-davno/> [in Ukrainian].
- Vystup Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho u Verkhovnii Radi Ukrainy do Dnia Konstytutsii Ukrainy 28 chervnia 2023 roku [Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Verkhovna Rada of Ukraine on Constitution Day of Ukraine, 28 June 2023]. (2023, Cherven 28). Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy. <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novy-na/238212.html> [in Ukrainian].
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.). *On security* (p. 46—86). Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.
- Walzer, M. (2015). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. Basic Books.
- Woodward, B. (2004). *Plan of Attack: The Definitive Account of the Decision to Invade Iraq*. Simon & Schuster.
- Zhyhailo, V. (2019). Realizatsiia doktryny Dzh. V. Busha v zovnishnii politytsi SShA [Doctrinal Foundation Of G. W. Bush Foreign Policy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. studii*, 25, 137—144 [in Ukrainian].

Надійшла: 22.12.2025
Прорецензовано: 21.01.2026
Прийнято до друку: 28.01.2026
Оприлюднено: 31.03.2026

Valerii Kornienko,

Doctor of Political Sciences, Professor,
Vinnytsia National Technical University

THE SWIFTIAN PARADOX IN CONTEMPORARY GEOPOLITICS
(THE PROBLEM OF CASUS BELLI LEGITIMACY)

This article explores one of the most complex issues in modern geopolitics: why do states use existential threats as a reason for war (*casus belli*)? How can we tell when such claims are based on genuine security concerns or when they are rhetorical tools hiding geopolitical interests? Using Jonathan Swift's satirical allegory about the Lilliputians and Blefuscons, who go to war over a dispute about which end of a boiled egg should be broken, the author highlights a key dilemma: even in a world dominated by "naked power," states cannot act without legitimizing discourse, yet this discourse always remains ambiguous.

Three ongoing conflicts are examined: the Russian-Ukrainian War (2014—2026), the US invasion of Iraq (2003), and the Israeli-Palestinian conflict. A comparative analysis reveals six common patterns in how justifications for war are constructed: framing history through shared traumatic memories, dehumanizing opponents through language, reframing self-defense as preventive, invoking civilizational rhetoric, reversing the roles of aggressor and victim, and selectively applying international law norms.

The study shows that even in cases of outright aggression, aggressor states often convincingly portray themselves as victims — an essential way to gain support and reduce international condemnation. It underscores a fundamental asymmetry: the 2003 Iraq War was based on false threats; Russia's invasion of Ukraine was justified with fabricated NATO threats; and the Israeli-Palestinian conflict remains highly complex, with both sides holding deeply rooted existential threat narratives, yet power imbalances lead to uneven responses.

These findings highlight the importance of the Swiftian Paradox as an analytical framework and raise critical questions about how discourse is used to justify violence in the twenty-first century.

Keywords: Swift's paradox, *casus belli*, legitimisation of war, security discourse, existential threats, geopolitical rhetoric, enemy construction, realism, critical theory, international conflicts.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-3>
УДК 327:342.4:355.01(477)

Antoni Z. Kamiński,
Institute of Political Studies,
Polish Academy of Sciences
ORCID: 0000-0001-8772-3794
kaminski@isppan.waw.pl

Emilia Kowalewska,
Centre for East European Studies,
University of Warsaw
ORCID: 0000-0001-8339-9771
emilia.kowalewska@cantab.net

To Win a War Is Not the Same as To “Win Peace”: the Coming Constitutional Moment in Ukraine¹

Russia’s continuing aggression against Ukraine is exceptional in terms of both its scale and its global implications. A peaceful and prosperous future for Ukraine, neighbouring states and indeed the entire continent, depends upon two interrelated factors. The first is Ukraine’s ability to win, with Western support, the war initiated against it by the Russian Federation under Putin. This would bring about a new global opening, ending the Moscow-Beijing anti-Western axis in world politics.

The second factor is Ukraine’s ability to take advantage of the constitutional moment that will present itself as attention shifts from the military effort toward the process of state reconstruction. Presenting the situation of Ukraine in regional, historical, and global context, we draw attention to specific challenges and choices that state elites will face post-war.

We explain the internal and external implications of these choices to show why Ukraine should seize its upcoming constitutional moment. Drawing on both political theory and real

¹ Стаття вперше була опублікована під назвою «Виграти війну — не те саме, що “виграти мир”: наближення конституційного моменту в Україні» у журналі *Ruch Prawniczy: Kamiński, Antoni Z., & Kowalewska, E. (2023). To win the war is not the same as to “win the peace”: the coming constitutional moment in Ukraine. *Ekonomiczny i Socjologiczny, 85(4), 259–273.* <https://doi.org/10.14746/rpeis.2023.85.4.13>*

Citation: Kamiński Antoni Z., Kowalewska E. To Win a War Is Not the Same as To “Win Peace”: the Coming Constitutional Moment in Ukraine. *Political Studies*. № 1 (11). 2026. С. 52–68. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-3>

This article is published under the CC BY 4.0 DEED attribution license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

world examples of constitutional revolutions, we explain the factors involved in the effective exploitation of the constitutional moment. We suggest that, channel led to constructive purposes, the demands and aspirations of Ukrainian citizens may help propel the political and economic reforms needed to secure social trust and a stable future. We conclude that multi-level political and civic engagement in a new constitutional process will be indispensable for reconstructing the institutional foundations for peace, democratic governance and the rule of law in post-conflict Ukraine.

Keywords: constitutional moment, constitutional process, Russian-Ukrainian war, post-war reconstruction, institutional reconstruction, constitutional transformations, democratic governance, rule of law.

Ukraine`s importance among the former Soviet republics and the regional and global implications of the war

From its beginnings in 1991 the Ukrainian transition from communism to a liberal-constitutional regime encountered many difficulties. Ukraine had been particularly affected by communist rule; its administration, armed forces and security services were heavily infiltrated and subject to Moscow`s influence [Hurak & D`Anieri, 2022].

Moscow`s official propaganda used every opportunity to present Ukraine as a failed state, though in terms of Corruption Perception Index (CPI) indicators, published annually by Transparency International, and the Quality of Governance measures of the World Bank, the position of Russia has usually been inferior to that of Ukraine. The effective resistance to the Russian invasion suggests that the society of Ukraine is in better shape than had been expected.

Russians also claim that Belarusians and Ukrainians are only ethnic groups within the Russian nation, while their languages are peasant dialects [Kravchenko, 2022]. Yet, these are very different societies with their own cultural traditions. Their separation since 1991 has not been easy and has never been accepted by Moscow. Soon, after the demise of the USSR, Moscow`s diplomacy invented the term "near abroad" to denote the fifteen former "republics" that supposedly should become Russia`s "sphere of influence". Moscow kept interfering, in an open or tacit way, to subvert their efforts to create viable political and economic systems. Ukraine, due to its strategic position on the Black Sea, has been a particular target of such activities. Sherman Garnett correctly saw the role of Ukraine as the "*keystone in the arch*" [Garnett, 1997]: once it is free from Russian yoke, other pieces of the imperial project fall apart.

While failing to provide legitimacy to the acts of the Russian Federation, Russian motives for aggression are historical and geostrategic. In 2014, by attacking Ukraine and occupying important parts of its territory, Moscow violated its international obligations under the Budapest Memorandum (1994) and the UN Charter. In the past, the global community has on several occasions come to terms with unlawful acts / international crimes committed by UN member states. In 2008, when Russia invaded and incorporated parts of Georgia, reactions of the international community were mild, to say the least.

Russian aggression against Ukraine is exceptional not only in terms of its scale, unknown in Europe since World War II, but also because of its global implications. In view of Moscow's increasingly close collaboration with Beijing, and the criticism voiced by the rulers of both states against the present, allegedly "unjust", world order, what is at stake is the mode of global cooperation. From the Western perspective, Ukraine's war in defence of its territorial integrity aligns with the principles of international law and is part of an effort to preserve the rules-based international order in the face of an authoritarian / totalitarian challenge². This effort also implies American leadership in the world economy and politics. However, from Moscow's and Beijing's perspective the stake in the war is the stability of their domestic political regimes. Here the interests of the declining world power, Russia, and the ascending world power, China, converge — in both cases the internal stability of their regimes depends on the suppression of individual freedoms [Kamiński A. Z. & Kamiński B., 2017].

Ukraine's particular importance among the former Soviet republics derives from Russia's claims to have its historical and cultural roots in the medieval Kievan state. Yet, since the Mongol invasion in the first part of the XIII Century up until the partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the XVII Century, the three nations had lived under very different political regimes and been subject to very different cultural conditionings. The forms of government acceptable to Russians are not palatable to Ukrainians, as shown by the Orange Revolution in 2004 and Euromaidan events in 2014; neither do they suit Belarusians, as demonstrated by the mass demonstrations that followed rigged 2020 elections. Moscow's rulers must have feared the impact the rebellions may have on the internal situation in Russia itself.

More importantly, these events demonstrate the will of these societies to adopt Western patterns of political and economic existence by joining NATO and the European Union, and this means separation from Russia. Ukraine has advanced further on this road. Its consecutive governments have not only adopted membership in these organizations as their priority, but in 2018 the unified Orthodox Church of Ukraine accepted the ecclesiastical jurisdiction of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople cutting, therefore, its direct ties to the Moscow Patriarchate [Hurak & Kobuta, 2021].

Reconstruction of the empire within the Soviet borders, and possibly the recovery of the former Soviet "sphere of interests" was Moscow's latent objective since the moment of the demise of the "federation," while since Vladimir Putin took over — it has become a publicly proclaimed priority. Putin's change of political orientation involved, internally, the suppression of civil liberties, and the adoption of an ideology of Russian, as opposed to Western, Eurasian civilization [Balatska, 2022]. Externally, it involved the emergence of an anti-American alliance with People's Republic of China.

² "We believe that norms of international law need to be recognised and upheld as an essential core of the rules-based international order. For a discussion of problematic attempts to invoke the latter in place of the former" [Dugard, 2023].

Hence, for Putin's establishment, the victory of Ukraine would imply a death sentence. It would probably also bring an end to the Moscow-Beijing anti-Western axis in world politics, and start a new global opening. In the long run the successful defence of Ukraine's sovereignty and its transition to a liberal-constitutional regime would have a beneficial impact on global political and economic stability. On the other hand, it could bring the risk of a geostrategic power vacuum in Russia, and a multitude of problems related to it³. In short, Ukraine's victory in the war would open the way to a peaceful resolution of some of the world's most difficult problems, but would also create new ones. Ukraine's defeat would considerably weaken the position of the United States in the world, and could have catastrophic consequences for Europe as a whole.

The consequences of Russia's choices

During the decade of the 1990s, the Russian political elite faced an alternative it was unable to resolve: either to build a liberal democratic system based on the market economy or to concentrate on imperial restoration⁴. The first choice would bring Russia closer to Europe and the United States, putting also the Russian economy on a firm footing. On the other hand, the imperial option implied adoption of an anti-Western strategy. Vladimir Putin's succession to Boris Yeltsin, and victory of the nationalist coalition — that included the army, former KGB operatives, and members of the criminal underworld — brought with it the choice of the second option. From that moment on, the legitimacy of the Russian political regime was founded on its success in forcefully subduing the former republics of the USSR to Moscow's dictate, and Ukraine was to be the jewel in the crown. In following this path, Putin needed to neutralize the most important European players, namely Germany and France, and obtain the benevolent support of Beijing. In the case of the aggression against Ukraine in 2022, only the last hope materialized.

Last but not least, from the Western European perspective, it is a moral imperative to assist a fellow nation that strives to create for itself a civilized mode of life based on the rule of law⁵, a democratic government, and on territorial

³ According to Andrei Kolesnikov [Kolesnikov, 2023]: "although Putinism may be finite, its advanced state of development and its deep roots in anti-Western thought suggest that it may take more than the outcome of war for Putin's hold over Russian society to break." Yet, the survival of "Putinism" would further advance the degradation of Russian elites and society. One way or another, its probable outcome would be the disintegration of the state and a power vacuum, with all the imaginable risks involved.

⁴ For a perceptive analysis of implications of this choice for Moscow's internal and external policies, see Zbigniew Brzezinski [Brzeziński, 1997]. For a detailed and multi-level analysis of the genesis of the Russian aggression against Ukraine of 24 February 2022, see J. Regina-Zacharski [Reginia-Zacharski, 2023].

⁵ On the task of strengthening the rule of law and transitional justice in the wake of conflict, see UNSC [The rule of law and transitional justice..., 2004]. Consider also the Moscow Document of the CSCE, stating that, "the development of societies based on pluralistic democracy and the rule of law are prerequisites for a lasting order of peace, security, justice and co-operation in Europe" [OSCE, 1991, p. 29].

integrity. Moreover, a stable and prosperous Ukraine would stimulate economic growth in Europe, and open new geo-economic venues to the Caucasus and Asia that would generate new political and economic opportunities for the whole continent. It would also deprive China of an important ally in its war against the rule-based world order. Finally, when one considers the possible outcomes of a Russian victory, then the choice is clear: such a victory would incite other authoritarian regimes to follow suit, and the obvious first step in this direction would be China's invasion against Taiwan; it would also result in the re-emergence of the Russian failed state, now dominating over Ukraine and Belarus, kept together with terror, unavoidably spreading material misery and cultural degradation. However, the problem of Europe is not the deficit of power in Brussels, but the deficit of leadership at the national levels.

From military financing to reform of the political & economic regime

Ukraine has been able to withstand Russian aggression, not only owing it to its own military valour, but also due to the continuing Western financial and material support that amounts to close to 100 billion US dollars. Contributing governments must justify such efforts to their taxpayers in terms of effectiveness. This raises the topic of corruption. Moscow's propaganda notwithstanding, Ukraine does not fare well on this account, and some of the worst suspicions have materialised. Thus, there are strong external and internal pressures on the Ukrainian government to get rid of corruption in the state administration and the army. The government has no better option but to comply or at least to fake compliance. Meanwhile, the political and economic life of the country is geared at all levels of its organizations to the war effort: starting from individuals, through the economy set on satisfying the insatiable needs of the army, up to the level of the central government. Yet, when peace comes, a dramatic reversal of political and economic priorities will be unavoidable, and the army will lose its crucial political importance. Then, other tasks will become a priority, and among them the reform of the political and economic regime.

The challenges of post-conflict crisis management, redress & institutional rebuilding

What are the challenges ahead? There are plenty, and the reconstruction of the urban, industrial and communication infrastructure is only one of them. When peace comes, hundreds of thousands of former military will have to transfer to civilian life, some disabled, others facing mental health and adjustment problems as a result of trauma, still others demoralized and inclined to engage in organized crime, all of them demanding special attention from the political centre. This will require the government to engage in a highly skilful process of crisis management. Furthermore, it is also obvious that the nation that has paid such a high

price to defend its freedom in “blood, sweat, and tears”, to use William Faulkner’s expression, will expect much more from its public institutions than had previously been the case. In designing any strategy of reconstruction, the government will have to take into account the society and its civic support. War crimes and other serious violations of human rights — including the torture of detainees in occupied territories and the forced displacement of Ukrainian children to Russia — will need to be documented and victims’ rights will need to be addressed through transitional justice mechanisms oriented to truth, justice, reparations and guarantees of non-recurrence⁶. Ukraine will need to attract back millions of its refugees who have fled to the West, with their skills, professional experience and financial resources. They will return only if they trust in Ukraine’s future. Thus, the social support that will be indispensable for reconstruction will depend on the credibility of the state, and this involves not only an intellectual but also a moral challenge for the political and intellectual elites of the country.

Post-War Options 1 & 2: politics as usual or changes from above

Thus, the important question is what happens when the war ends and Ukraine is faced with the choice of its future? Let us consider three options. First Kiev opts for continuation with “politics as usual” introducing some cosmetic changes here and there. If this happens, then the much prized membership in the EU and NATO may be difficult to achieve. With its current political and economic regime⁷, Ukraine will have difficulty to meet the *Copenhagen criteria* that define the eligibility of a country for EU membership⁸. Moreover, it will be unable to

⁶ On the rights to truth, justice and reparation / guarantees of non-recurrence, see UN “Set Of Principles For The Protection And Promotion Of Human Rights Through Action To Combat Impunity” [Report of Diane Orentlicher..., 2005]. See also UN “Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law” [Resolution 2005/30 ..., 2005]. For a discussion of models of transitional justice, see M. Krotoszyński [Krotoszyński, 2017]. On the *right to know the truth* as an emerging norm of international (human rights) law, see E. Kowalewska [Kowalewska, 2019, 56—58].

⁷ Consider here the Opinion of the European Commission of Democracy through Law (Venice Commission) noting “the danger of the concentration in the hands of a private individual of significant influence over the economic, political and public life of a country without transparency, legitimacy and accountability” (para 30). The Opinion recommends that Ukraine put in place “a comprehensive system to prevent and fight oligarchic influence through a focused strategy/ action plan to address oligarchisation, recognising the interconnected nature of the problem” (para 36) [Opinion on the law “On the Prevention...”, 2023].

⁸ The Copenhagen criteria were adopted at the European Council meeting in 1993. They included stable democratic institutions guaranteeing the rule of law, respect of human rights, and protection of minorities; a functioning, robust market economy able to meet the conditions of competition within EU; the country’s ability to adopt the *Acquis Communautaire* — the body of law that has developed since the process of European integration began. In Ukraine there seems to be an awareness of the problems that accession to the EU will entail (see I. Tsepanda and I. Hurak [Tsepanda & Hurak, 2021]).

solve social problems mentioned above in a way that would satisfy the expectations of the population. This may result in a delayed “constitutional moment”.

To address the tasks mentioned above will require a huge effort from the political leadership and administration, but also stable support from other friendly governments, international financial institutions, and global markets. To transform success in war into success in peace will be a gigantic task that will not only decide the future of Ukraine, but — considering its strategic location — will be loaded with continental and global implications.

Another option consists in the adoption of changes imposed “from above” by the European Commission that would eventually lead to EU membership. That strategy would require an obedient adaptation to requests flowing from the EU. To an extent this was the case of Poland and other states in the first post-communist wave of EU enlargement in 2004⁹. From the point of view of the political elite, the attraction of this strategy consists in the “top-down” implementation of institutional changes. This would allow the political elite to reconcile external requirements with its interest in preserving an important part of privileges it has acquired over time¹⁰. For the society at large, this strategy has one advantage: it will improve the quality of governance and the standard of living. From the perspective of the common-weal, the top-down strategy is suboptimal, for it requires a passive society. This is the case of a *suppressed constitutional movement*. In the long run it may result in political instabilities and inefficiencies.

Post-War Option 3: constitutional revolution and credible governance

The end of the war will find the Ukrainian state at a crossroads. On the one hand, it is a “half-baked” liberal constitutional regime, with a corrupt administration, weak judiciary, influential criminal underground, and a political elite often lacking in vision and integrity. On the other hand, its military leadership and command system has demonstrated a surprising vision, and innovativeness. This is accompanied by the will to delegate decisions down the hierarchy, comprised of highly professional corps of junior and commissioned officers. One wonders if the same qualities will manifest themselves when the time comes to meet the challenges of civilian reconstruction.

In view of the scale of material and social problems that Ukraine faces, continuation of the present state of affairs in the political and administrative domain risks producing a national disaster. We assume that Russian aggression has strengthened the patriotic feelings and aspirations of the Ukrainian society and, thus, civic virtues indispensable for effective reorganization of the political and

⁹ B. Ackerman (1992) [Ackerman, 1992, p. 46, 51]: was among the first observers who noticed that Poland missed the constitutional moment and erroneously gave priority to economic reform instead of concentrating on the change of the political regime. For a discussion of Poland’s constitutional pathway, see also B. Ackerman [Ackerman, 2019].

¹⁰ This is the case of the “rent-seeking” strategy that is popular among economists.

economic system of the country. This assumption permits us also to expect the emergence of a bottom-up pressure on the state by a broad civic movement for constitutional reforms. This pressure may in the short-run destabilize the political system, but channelled to constructive purposes, it may be a key factor in propelling the political and economic reform. The main task of the political leadership would be to gain the trust of the citizenry, and **to lead**.

The third possible strategy, beside passive continuation and opportunistic adaptation to external constraints, is the **constitutional revolution** — a profound reorganization of the state, most of all of the relationship between the state and society. Certain steps in this direction have been made with the establishment of local self-governments that have demonstrated their value under conditions of Russian invasion. What is needed, however, is a new opening symbolized by a new Constitution. The term charisma, used by Bruce Ackerman [Ackerman, 2019] in connection with the idea of the “constitutional revolution”, is most appropriate here, for it marks a new agreement between the Ukrainian nation and the Ukrainian state, which turns the state into a *res publica* — an entity accountable to and serving its citizens. It aims to build the bonds of trust between the rulers and the ruled. Considering the size of reforms the modernization of Ukraine will require, only trust in the intentions of those in government will convince the population to endure the level of sacrifice and uncertainty they will impose on the population.

Another determinant of the future prosperity of Ukraine will be the ability of the political and professional leadership of Ukraine to gain the confidence of international stakeholders in its ability to carry on with building credible political and economic institutions. To rebuild Ukrainian urban and industrial centres will require huge amounts of capital. The strategic location of the country between Europe, Central Asia and the Caucasus, its well-educated labour force, and abundant natural resources, mean that such involvement of foreign states and international investors may be expected. Yet, the key factor will be the credibility of its institutional regime, and to obtain it, the quality of governance will have to be considerably improved.

The need for Ukraine to seize and exploit its upcoming constitutional moment: internal and external implications

The *constitutional moment* appears when strata with vested interests in preserving the *status quo* fall into disarray, old alliances do not function, uncertainty about the relative strength of political influence reigns¹¹. At the same time, awareness of the systemic crisis spreads within public opinion. The short moment

¹¹ For a review of the existing literature on the subject, see A. Baraggia [Baraggia, 2020]. For a comparative study of “founding moments” in constitutionalism, see R. Albert, M. Guruswamy and N. Basnyat [Albert et al., 2021].

offers civil society an opportunity for revival and for publicly minded leaders to come to the fore to revolutionize the organization of the state. The success of the constitutional moment comes when publicly minded society meets with publicly minded leadership in the pursuit of the liberal-constitutional project. To break the resistance of the forces of the *status quo*, the constitutional movement must occasionally resort to extra legal measures. This explains the use by Bruce Ackerman [Ackerman, 2019] of the term “constitutional revolution”. If the opportunity for implementation of fundamental reforms is wasted, then old forces re-group and come back in a new disguise, and with them old pathologies.

Considering the size of destruction brought by the war, for Ukraine success in exploiting the constitutional moment is a must. The national resources of the country are by far insufficient to meet the costs involved in reconstruction. Its efforts will have to be supported by international assistance from friendly states, international financial institutions and, last but not least, by world markets. In the long run, with the exception of humanitarian help, this assistance will depend on the credibility of the country’s political and economic organization.

Proper use made by Ukraine of the constitutional moment would also change the character of EU accession negotiations. In case of a suppressed constitutional moment and reforms implemented top-down, the EU will dictate conditions. If changes result from the constitutional revolution, Ukraine will become an active partner in negotiations. Relevant here are sheer interests — not emotions. Beside its geopolitical location, Ukraine is rich in natural resources, and possesses a well-educated labour force. Its membership in the European Union can be an important asset to the organization.

In the middle of the war for national survival, should Ukrainians be concerned about the problems ahead? They should. If they do not, they may “miss the boat”, by not being ready to exploit the emerging opportunities. The Articles of Confederation, which from 1781 until 1789 served as the United States’ first constitution, had been adopted by the Continental Congress in 1777 i.e. six years before the end of the war of independence. It is time to prepare the country for the future. First of all, to carry on with the war, Ukraine must start working on improving its institutional capacity¹². Otherwise, it may face difficulties in sustaining the current level of external and internal support for its war effort.

When the war began in 2014, James Sherr, a perspicacious British analyst, remarked that “Ukraine’s weakness is the official state” [Sherr, 2014, p. 19] and added: “[...] as long as people believe deeply in change and reform, but look after themselves and their interests, then problems will not be solved. Now, it is particularly urgent because Ukraine is at war, and the internal front, I think, is as important, if not more important, than the external front” [Sherr, 2014, p. 19].

¹² For an analysis of the transformation and effectiveness of the institution of the President in Ukraine at the start of the full-scale invasion of the Russian Federation, see M. Karmazina and I. Tsependa [Karmazina & Tsependa, 2023].

Factors involved in the effective exploitation of the constitutional moment: from political theory to examples of civic mobilization

Let us look briefly, from a general perspective at factors involved in the effective exploitation of the constitutional moment. Niccolò Machiavelli in his “Discourses on Livy” [Machiavelli, 1996] addressed this very issue. He emphasized the need for a strong, centralized leadership, and the urgency of the task:

“So that republic can be called happy whose lot is to get one man so prudent that he gives It laws ordered so that It can live securely under them without needing to correct them” (Chapter II) [Machiavelli, 1996].

“But It is indeed true that they will never order themselves without danger, because enough men never agree to a new law that looks to a new order in a City unless they are shown by a necessity that they need to do It. Since this necessity cannot come without danger, it is an easy thing for the republic to be ruined before it can be led to a perfection of order” (Chapter XVIII) [Machiavelli, 1996].

Machiavelli saw the following difficulties involved in a systemic reform. First, a reform can be introduced either “with one stroke” or “little by little”. Both approaches have defects, though these are different in each case. In the first case, the reform requires revolutionary methods to break the resistance of forces of the old regime. In the second, gradual change requires time, which offers interests vested in the status quo the breathing space needed to regroup and effectively derail the reform efforts in order to preserve their privileged access to the centre of political power and privilege. Hence, whenever feasible, the “with one stroke” method is superior to a “step by step” approach.

The difference between “politics as usual” and the politics of the “constitutional moment” consists in a different approach to the state. In the first case, even in the most civilized societies, citizens usually conduct their everyday businesses with a view to their private interests. If the political regime is well regulated, this does not jeopardize the common interest of the society. The “constitutional moment” comes when the common interest is in jeopardy and impacts negatively on the functioning of the whole political and economic order. At this point revolutionary change and “extraordinary institutional forms” are required. Bruce Ackerman perceptively noted that:

“Although constitutional politics is the highest kind of politics, it should be permitted to dominate the nation’s life only during rare periods of heightened political consciousness. During the long periods between these constitutional moments, a second form of activity — I shall call it normal politics — prevails. Here, factions try to manipulate the constitutional forms of political life to pursue their own narrow interests. Normal politics must be tolerated in the name of individual liberty; it is, however, democratically *inferior* to the intermittent and irregular politics of *public virtue* (italics are mine) associated with means of constitutional creation” [Ackerman, 1993, p. 163—164].

Ackerman elaborated the idea in his recent publication invoking Max Weber’s notion of “charismatic power”. Let us consider, as an example, two his-

torical constitutional moments: those of the Constitution of United States of America of 1787, and the Constitution of the 3rd of May 1791 of the Polish-Lithuanian Commonwealth — the tradition to which Ukraine is the rightful successor. The two have some common features.

1. Both cases characterized an intense civic mobilization in support of the reordering of the existing political regime. In the United States it had its roots in the victorious War of Independence; in the Commonwealth — in the reform movement that emerged among urban and landed elites of the Realm to prevent its decay. The indispensable ground for the **politics of public virtue** — the high level of public mobilization, can be sustained for a limited period of time. During this period the people of privilege are able to agree to sacrifice some of their fortunes and powers for the sake of the common good. Karl Marx, in his little known study of the Constitution of the 3rd May, wrote that, “despite some deficiencies, this Constitution, seen against the background of the Russian-Prussian-Austrian barbarity, appears as the only work of freedom that had originated in Eastern Europe. And it emerged from the privileged class, the nobility. The world knows of no other such act of nobility by the nobility” [Marx, 1971, p. 152]. The politics of public virtue requires a virtuous leadership¹³.

2. In both cases there was a unified leadership. In America the leadership was provided by the commander-in-chief of the revolutionary army, George Washington; in the Commonwealth, the leader of the reform was none other than the King of Poland and Grand Duke of Lithuania, Stanisław August Poniatowski. These two figures formed the intellectual centre where the act itself and the strategy for building popular support were worked out. As Martin Seymour Lipset [1998] remarked, Washington himself never voiced openly his opinions; he worked behind the scene to build consensus among debating parties. King Stanisław August, a highly educated and publicly minded personality, like George Washington, presided over parliamentary debates, but otherwise was not directly involved. Yet, his informal role in preparing and pushing the project through the parliament was crucial for its success.

3. In both cases the way in which the Constitution was passed by the legislature included extra legal elements. The process was only effective because it had strong social support — another requirement for the success of the constitutional moment. The makers of the Constitution were opposed by powerful vested interests. Hence to break their resistance, they did not hesitate to use “dirty tricks”. Under such circumstances, the reforming party cannot lose touch

¹³ “Constituting a system of government as a social experiment requires that the necessary conditions are met and that those who engage in the experiment know what they are doing. As actors behave strategically to gain dominance over others, the validity of the experiment is placed at risk. The method of the experimental sciences requires knowledgeable experimenters concerned with the integrity of the experiment rather than with the rewards to be derived from occupying positions of authority. [...] the strategies pursued by “realists” in their quest for dominance can only achieve systems of order constituted by “accident and force”” [Ostrom, 1997, p. 215–216].

with the mobilized grassroots. Thus, Ackerman noted, the constitutional moment requires revolutionary means, for — to recall Machiavelli’s point — the change of the institutional structures is best implemented, if done “with one stroke”.

The fate of the May 3rd Constitution supports Machiavelli’s remark that “it is an easy thing for the republic to be ruined before it can be led to a perfection of order”. The enactment of the Constitution was followed by the ultimate partitions of the Kingdom by its neighbours: Russia, Prussia, and Austria. Yet, its memory survived mobilizing generation after generation to resist unconstitutional regimes.

The regional and global implications of the war and the priority of a responsive constitutional process oriented towards state reconstruction

Russian victory would not only imply Ukraine’s defeat, but would also bring back Moscow’s direct rule over Belarus and the Caucasian states. Yet, successful in its imperial endeavour, Russia would continue to function in world politics as a bankrupt pariah, without hope for external cooperation, except with China, North Korea and Iran. Russia’s rule over Ukraine would offer no chance for the restoration of the country’s ruined industrial and urban infrastructure. Moreover, it would imply a reign of terror unknown since the time of Stalin. Russia’s economy is already in poor condition, and that of Belarus is no better. Thus, the pessimistic scenario would lead to an unimaginable human catastrophe with gloomy implications for the rest of Europe.

From the European perspective, the only plausible solution to the conflict is the withdrawal of Russian forces from the internationally acknowledged borders of Ukraine. This would also bring the end of Putin’s rule in Russia, and possibly the emergence of a power vacuum there. The same fate would likely meet Lukashenka’s regime in Belarus. Such a development would be a setback for Beijing’s global ambitions and could lead to at least temporary renunciation of the invasion of Taiwan. Yet, if the war drags on, it may incite Beijing to risk an invasion against Taiwan. Time is an important factor in human life and in politics.

From the point of view presented in this paper, once the invading forces are pushed out of the country, the rest will be in the hands of Ukrainians themselves. For reasons stated above, the country can count on full external financial and political support. Yet, the scale of the support will depend on what Ukrainians can do with it.

Thus, the top priority for the Ukrainian political elite should be the reconstruction of the state, for everything else depends on it. Once the war ends, Ukraine will be inundated with suggestions from all sides and exposed to pressures from private interests and “professional advisors”¹⁴. Its success will depend

¹⁴ In Poland in the early 1990s, these highly paid and mostly useless “experts” were teasingly called the “Marriot brigade” after the name of the hotel where they tended to reside. For an excellent appraisal of the problem, see Janine R. Wedel [Wedel, 1998, 45—82].

on the creation of a strong political centre with an effective analytical backend, able to orient its activities to strategic objectives. This centre should have strong support from all levels of political organization. This may be possible only when it is receptive to concerns and ideas coming from below. To be able to concentrate on strategy, the central government must delegate the day-to-day management to lower levels of government, regional and local self-governments included, while maintaining oversight of their activities. All this is the subject matter of the constitutional process.

Conclusion

To conclude: the end result of the Russia's war against Ukraine will have global implications. A peaceful and prosperous future for Ukraine, neighbouring states and the entire continent, depends first of all upon Ukraine's ability to win the war initiated against it by the Russian Federation under Putin and, second of all, on its ability to take advantage of the constitutional moment that will present itself as attention turns toward the future. Ukraine will face a new beginning. The engagement of citizens and of local and regional government will be critical in the very practical, pragmatic endeavour of reconstructing strong institutional foundations for the democratic state. The window of opportunity presented by the constitutional moment will be short and lessons from abroad suggest that it may easily be overlooked. Many challenges will need to be addressed simultaneously at both the national and regional levels for social trust and institutional credibility to be rebuilt. Effective and strategic policy making will need to be complemented by mechanisms for ensuring democratic and legal accountability. A responsive, multi-level constitutional process will be indispensable for reconstructing the institutional foundations for effective democratic governance and the rule of law in post-conflict Ukraine.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Ackerman, B. (1992). *The Future of Liberal Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Ackerman, B. (1993). Neo-federalism? In J. Elster, & R. Slagstad (Eds.). *Constitutionalism and Democracy* (p. 153—193). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ackerman, B. (2019). *Revolutionary Constitutions: Charismatic leadership and the rule of law*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Albert, R., Guruswamy, M., & Basnyat, N. (Eds.). (2021). *Founding moments in constitutionalism*. Hart Publishing.
- Balatska, O. (2022). Eurasianism, Neo-Eurasianism and anti-Ukrainism in the narratives of Modern Russian Propaganda. *Studia Polityczne*, 50(4), 123—148. <https://doi.org/10.35757/STP.2022.50.4.03>
- Baraggia, A. (2020). *Constitutional Moment*, in *Max Planck Encyclopedia of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press.
- Brzeziński, Z. (1997). *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. HarperCollins Publishers, Inc.

- Dugard, J. (2023). The choice before us: International law or a “rules-based international order”? *Leiden Journal of International Law*, 36(2), 223–232. <https://doi.org/10.1017/S0922156523000043>
- Garnett, S. (1997). *Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Hurak, I., & D’Anieri, P. (2022). The Evolution of Russian Political Tactics in Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 69(2), 121–132. <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1819162>
- Hurak, I., & Kobuta, S. (2021). Changes in Ukrainian Orthodoxy after the Revolution of Dignity: the “Russian” context. *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2, 33–50. <http://dx.doi.org/10.12775/CJPS.2021.008>
- Kamiński, A. Z., & Kamiński, B. (2017). Regional Orders: Structural Sources of Europe’s Divide. *Studia Polityczne*, 45(3), 89–117.
- Karmazina, M., & Tsependa, I. (2023). Specyfika funkcjonowania instytucji Prezydenta w Ukrainie w kontekście rozpoczęcia pełnowymiarowej inwazji Federacji Rosyjskiej (24 lutego — 14 kwietnia 2022 r.). *Przegląd Sejmowy*, 2(175), 29–43. <https://doi.org/10.31268/PS.2023.175>
- Kolesnikov, A. (2023, August 22). What It Will Take to Break Putinism’s Grip. *Foreign Affairs*.
- Kowalewska, E. (2020). Truth revelation procedures as a rights-based alternative to the politics of (non-)memory. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 3(21), 51–66. <https://doi.org/10.36280/AFPIFS.2019.3.51>
- Kravchenko, N. (2022). Anti-Ukrainian Discourse of Russian Media: Elimination via Manipulation. *Studia Polityczne*, 50(4), 97–122. <https://doi.org/10.35757/STP.2022.50.4.01>
- Krotoszyński, M. (2017). *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Lipset, S. M. (1998). George Washington and the Founding of Democracy. *The Journal of Democracy*, 9(4), 24–38.
- Machiavelli, N. (1996). *Discourses on Livy* (H. C. Mansfield, & N. Tarcov, Trans.). Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Marx, K. (1971). *Beiträge zur Geschichte der polnischen Frage. Manuskripte aus den Jahren 1863–1864*. Książka i Wiedza.
- Opinion on the law “On the Prevention of Threats to National Security Related to the Excessive Influence of Persons with Significant Economic and Political Weight in Public Life (Oligarchs)”. Document CDL-AD(2023)018 (2023) (France). European Commission for Democracy through Law.
- OSCE. (1991). Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/14310.pdf>
- Ostrom, V. (1997). *The Meaning of Democracy and the Vulnerability of Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Reginia-Zacharski, J. (2023) Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych. *Myśl Polityczna. Political Thought*, 1(17), 75–116.
- Report of Diane Orentlicher, independent expert to update the Set of Principles to Combat Impunity — Updated Set Of Principles for the Protection And Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity. Document E/CN.4/2005/102/Add.1. (2005). United Nations Economic and Social Council/Resolution 2005/30: Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. Document E/RES/2005/30. (2005). United Nations Economic and Social Council.
- Sherr, J. (2014). The Kremlin’s purpose is to reformat current security order of Europe. In *The Russian-Ukrainian Conflict: Current State, Implications, Scenarios: Positions of Experts and Citizens* (p. 17–19). Kyiv: Zapovit Publishing House.
- The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies, Report of the Secretary-General. Document S/2004/616 (04-39529). (2004). United Nations Security Council.

- Tsependa, I., & Hurak, I. (2021). Perspectives of the EU Membership for Ukraine: The Main Challenges and Threats. *Insanve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 775—800. <https://doi.org/10.15869/itobiad.880128>
- Wedel, J. R. (1998). *Collision and Collusion: The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe 1989—1998*. New York: St. Martin's Press.

REFERENCES

- Ackerman, B. (1992). *The Future of Liberal Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Ackerman, B. (1993). Neo-federalism? In J. Elster, & R. Slagstad (Eds.). *Constitutionalism and Democracy* (p. 153—193). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ackerman, B. (2019). *Revolutionary Constitutions: Charismatic leadership and the rule of law*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Albert, R., Guruswamy, M., & Basnyat, N. (Eds.). (2021). *Founding moments in constitutionalism*. Hart Publishing.
- Balatska, O. (2022). Eurasianism, Neo-Eurasianism and anti-Ukrainism in the narratives of Modern Russian Propaganda. *Studia Polityczne*, 50(4), 123—148. <https://doi.org/10.35757/STP.2022.50.4.03>
- Baraggia, A. (2020). *Constitutional Moment*, in *Max Planck Encyclopedia of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press.
- Brzeziński, Z. (1997). *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. HarperCollins Publishers, Inc.
- Dugard, J. (2023). The choice before us: International law or a “rules-based international order”? *Leiden Journal of International Law*, 36(2), 223—232. <https://doi.org/10.1017/S0922156523000043>
- Garnett, S. (1997). *Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Hurak, I., & D'Anieri, P. (2022). The Evolution of Russian Political Tactics in Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 69(2), 121—132. <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1819162>
- Hurak, I., & Kobuta, S. (2021). Changes in Ukrainian Orthodoxy after the Revolution of Dignity: the “Russian” context. *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2, 33—50. <http://dx.doi.org/10.12775/CJPS.2021.008>
- Kamiński, A. Z., & Kamiński, B. (2017). Regional Orders: Structural Sources of Europe's Divide. *Studia Polityczne*, 45(3), 89—117.
- Karmazina, M., & Tsependa, I. (2023). Specyfika funkcjonowania instytucji Prezydenta w Ukrainie w kontekście rozpoczęcia pełnowymiarowej inwazji Federacji Rosyjskiej (24 lutego — 14 kwietnia 2022 r.) [Specifics of the functioning of the presidential institution in Ukraine in the context of the start of the full-scale invasion of the Russian Federation (24 February — 14 April 2022)]. *Przegląd Sejmowy*, 2(175), 29—43. <https://doi.org/10.31268/PS.2023.175> [in Polish].
- Kolesnikov, A. (2023, August 22). What It Will Take to Break Putinism's Grip. *Foreign Affairs*.
- Kowalewska, E. (2020). Truth revelation procedures as a rights-based alternative to the politics of (non-)memory. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 3(21), 51—66. <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2019.3.51>
- Kravchenko, N. (2022). Anti-Ukrainian Discourse of Russian Media: Elimination via Manipulation. *Studia Polityczne*, 50(4), 97—122. <https://doi.org/10.35757/STP.2022.50.4.01>
- Krotoszyński, M. (2017). *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej* [Models of Transitional Justice]. Wydawnictwo Naukowe UAM [in Polish].
- Lipset, S. M. (1998). George Washington and the Founding of Democracy. *The Journal of Democracy*, 9(4), 24—38.

- Machiavelli, N. (1996). *Discourses on Livy* (H. C. Mansfield, & N. Tarcov, Trans.). Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Marx, K. (1971). *Beiträge zur Geschichte der polnischen Frage. Manuskripte aus den Jahren 1863—1864* [Reflections on the history of the Polish question. Manuscripts from the years 1863—1864]. Książka i Wiedza [in German].
- Opinion on the law “On the Prevention of Threats to National Security Related to the Excessive Influence of Persons with Significant Economic and Political Weight in Public Life (Oligarchs)”. Document CDL-AD(2023)018 (2023) (France). European Commission for Democracy through Law.
- OSCE. (1991). Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/14310.pdf>
- Ostrom, V. (1997). *The Meaning of Democracy and the Vulnerability of Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Reginia-Zacharski, J. (2023) Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych [The Genesis of the Russian Aggression against Ukraine of 24 February 2022 in the Light of a Multi-Level Determinants Analysis]. *Myśl Polityczna. Political Thought*, 1(17), 75—116 [in Polish].
- Report of Diane Orentlicher, independent expert to update the Set of Principles to Combat Impunity — Updated Set Of Principles for the Protection And Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity. Document E/CN.4/2005/102/Add.1. (2005). United Nations Economic and Social Council.
- Resolution 2005/30: Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. Document E/RES/2005/30. (2005). United Nations Economic and Social Council.
- Sherr, J. (2014). The Kremlin’s purpose is to reformat current security order of Europe. In *The Russian-Ukrainian Conflict: Current State, Implications, Scenarios: Positions of Experts and Citizens* (p. 17—19). Kyiv: Zapovit Publishing House.
- The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies, Report of the Secretary-General. Document S/2004/616 (04-39529). (2004). United Nations Security Council.
- Tsependa, I., & Hurak, I. (2021). Perspectives of the EU Membership for Ukraine: The Main Challenges and Threats. *Insanve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 775—800. <https://doi.org/10.15869/itobiad.880128>
- Wedel, J. R. (1998). *Collision and Collusion: The Strange Case of Western Aid to Eastern Europe 1989—1998*. New York: St. Martin’s Press.

Надійшла: 11.11.2025

Прорецензовано: 12.12.2025

Прийнято до друку: 12.12.2025

Оприлюднено: 31.03.2026

Антоні З. Камінський,
Інститут політичних досліджень,
Польська академія наук
Емілія Ковалевська,
Центр східноєвропейських студій,
Варшавський університет

**ВИГРАТИ ВІЙНУ — НЕ ОЗНАЧАЄ «ВИГРАТИ МИР»:
НАБЛИЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО МОМЕНТУ В УКРАЇНІ**

Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України є безпрецедентною за своїми масштабами та системними наслідками для європейської й глобальної безпеки. Мирне та сталий розвиток України, держав регіону й Європи загалом залежить від двох взаємопов'язаних чинників. Перший із них — здатність України за підтримки західних партнерів досягти перемоги у війні, розв'язаній Російською Федерацією. Така перемога матиме наслідком трансформацію конфігурації міжнародних відносин і послаблення антизахідних коаліцій у світовій політиці.

Другий чинник пов'язаний зі здатністю української держави й суспільства скористатися **конституційним моментом**, який виникне в процесі переходу від воєнного протистояння до повоєнної відбудови та інституційної реконструкції. У статті ситуацію України проаналізовано в регіональному, історичному та глобальному вимірах із фокусом на ключові інституційні виклики й політичні вибори, що постануть перед державними елітами у повоєнний період.

Розкрито внутрішньополітичні та зовнішньополітичні наслідки можливих стратегічних рішень, що дозволяє обґрунтувати необхідність активного використання майбутнього конституційного моменту. На основі положень політичної теорії та порівняльного аналізу конституційних трансформацій у різних країнах визначено чинники, які зумовлюють результативність конституційних змін. Обґрунтовується теза, що за умов належної інституціоналізації суспільні запити та громадянська активність можуть стати важливим ресурсом політичних і соціально-економічних реформ, спрямованих на відновлення суспільної довіри, демократичного врядування та верховенства права. Зроблено висновок про визначальну роль багаторівневої політичної та громадянської участі в новому конституційному процесі як передумови сталого миру та інституційної стабільності в повоєнній Україні.

Ключові слова: конституційний момент, конституційний процес, російсько-українська війна, повоєнна відбудова, інституційна реконструкція, конституційні трансформації, демократичне врядування, верховенство права.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-4>
УДК 321.7:351.071(477)

Наталія Кононенко,
кандидат політичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: 0000-0001-8397-2830
n.kononenko1509@gmail.com

Між легітимацією та імітацією: меритократичні реформи в слабко інституціоналізованій демократії (на прикладі України)

Стаття присвячена критичному аналізу меритократії як інструменту публічного управління в умовах слабко інституціоналізованих демократій на прикладі України. Авторка виходить із тези, що меритократія не є автономним чинником підвищення ефективності та легітимності влади; її результативність визначається якістю ширших політичних інститутів та механізмів відповідальності.

Дослідження базується на двох гіпотезах: (H1) у демократіях зі слабкими інституціями формальне впровадження меритократичних інструментів (підвищення оплати праці, професіоналізація добору) без належної підзвітності не забезпечує стійкого позитивного впливу на соціально-економічні результати; (H2) за умов ослабленої політичної відповідальності меритократичні реформи можуть посилювати асиметрії у доходах і статусі всередині державної служби та між елітами і суспільством, не підвищуючи ефективності публічної політики.

Методологія поєднує підходи порівняльного інституціоналізму, теорії демократичної підзвітності, порівняльний та інституційний аналіз нормативно-правових актів, а також вторинний аналіз даних. Систематизовано теоретичні підходи до меритократії як принципу організації, моделі винагороди та інструменту легітимації. Порівняння зі стабільними демократіями та країнами Центрально-Східної Європи дозволяє окреслити структурні обмеження її застосування в умовах інституційної крихкості.

Емпіричний розділ охоплює період після 2014 р. в Україні. Показано, що фрагментарність реформ, слабкість горизонтальної відповідальності (зокрема обмежений парла-

Цитування: Кононенко Н. Між легітимацією та імітацією: меритократичні реформи в слабко інституціоналізованій демократії (на прикладі України). *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 69—90. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-4>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

ментський контроль за урядом) і збереження неформальних практик зумовили переважно імітаційний характер меритократичних змін. Аналіз не виявляє стійкого зв'язку між зростанням винагороди топпосадовців і покращенням соціально-економічних показників, водночас фіксується посилення внутрішньобюрократичних диспропорцій у доходах.

У підсумку обґрунтовується, що за відсутності дієвих адміністративних санкцій і політичної відповідальності меритократія в Україні виконує радше функцію зовнішньої легітимації та «керованої професіоналізації», ніж інструменту демократичної підзвітності й підвищення результативності врядування. Стверджується необхідність інтеграції меритократичних процедур у цілісну систему політичної та адміністративної відповідальності як передумови їх ефективності.

Ключові слова: меритократія, публічне управління, державна служба, демократична легітимність, інституційна слабкість, політична підзвітність, горизонтальна відповідальність, порівняльний інституціоналізм, ефективність врядування.

Постановка проблеми. Меритократія є одним із ключових концептів у сучасних дослідженнях демократичного врядування, державної спроможності та легітимності публічної влади. У політичній та управлінській теорії вона зазвичай розглядається як нормативна модель, покликана поєднати ефективність державного управління з принципами неупередженості та процедурної справедливості. Відповідно, меритократичні інструменти (конкурсні процедури добору кадрів, професіоналізація публічної служби, підвищення рівня оплати праці тощо) стали поширеним елементом реформ публічного управління як у стабільних демократіях, так і в державах перехідного типу.

Однак популярність цього інструментарію не повинна затьмарювати критичних питань щодо його реальної ефективності та умов, за яких він може досягти заявлених цілей. Оскільки емпіричний досвід багатьох демократій вказує на значний розрив між формальним запровадженням меритократичних норм та їхнім практичним впливом, виникає необхідність емпіричної перевірки двох центральних тез. Відповідно, ця стаття ґрунтується на наступних гіпотезах, що формують її аналітичну рамку:

— *гіпотеза 1 (H1):* у слабо інституціоналізованих демократіях (як в Україні) впровадження меритократичних інструментів (зокрема підвищення винагороди та професіоналізація добору кадрів) не має стійкого позитивного впливу на соціально-економічні результати, якщо воно лишається формальним (не супроводжується ефективними механізмами відповідальності та підзвітності);

— *гіпотеза 2 (H2):* за умов ослабленої політичної відповідальності меритократичні реформи в публічному секторі сприяють зростанню асиметрій у структурі доходів і статусу не лише всередині державної служби, а й між бюрократією та суспільством загалом, при цьому не переходять у підвищення результативності публічної політики та рівня демократичної легітимності.

У цьому контексті український випадок становить особливий аналітичний інтерес. Після 2014 р. в Україні було задекларовано курс на професіоналізацію публічної служби та запровадження меритократичних принципів як альтерна-

тиви патрональним моделям управління. Водночас фрагментарний характер реформ, обмежені механізми політичної відповідальності та поширеність неформальних практик суттєво локалізували їхній трансформаційний ефект. В умовах повномасштабної війни та реалізації євроінтеграційних зобов'язань аналіз фактичної ролі меритократії у формуванні ефективного й легітимного врядування набуває не лише академічного, а й практичного значення.

Розуміння українського контексту повоєнної трансформації дозволяє нам визначити **об'єкт** дослідження (меритократичні моделі публічного управління в демократичних і посткомуністичних державах) та предмет (інституційні механізми функціонування меритократії та їхні емпіричні ефекти в умовах слабко інституціоналізованої демократії на прикладі України). **Метою** дослідження вважаємо теоретичний й емпіричний аналіз меритократії як залежного інституційного механізму та визначення умов, за яких вона сприяє підвищенню ефективності й легітимності демократичного врядування, а за яких — набуває імітаційного характеру. Мета детермінує **завдання** дослідження, а саме: 1) систематизувати сучасні теоретичні підходи до аналізу меритократії як принципу кадрової організації, моделі винагороди та ідеології легітимації влади; 2) проаналізувати інституційну логіку меритократичного врядування в стабільних демократіях та країнах Центрально-Східної Європи та Балтії після вступу до ЄС; 3) виявити ключові обмеження функціонування меритократії в слабко інституціоналізованих демократіях; 4) оцінити український досвід упровадження меритократичних інструментів через призму соціально-економічних результатів, політичної підзвітності та розподільчих ефектів.

Методологія дослідження ґрунтується на підходах порівняльного інституціоналізму та теоріях демократичної підзвітності. Використано якісний порівняльний аналіз, інституційний аналіз нормативно-правових актів, вторинний аналіз статистичних і аналітичних даних міжнародних організацій (OECD, EU, V-Dem), а також елементи процесуального аналізу для реконструкції логіки реформ публічного управління в Україні. Теоретичний аналіз поєднується з емпіричним розглядом соціально-економічних і розподільчих ефектів меритократичних реформ.

Теоретико-методологічна рамка дослідження. У теоріях демократичного управління меритократія (*від лат. meritum* — заслуга та *kratos* — влада, букв. «влада за заслугами») розглядається як базовий аналітичний концепт, що використовується для пояснення принципів організації публічної влади, добору кадрів і механізмів легітимації управлінських рішень. У науковій літературі цей концепт аналізується в кількох взаємопов'язаних вимірах: як принцип відбору та просування в публічній службі заради підвищення ефективності врядування; як модель матеріального стимулювання й винагороди, що має на меті зростання якості виконання державою своїх функцій; а також як ідеологія, що структурує уявлення про справедливість, заслуги та соціальну нерівність та виконує функцію політичної легітимації правлячого режиму.

Як принцип кадрової організації меритократія визначається як розподіл посад на основі індивідуальних заслуг — компетентності, освіти та професійних досягнень, а не походження, статусу чи політичної лояльності. Класичне введення терміна пов'язується з роботою Майкла Янга «The Rise of the Meritocracy», яка, попри сатиричний характер, започаткувала широку теоретичну дискусію щодо можливостей і меж «влади гідних» [Young, 1994]. У працях Деніела Белла меритократія інтерпретується крізь призму зростання ролі експертного знання та технократичного управління в постіндустріальному суспільстві [Bell, 1973]. Крістофер Гуд, своєю чергою, інституціоналізує меритократичні принципи в межах доктрини Нового публічного менеджменту (далі — НПМ), яка трансформувала практики державної служби в західних демократіях наприкінці ХХ століття [Hood, 1991]. Поширення НПМ було зумовлене кризою традиційної веберівської бюрократії, звинуваченої у неефективності, неекономності та відчуженні від громадян. Економічна криза 1970-х рр. і зростання фіскального тиску посилили запит на радикальну реформу державного управління. У відповідь НПМ запропонував запозичити з приватного сектору інструменти підвищення ефективності: конкуренцію, контрахтування, орієнтацію на клієнта та винагороду за результатами. Ця доктрина була спрямована на задоволення викликів глобалізації та громадського запиту на якісніші послуги за менші (як очікувалося) бюджетні кошти.

Окремий напрям теоретичного аналізу зосереджується на *матеріальних інструментах* меритократичного врядування, зокрема системах оплати праці та стимулювання в публічному секторі. У рамках підходів НПМ персоналізована оплата за результатами (*performance-based pay*), запозичена з приватного сектору, розглядалася як засіб підвищення ефективності управління через індивідуалізацію та збільшення фінансових стимулів, особливо для вищої ланки держслужби.

Однак порівняльні дослідження реформ державного управління кін. ХХ — поч. ХХІ ст. вказують на обмежену концептуальну сумісність таких інструментів із природою публічного сектору, де результати політики формуються внаслідок колективної інституційної взаємодії, а не індивідуальних зусиль [Bovens et al., 2014; Pollitt & Bouckaert, 2004]. Додатковою проблемою є також складність коректного співвіднесення індивідуального внеску посадовців із комплексними результатами публічної політики [Scharpf, 1999].

Важливим теоретичним виміром аналізу меритократії є її зв'язок із механізмами підзвітності та політичної легітимації. У класичному розумінні підзвітність поєднує обов'язок влади публічно обґрунтовувати свої рішення та наявність санкцій у разі порушення встановлених норм [Schedler, 1999]. У цьому контексті розрізняються політична підзвітність і відповідальність (що реалізується через вибори й парламентський контроль і поширюється на обраних представників — президентів, депутатів, уряд, які відповідають перед виборцями), та адміністративна підзвітність, заснована на ієрархії, процедурах і професійних стандартах публічної служби і поширю-

ється на призначених професійних державних службовців, що відповідають перед керівниками за професійне виконання рішень [Bovens & Wille, 2017]. Концепція горизонтальної відповідальності, що передбачає наявність сильних державних інституцій, таких, як парламент, суди, антикорупційні органи, рахункова палата, які мають **законні повноваження та фактичну здатність** здійснювати контроль, нагляд і, за потреби, санкціонування інших державних органів чи посадових осіб, додатково акцентує роль взаємного контролю у забезпеченні ефективності системи підзвітності [O'Donnell, 1998].

У межах інституційного підходу меритократія розглядається як залежна, а не автономна змінна, ефективність якої визначається якістю політичних інститутів. Сучасні теорії інституціоналізму наголошують, що меритократичні практики стабільно функціонують лише в умовах інклюзивних інститутів, які обмежують патроніалізм, забезпечують передбачуваність правил і знижують стимули до політичної ренти [Acemoglu & Robinson, 2012; Fukuyama, 2014; North, 1990]. Ключову роль у формуванні такого середовища відіграють інституціолізовані партійні системи, ефективний парламентський контроль і незалежна судова влада, без яких меритократичні процедури втрачають легітимність і примусовість [Grzymala-Busse, 2007; Rothstein, 2011].

Паралельно в сучасній політичній теорії сформувався *потужний критичний підхід до меритократії як ідеології*. У цьому вимірі вона аналізується як механізм моральної легітимації нерівності, що трансформує структурні соціальні розриви в «заслужені» результати індивідуального вибору [Sandel, 2020; Littler, 2017]. Інший напрям критики зосереджується на самовідтворенні еліт у формально меритократичних системах, де доступ до успіху дедалі більше залежить від накопичених ресурсів, а не від здібностей [Markovits, 2019]. У працях П. Розанваллона ці процеси пов'язуються з ширшою кризою демократичної легітимації, у межах якої формальна рівність процедур співіснує з відчуттям фактичної несправедливості результатів [Rosanvallon, 2011; Rosanvallon, 2013].

Окремий теоретичний напрям розглядає меритократію як інструмент політичної легітимації. Вона слугує не лише засобом адміністрування, а й способом виправдання влади шляхом апеляції до універсальних критеріїв ефективності, справедливості та неупередженості [Schmidt, 2013]. Меритократичні принципи можуть розглядатися як основа *throughput-легітимності* (від англ. *throughput legitimacy*), яка описує легітимність, що впливає з якості процесів управління — їх прозорості, підзвітності та неупередженості. Тож, меритократія сприяє формуванню суспільної згоди через довіру до процедур, а не лише через результати або участь. У посткомуністичній Україні проголошення та запровадження меритократичних принципів мало б стати ключовою легітимаційною функцією влади через формування сприйняття держави як системи, яка відрізняється від патронажу та корупції, і стає символом проекту модернізації. Цей прорив (як би він відбувся) був би класифікований як частина боротьби з олігархічною систе-

мою відносин, яка ідентифікується як система політичної корупції [Yakovleva et al., 2022]. Крім того, у контексті захисту від зовнішньої агресії, легітимність влади тісно пов'язана з її ефективністю, де меритократичне управління, спрямоване на перемогу, стає ключовим джерелом суспільної підтримки [Farazmand et al., 2024]. Ця легітимаційна логіка особливо яскраво проявляється в ідеологічному протиставленні меритократичної моделі політичним режимам, заснованим на лояльності та персоналізмі. На противагу авторитарній практиці формування замкнутої еліти за критерієм особистої відданості, меритократична риторика є ідеологічним маркером, що засвідчує цивілізаційну відмінність та підкріплює легітимність влади як на внутрішній, так і на зовнішній арені.

У сучасних підходах до аналізу слабко інституціоналізованих демократій такі політичні режими описуються як системи, у яких формально демократичні інститути співіснують із неформальними практиками політичного контролю, патроналізму та вибіркового правозастосування. В *гібридних демократіях меритократія постає як особливо вразливий інституційний механізм*, ефективність якого залежить від стабільності правил, автономії державної служби та наявності дієвих механізмів політичної й адміністративної підзвітності. Дослідження гібридних режимів і конкурентного авторитаризму демонструють, що формальне запозичення демократичних і технократичних інструментів часто має імітаційний характер і не супроводжується реальними змінами у розподілі влади та відповідальності [Levitsky & Way, 2010].

У посткомуністичних державах ця логіка проявляється через поєднання формально меритократичних процедур добору й професіоналізації з неформальним політичним впливом на бюрократію. Як показує А. Гжимала-Буссе, слабка інституціоналізація партійних систем і парламентського контролю сприяє використанню державних інститутів як ресурсу політичної конкуренції, а не як нейтрального інструменту публічної політики [Grzymala-Busse, 2007]. Порівняльні дослідження реформ державної служби в Центрально-Східній Європі підтверджують, що меритократичний добір часто співіснує з практиками політичної лояльності та вибіркового застосування правил, особливо на вищих рівнях управління [Meyer-Sahling & Yesilkagit, 2011; Meyer-Sahling & Veen, 2012]. У таких умовах зростання винагороди публічних службовців не супроводжується посиленням санкційних механізмів, формуючи розрив між оплатою, статусом і реальною відповідальністю [OECD, 2021].

У ширшій перспективі це призводить до формування політичного вакууму контролю, в якому формальні інститути підзвітності зберігаються, але втрачають стримувальну й коригувальну функцію. У разі відсутності ефективних інституційних обмежень держава стає об'єктом «хижацького» використання з боку політичних та адміністративних еліт, а технократичні й меритократичні реформи виконують переважно роль «елітного прикриття». Новіші інтерпретації підкреслюють, що йдеться не про повну відсутність контролю, а про його фрагментацію та символізацію, коли формальні меха-

нізми не здатні реально санкціонувати владу [V-Dem Institute, 2023]. Відповідно, теоретичне очікування для слабко інституціоналізованих демократій полягає в тому, що меритократія функціонує радше як імітаційна практика, ніж як інструмент підвищення ефективності та легітимності врядування, що логічно підводить до аналізу українського випадку.

1. Меритократична модель державного управління в стабільних демократіях: інституційні механізми та сучасна критика. Меритократія як принцип, згідно з яким керівні посади мають обіймати найбільш здатні та кваліфіковані особи незалежно від їхнього походження, все ще залишається одною з фундаментальних цінностей та еталонною моделлю організації публічної влади в стабільних демократіях. Однак практична реалізація цього принципу у країнах з міцними демократичними інститутами є значно складнішою та інституційно обумовленою, ніж просто призначення на посади «найкращих». Цей розділ коротко аналізує, як меритократія функціонує в таких системах через акцентування уваги на трьох ключових аспектах: 1) інституційному дизайні державної служби та механізмів оплати праці; 2) системах політичної та адміністративної відповідальності; 3) науковій критиці обмежень і суперечностей меритократичної моделі.

Інституційна логіка меритократії в зрілих демократіях: некорпоративна винагорода та деполітизоване економічне управління. Як показують порівняльні дослідження європейських демократій, меритократичні системи публічного врядування принципово обмежують використання корпоративної логіки винагород, зокрема індивідуалізованої оплати за результатами. Система оплати праці публічних службовців у таких державах визначається законами або незалежними комісіями, коригується відповідно до середніх зарплат в економіці чи інфляції, практично позбавлена бонусів і майже ніколи не залежить від «індивідуальних результатів». Отже, система оплати праці високопосадовців в урядах цих країні є інституційно протилежною корпоративній моделі винагород [Bovens et al., 2014; Rothstein, 2011].

Для «старих» європейських демократій характерний консенсус щодо того, що урядові програми та коаліційні угоди мають зосереджуватися на стратегічних цілях, реформах та інституційних змінах, а не на макроекономічних прогнозах, досягнення яких складно контролювати. Політичні сили уникають обіцянок, що залежать від зовнішніх чинників, передаючи відповідальність за економічні оцінки, які не мають формат обов'язкових для виконання документів, міністерствам фінансів, центральним банкам та незалежним аналітичним центрам. Вважається, що такий підхід свідчить про інституційну зрілість, де політична відповідальність відокремлена від технократичного прогнозування [Bovens & Wille, 2017; Hay, 2014; Scharpf, 1999; Weingast, 1995].

Механізми відповідальності в меритократичних демократіях: Меритократична система в демократіях функціонує не ізольовано, а вбудована в комплекс інших інститутів, які забезпечують підзвітність та обмежують по-

тенційні зловживання. Відповідальність міністрів, уряду, парламентарів і парламентських партій, президентів за реалізацію передвиборчих програм остаточно вимірюється на виборах. Політична кар'єра залежить від громадської підтримки та вміння формувати коаліції, а не від формальних KPI. Це перетворює вибори на ключовий інструмент оцінки ефективності політичного керівництва [Przeworski et al., 1999; Thomassen & van Ham, 2017].

Топбюрократія введена з-під прямої політичної підзвітності і відповідає перед професійним співтовариством та суспільством за інституційну спроможність. Маркерами останньої є якість надання державних послуг (безпека, освіта, охорона здоров'я), дотримання процедур та ефективне використання бюджетних коштів [Bovens et al., 2014; Christensen et al., 2020]. Корупція в такій системі стримується не стільки приватним інтересом, скільки працюючою судовою системою та інститутом репутації: втрата професійної репутації означає фактичний кінець кар'єри в державному або академічному секторі.

Меритократія після вступу до ЄС посткомуністичних країн. Польща, Чехія, країни Балтії та решта посткомуністичних європейських країн після вступу до ЄС уніфікували свої системи оплати праці високопосадовців із загальноєвропейською моделлю [Schimmelfennig & Sedelmeier, 2020; Zubek, 2011]. Хоча їхні зарплати залишаються високими порівняно з середніми у країні, вони не конкурують із корпоративним сектором, а елементи преміювання, якщо існують, стосуються якості адміністрування, а не політичних результатів. Ці реформи сприяли створенню професійнішої бюрократії, проте, як показує досвід, порівняно високі зарплати самі собою не замінили фундаментальні механізми відповідальності: сильний парламент, стабільну партійну систему та незалежні суди. Саме ці інституції не дозволяють ігнорувати економічне зростання та добробут громадян, формуючи політичний та адміністративний тиск на виконавчу владу.

Критика меритократичної моделі: структурні обмеження та сучасні виклики. Незважаючи на все ще діючий статус еталона, меритократія як модель управління піддається потужній критиці в науковому дискурсі, що вказує на її внутрішні суперечності та небажані суспільні наслідки. М. Сендел стверджував, що системи, які претендують на нейтральну оцінку «заслуг», насправді часто відтворюють існуючі структурні нерівності. Доступ до якісної освіти, культурний капітал та соціальні зв'язки, що набуваються з дитинства, стають вирішальними перевагами, які система визнає як «індивідуальні заслуги», легітимізуючи таким чином соціальну нерухомість [Sandel, 2020]. Д. Марковіц у своїй роботі «Меритократична пастка» доводить, що сучасна меритократія створює нову форму герметичної еліти. Ця еліта, що «самовідтворюється», витрачає колосальні ресурси на конкурентну боротьбу за статус, що призводить до марнотратства та глибокої тривоги серед самих «переможців» системи, тоді як суспільство розколюється [Markovits, 2019]. У контексті держуправління Г. Пітерс наполягав на тому, що індивідуалізовані

меритократичні моделі оплати в бюрократії є фікцією. Оскільки результати роботи уряду є колективним продуктом інституційної взаємодії, немає надійного способу відокремити індивідуальний внесок окремого чиновника. Спроби це зробити ведуть до спотворень і гри з показниками [Peters, 2018]. П. Розанваллон пояснює, чому меритократія, попри видиму справедливість, руйнує суспільну солідарність і довіру. Суспільство, що ідеалізує успіх як винятково особисту заслугу, втрачає співчуття до тих, хто «не досяг», і знецінює важливість колективних інститутів та соціального забезпечення [Rosanvallon, 2011; Rosanvallon, 2013].

Отже, меритократична модель у стабільних демократіях — це не проста система «найкращих на посаді». Це складний інституційний комплекс, що включає стабільну систему оплати праці, відокремлену від ринкової логіки, механізми колегіальної та професійної відповідальності та глибоко вкорінені критичні дискусії щодо її власних соціальних наслідків. Сьогодні ця модель стоїть на порозі викликів. Криза спроможності європейського інституціоналізму, зростання популізму, внутрішня критика соціальної нерівності — все це тисне на усталені принципи. Наукове співтовариство вже давно не ставиться до меритократії некритично, вказуючи на її здатність генерувати нові форми несправедливості та відчуження. Майбутнє меритократичної моделі в Європі залежатиме від її здатності адаптуватися до цих викликів, не відмовляючись від ідеалів компетентності та неупередженості, але знаходячи шляхи їх поєднання з більшою соціальною інклюзивністю та відновленням громадської довіри.

2. Меритократичне врядування в Україні: інституційні обмеження та емпіричні ефекти. У цьому розділі аналізується специфіка функціонування меритократичного врядування в Україні крізь призму інституційних обмежень та емпіричних результатів. Основна увага зосереджена на співвідношенні між формальним упровадженням меритократичних інструментів і фактичною динамікою соціально-економічних показників, політичної відповідальності та структури стимулів у публічному секторі. Спираючись на підходи порівняльного інституціоналізму, авторка виходить із припущення, що в слабо інституціоналізованих демократіях меритократія є передусім похідною від якості політичних і адміністративних інститутів і через це тепер не може розглядатися як автономний механізм підвищення ані ефективності, ані легітимності врядування в Україні

Емпіричний аналіз охоплює три взаємопов'язані виміри: по-перше, зв'язок між трансформацією системи винагороди публічних службовців і соціально-економічними результатами; по-друге, стан горизонтальної політичної відповідальності; по-третє, соціальні й корупційні ефекти, пов'язані з асиметріями у структурі доходів і системі стимулів державної служби. У сукупності навіть така обмежена кількість аналітичних ракурсів дозволяє показати, яким чином синусоїдний і фрагментований характер реформ державного управління в Україні формує модель «слабкої меритократії», за якої

формальні інституційні зміни не трансформуються у стійкі суспільні результати та дієві механізми демократичної підзвітності.

Меритократія без результатів: винагорода та соціально-економічна динаміка. Емпіричні показники не демонструють стійкого зв'язку між трансформацією системи винагород на вищих рівнях публічної влади та покращенням соціально-економічних результатів. Середні темпи реального зростання ВВП України у 1991—2021 рр. становили близько 0,8—1% на рік, що є одним із найнижчих показників у Європі. Навіть у періоди макроекономічної стабілізації (2004—2008 рр., 2016—2018 рр.) зростання залишалося помірним і нерівномірним [*Ukraine — Real GDP...*, 2024]. З погляду інституційної оптики така динаміка вказує на обмежену здатність держави передавати управлінські стимули у вимірювані суспільні результати і підсвічує слабкість меритократичних інститутів через стійкий дисонанс між формальним запровадженням нових правил та процедур (*input*-реформи) та фактичним покращенням у сфері публічних результатів (*outcome*-показники) [OECD, 2025].

Значною мірою це пояснюється непослідовним характером реформ державного управління в Україні. Перша системна спроба модернізації була здійснена в межах Стратегії реформування державного управління на 2016—2021 рр. [Деякі питання реформування..., 2016], орієнтованої переважно на розбудову внутрішньої спроможності державної служби. Її ключові напрями включали запровадження таких меритократичних інструментів, як стратегічне планування, розвиток політико-аналітичних функцій міністерств, розширення конкурсних процедур добору кадрів, реорганізацію центральних органів виконавчої влади та підвищення прозорості через регулярну звітність. Ця хвиля реформ, попри лише часткову реалізацію, заклала інституційну основу для більш системного ухвалення управлінських рішень і професіоналізації HR-процесів у публічній службі. Водночас низка структурних проблем, надзвичайно важливих для формування інституційної спроможності органів влади, залишилася невирішеною, зокрема обмежена конкуренція за посади, непрозора структура винагороди з домінуванням премій і надбавок, повільне впровадження HRMIS (інформаційної системи управління людськими ресурсами) та недостатня інституційна підтримка оцінювання результативності. Наступна ж Стратегія реформування державного управління на 2022—2025 рр. [Деякі питання реформування..., 2021] змістила фокус із внутрішньої спроможності державних інституцій, яка так і не була остаточно сформована, на розвиток сервісної та цифрової держави. Така зміна пріоритетів посилила фрагментацію реформ і послабила зв'язок між професіоналізацією державної служби та політичною відповідальністю

Під час повномасштабної війни реформа набула подальшого розвитку переважно завдяки вимогам міжнародних партнерів: готовність України впроваджувати зміни в системі державного управління стала одною з умов зовнішньої легітимації українського політичного режиму. Програма *Ukraine Facility* [План для *Ukraine Facility...*, 2024] та Дорожня карта реформи дер-

жавного управління до 2030 р. [Дорожня карта з питань реформи..., 2025] пов'язали фінансування від ЄС із досягненням певних конкретних меритократичних індикаторів — реформою оплати праці, відновленням конкурсного добору та цифровізацією управління персоналом тощо. Втім, навіть за таких обставин український уряд не виконує певні дедлайні, зазначені у згаданих документах: Україна не схвалила наприкінці 2025 р. Стратегію реформи державного управління на 2026—2030 рр.

Як бачимо, реформування публічного управління в Україні починаючи з 2015 р. розвивається як послідовність до певної міри хаотичних хвиль, що не сформували стійкого причинно-наслідкового зв'язку між оплатою праці публічної служби та економічною динамікою, політичною підзвітністю та адміністративною відповідальністю, що є характерною ознакою слабко інституціоналізованої меритократії [Casasnovas & Jones, 2022; Hicken, 2011].

Формалізована підзвітність і дефіцит політичних санкцій. Одним з ключових інституційних обмежень меритократичного публічного врядування в Україні залишається слабка горизонтальна відповідальність, що виявляється в ерозії інституту політичної відповідальності як такої. Слабкість політичної відповідальності детермінує, у свою чергу, і дефектність адміністративної відповідальності, оскільки супроводжується відсутністю політичного замовника, зацікавленого у розробці та імплементації прозорої і зрозумілої системи адміністративної відповідальності. Складно очікувати формування урядом прозорої системи звітування держслужби в умовах, коли після 2014 р. жоден Кабінет Міністрів не був відправлений у відставку парламентом з огляду на результати соціально-економічної політики або системне невиконання програмних зобов'язань. Більше того, законодавча конструкція Закону України «Про Кабінет Міністрів України (ст. 11) фіксує необхідність затвердження урядових програм парламентом, але не запроваджує політичну відповідальність за її несхвалення (або не внесення урядом на розгляд парламенту). Тому в Україні уряд може діяти без схваленої програми або звіту про її виконання (див. табл. 1) [Кононенко, 2025]. І це, незважаючи на нормативно-правове існування парламентських інструментів контролю щодо уряду, таких як підзвітність уряду парламенту, парламентський вотум недовіри, парламентські слухання тощо.

Така ситуація відповідає моделі формалізованої, функціонально ослабленої підзвітності, у якій демократичні процедури зберігаються, однак не часто переходять у реальні контролюючі санкції / дії [Bovens, 2007; Schedler, 1999]. З позицій порівняльного інституціоналізму це узгоджується з аргументом про «вихолощення» представницької відповідальності в умовах слабкої партійної інституціоналізації, нестабільних парламентських коаліцій та слабкої судової влади. Як показує А. Гжимала-Буссе, у посткомуністичних демократіях парламентський контроль часто не виконує функції стримування виконавчої влади, а радше вбудовується в логіку міжелітних домовленостей [Grzymala-Busse, 2007]. Аналогічно П. Меїр описує ситуацію, за якої фор-

Таблиця 1. Урядові програми та їх схвалення українським парламентом*

Уряд/Прем'єр-міністр	Термін перебування при владі	Програма схвалена / не схвалена парламентом	Політичні наслідки
Уряд Арсенія Яценюка	2014—2016	Програма схвалена у 2015 р., звіт про виконання програми у 2016 р. — не схвалений	Прем'єр-міністр пішов у відставку «власним бажанням» ¹
Уряд Володимира Гройсмана	2016—2019	Програма схвалена у 2016 р., звіт про її виконання у 2017 р. не схвалений. Прем'єр-міністр пішов у відставку через обрання нового президента	Прем'єр-міністр пішов у відставку через обрання нового президента
Уряд Олексія Гончарука	2019—2020	Програма схвалена, але Прем'єр-міністр пішов у відставку раніше, ніж за рік, «за власним бажанням»	Прем'єр пішов у відставку раніше, ніж за рік, «за власним бажанням»
Уряд Дениса Шмигала	2020—2025	Програма не схвалена парламентом, затверджена постановою уряду	Прем'єр-міністр йде у відставку «за власним бажанням»
Уряд Юлії Свириденко	3 2025	Програма не схвалена парламентом, затверджена постановою уряду	Уряд Ю. Свириденко працює

* Складено авторкою.

мальна політична відповідальність співіснує в таких політичних режимах з фактичною відсутністю механізмів покарання за неефективне управління [Maір, 2006]. В українському випадку це виявляється у високій політичній толерантності до невисокої результативності уряду за умови збереження коаліційної стабільності та зовнішньополітичної легітимації.

Структурним чинником цієї слабкості є напівпрезидентська модель з розмитим розподілом відповідальності між урядом, парламентом і президентом. Дослідження українського напівпрезиденталізму показують, що фрагментація виконавчої влади, конкуренція між президентом та парламентом за вплив на уряд і слабка судова система знижують здатність парламенту застосовувати контролюючі санкції до уряду за політичні результати та формують гіпертрофований вплив президента на всі гілки влади [Зеленько, 2025; Майборода, 2023; Protsyk, 2011], що до певної міри може бути виправдано під час фази повномасштабної війни, ведення якої потребує централізації влади [Sedelius et al., 2024]. У довготерміновій перспективі наслідком домінування інституту президентства стає розмивання відповідальності за соціально-економічну політику між різними політичними акторами, що під-

¹ «Піти у відставку за власним бажанням» — не політична відповідальність, оскільки така форма звільнення з посади для керівника уряду не є ані наслідком ухвалення / неухвалення парламентом урядової програми, ані наслідком її виконання / невиконання.

риває саму логіку політичної підзвітності та підважує довготермінові перспективи демократії в Україні [Литвин, 2025].

У такому інституційному середовищі меритократичні механізми (як уже імплементовані, так і лише заплановані) — зокрема підвищення винагороди, формалізація кадрових процедур, покращення якості державних послуг — не компенсують дефіцит політичного контролю, а співіснують із ним. Як наголошує Б. Ротстайн, меритократія є ефективною лише за наявності дієвих санкційних інститутів; за їх відсутності вона перетворюється на інструмент відтворення ієрархій [Rothstein, 2011]. Подібну логіку розвиває Ф. Фукуяма, показуючи, що професіоналізація державної служби без політичної відповідальності призводить до зростання автономії еліт без відповідного суспільного контролю [Fukuyama, 2014].

Таким чином, український випадок відповідає типовому теоретичному очікуванню для слабо інституціоналізованих демократій: за умов ослабленого парламентського контролю та обмеженої політичної підзвітності меритократичні механізми не трансформуються у реальну відповідальність за результати публічної політики. Емпіричні дослідження посткомуністичних реформ державної служби показують, що підвищення винагороди топосадовців у таких умовах формує структурний розрив між оплатою, статусом і політичною ціною неефективного врядування, а не стимулює підвищення його якості [Brioscú et al., 2024; Meyer-Sahling & Yesilkagit, 2011]. За відсутності дієвих санкцій «влада за заслугами» втрачає функцію демократичної легітимації та дедалі більше функціонує як інституційна імітація, що логічно підводить до аналізу українського кейсу в ширшому контексті гібридних і посткомуністичних режимів [Levitsky & Way, 2010].

Розподільчі ефекти «слабкої меритократії» в Україні. Соціальні наслідки чинної конфігурації «меритократичних» реформ в Україні проявляються насамперед у зростанні внутрішніх і зовнішніх розривів у системі доходів. Ідеться не лише про дистанцію між рівнем винагороди вищого корпусу державної служби та середніми доходами населення, а й про структурне розшарування всередині самої бюрократії — між топкерівниками та основним загалом державних службовців.

Реформа державної служби, що розпочалася після ухвалення Закону України «Про державну службу» у 2015 р. [Про державну службу, 2015], заклала правові підстави для індивідуалізації та варіативності системи винагороди, насамперед на вищих щаблях державного управління. Водночас вона не супроводжувалася запровадженням прозорих, універсальних і симетричних правил формування доходів для всіх категорій державних службовців. Як наслідок, сформувалася асиметрична модель оплати праці, в межах якої фінансові вигоди концентруються на верхніх рівнях адміністративної ієрархії та не транслюються ані вниз (у вигляді зрозумілих кар'єрних і матеріальних стимулів для основного загалу бюрократії), ані назовні (у формі вимірюваних суспільних результатів).

Певні кроки з корекції цієї моделі були здійснені упродовж останніх років. Зокрема, у 2023 р. уряд запровадив нову класифікацію посад державної служби [Про класифікацію посад..., 2023], на основі якої визначаються рівні оплати праці, а також затвердив оновлену схему посадових окладів з урахуванням сімей і рівнів посад, юрисдикції та типів державних органів [Про схему посадових окладів..., 2023]. Додатково у березні 2025 р. Верховна Рада ухвалила закон [Про внесення змін..., 2025], який запровадив більш формалізований і прозорий підхід до структури заробітної плати: вона складається зі сталої частини (посадовий оклад, доплати за ранг і вислугу років) та варіативної частини (премії), загальний обсяг якої не може перевищувати 30% річної сталої частини доходу.

Попри ці інституційні зміни, за підсумком 2025 р. міжрівневі розриви в оплаті праці в системі центральних органів виконавчої влади залишаються значними. Наприклад, у міністерствах фінансів і закордонних справ середній рівень винагороди керівного складу більш ніж у чотири рази перевищує оплату праці фахівців, а у міністерствах енергетики, охорони здоров'я, а також у НАЗК і ЦВК цей розрив перевищує три рази [Реформа державного управління в Україні..., 2025] (див. таб. 2). Це свідчить про те, що попри формальне впорядкування системи оплати праці структурна асиметрія між управлінськими рівнями все ще зберігається, обмежуючи як внутрішню мотиваційну функцію меритократії, так і її здатність слугувати інструментом підвищення результативності та легітимності публічного врядування.

Соціальні наслідки цієї конфігурації виявляються насамперед у зростанні як зовнішніх, так і внутрішніх розривів у системі доходів. Ідеться не лише про дистанцію між рівнем винагороди вищого корпусу державної служби та середніми доходами населення, а й про структурне розшарування всередині самої бюрократії — між топкерівниками та рядовими державними службовцями. Водночас ця модель має чітко окреслений корупційний вимір.

За відсутності стабільного зв'язку між результатами діяльності, політичною відповідальністю та винагородою система стимулів у публічному секторі залишається фрагментованою. Для нижчих рівнів бюрократії це означає обмежені легальні можливості матеріального й кар'єрного зростання, тоді як для вищого корпусу — слабку прив'язку високих доходів до вимірюваних результатів державної політики. У поєднанні зі слабкістю інститутів правозастосування така конфігурація формує сприятливе середовище для неформальних практик, у яких доступ до ресурсів, персональна лояльність і неформальні мережі відіграють важливішу роль, ніж формалізовані критерії ефективності.

За умов, коли середні доходи населення залишаються порівняно низькими (за підсумком 2025 року — 20 674 грн.) [Показник середньої заробітної..., 2025], а економічне зростання під час повномасштабної війни є питанням далекої перспективи, підвищення винагороди окремих сегментів державної еліти сприймається не як наслідок підвищення ефективності врядування, а як вияв інституційної закритості та нерівного доступу до ресурсів.

Цей ефект додатково посилюється тим, що значна частка економічної активності перебуває в тіньовому секторі (на рівні 19,3 %) [Ernst & Young Global, 2025], що ускладнює коректне суспільне зіставлення офіційних доходів і підсилює відчуття асиметрії між державою та громадянами, замість політичної легітимації прискорює її делегітимацію. У такому контексті формально меритократичні рішення щодо оплати праці не виконують функції підвищення довіри, а радше загострюють сприйняття соціальної несправедливості.

Тож результати аналізу ставлять під сумнів домінантне технократичне припущення, відповідно до якого формальне запровадження меритократичних інструментів автоматично призводить до підвищення ефективності та легітимності врядування. Український випадок демонструє, що за умов ослабленої горизонтальної політичної відповідальності та відсутності дієвих санкційних (адміністративних та кримінальних) механізмів меритократія не лише не продукує очікуваних соціально-економічних результатів, а й може відтворювати структурні асиметрії у доступі до ресурсів і статусу всередині публічної влади. Отже, меритократичні реформи в Україні функціонували радше як інструмент інституційної легітимації політичного режиму для зовнішніх партнерів, ніж як механізм реального перерозподілу стимулів і відповідальності.

Таблиця 2. Співвідношення заробітних плат у ЦОВ між різними категоріями співробітників*

Назва державного органу	Керівництво, ЗП, тис. грн / щомісячно	Керівники структурних підрозділів, ЗП, тис. грн / щомісячно	Спеціалісти, ЗП, тис. грн / щомісячно	Співвідношення ЗП керівництва інституції та керівництва її структурних підрозділів	Співвідношення рівня ЗП керівництва інституції та її спеціалістів
Міністерство енергетики	152,25	72,48	45,4	2,1	3,4
Міністерство закордонних справ	174,2	82,4	43,2	2,1	4,0
Міністерство охорони здоров'я	141,5	66,5	39,3	2,1	3,6
Міністерство фінансів	210	92	48	2,3	4,4
Національне агентство з питань запобігання корупції	257,6	138,5	83,2	1,9	3,1
Апарат Верховної Ради	212,6	112,8	79,8	1,9	2,7
Центральна виборча комісія	160	71	44	2,3	3,6

* Укладено авторкою на основі матеріалів Мінфіну [Реформа державного управління в Україні..., 2025].

Більше того, емпіричні дані свідчать, що фокус на реформі винагороди та процедур професіоналізації за відсутності політичної підзвітності призводить до зростання автономії управлінських еліт без відповідного підвищення їхньої відповідальності за результати публічної політики. У цьому сенсі український кейс суперечить нормативним очікуванням «*good governance*» і підтверджує аргумент порівняльного інституціоналізму: у слабо інституціонізованих демократіях меритократія не є нейтральним технічним інструментом, а стає похідною від політичних конфігурацій влади. За відсутності реформ парламентського контролю, судової спроможності та чіткої політичної відповідальності меритократичне врядування ризикує перетворитися на форму «керованої професіоналізації», яка підсилює ієрархії, але не підвищує ані результативність, ані демократичну легітимність держави.

Висновки. Проведений теоретичний та емпіричний аналіз засвідчує, що меритократія не є автономним або універсальним інструментом підвищення ефективності й легітимності демократичного врядування. У стабільних демократіях вона функціонує як елемент складного інституційного комплексу, що поєднує деполітизовану державну службу, некорпоративну систему винагороди та дієві механізми політичної й адміністративної підзвітності. Натомість у слабо інституціонізованих демократіях формальне впровадження меритократичних процедур за відсутності ефективних санкційних механізмів призводить до імітаційних ефектів: зростання автономії управлінських еліт, розриву між винагородою і суспільними результатами та використання меритократичної риторики як інструменту легітимації існуючих асиметрій влади.

Український кейс підтверджує це теоретичне очікування. Попри декларований курс на професіоналізацію публічної служби та запровадження меритократичних інструментів їхній трансформаційний потенціал був істотно обмежений слабкістю горизонтальної політичної відповідальності, розмитістю розподілу повноважень і домінуванням неформальних практик. У таких умовах реформи системи винагороди та кадрових процедур не демонструють стійких соціально-економічних результатів і не посилюють демократичну легітимність влади. Тож стратегічним завданням подальшої реформи публічного управління в Україні є не розширення меритократичних інструментів як таких, а їхнє жорстке вбудовування в систему політичної та адміністративної підзвітності, без чого меритократія залишатиметься радше формою керованої професіоналізації, ніж інструментом ефективного демократичного врядування.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Деякі питання реформування державного управління України. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 474-р (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#n9>

Деякі питання реформування державного управління України. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 831-р (2021) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>

- Дорожня карта з питань реформи державного управління. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 475-р (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/127/f545253n18.pdf>
- Зеленько, Г. (Ред.). (2025). *Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло: монографія*. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5>
- Кононенко, Н. (2025). Формування інституційної спроможності урядів в Україні. У Г. Зеленько та ін. (Ред.). *Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло: монографія* (с. 205—232). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5>
- Литвин, В. (2025). Ефекти напівпрезиденталізму в умовах політичного транзиту, криз та війн: порівняльний аналіз. *Політичні дослідження*, 2(10), 106—128. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-2-5>
- Майборода, О. М. (2023). Структура політичного поля — ознаки нових ліній розмежування. В О. О. Рафальський, & О. М. Майборода (Ред.). *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. прогностична оцінка, механізми забезпечення: монографія* (с. 92—144). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0188-4>
- План для Ukraine Facility: задачі та зміст*. (2024). Кабінет Міністрів України, ЄС. <https://uccs.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf>
- Показник середньої заробітної плати за 2025 рік*. (2025). Пенсійний фонд України. <https://www.pfu.gov.ua/2170600-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2025-rik/>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад. Закон України № 4282-IX (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4282-20#Text>
- Про державну службу. Закон України № 1774-VIII (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
- Про класифікацію посад державної служби. Постанова Кабінету Міністрів України № 1109 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2023-%D0%BF/ed20231023#n16>
- Про схему посадових окладів на посадах державної служби. Постанова Кабінету Міністрів України № 1409 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-2023-%D0%BF/ed20231229#Text>
- Реформа державного управління в Україні. Дашборди Міністерства фінансів України (2025) (Україна). <https://mof.gov.ua/uk/governance-649>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishing Group.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. Basic Books.
- Bovens, M. (2007). Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework. *European Law Journal*, 13(4), 447—468. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00378.x>
- Bovens, M., & Wille, A. (2017). *Diploma Democracy: The Rise of Political Meritocracy*. Oxford University Press.
- Bovens, M., Goodin, R. E., & Schillemans, T. (Eds.). (2014). *The Oxford Handbook of Public Accountability*. Oxford University Press.
- Brioscú, A., Lauringson, A., Saint-Martin, A., Xenogiani, T., & OECD. (2024). *A new dawn for public employment services: Service delivery in the age of artificial intelligence*. *OECD Artificial Intelligence Papers No. 19*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5dc3eb8e-en>
- Casasnovas, G., & Jones, J. (2022). Who Has a Seat at the Table in Impact Investing? Addressing Inequality by Giving Voice. *Journal of Business Ethics*, 179, 951—969. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05154-6>
- Christensen, T., Lægreid, P., & Røvik, K. A. (2020). *Organization Theory and the Public Sector: Instrument, Culture and Myth* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367855772>
- Ernst & Young Global. (2025). *EY global shadow economy report 02—2025*. EY.

- Farazmand, A., Danaeefard, H., & Kazemi, S. (2024). The Nexus of Policy Legitimacy and Crisismanship Performance: Examining the Harmonizing Role of Value-Based Decision Making. *Public Organization Review*, 24, 521—538. <https://doi.org/10.1007/s11115-023-00720-6>
- Fukuyama, F. (2014). *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. Farrar, Straus and Giroux.
- Grzymala-Busse, A. (2007). *Rebuilding Leviathan: Party Competition and State Exploitation in Post-Communist Democracies*. Cambridge University Press.
- Hay, C. (2014). *The Depoliticisation of Economic Policy*. Palgrave Macmillan.
- Hicken, A. (2011). Clientelism. *Annual Review of Political Science*, 14, 289—310. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.031908.220508>
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69(1), 3—19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x>
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Littler, J. (2017). *Against Meritocracy: Culture, Power and Myths of Mobility* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315712802>
- Mair, P. (2006). Ruling the void. *New Left Review*, 42, 25—51.
- Markovits, D. (2019). *The Meritocracy Trap*. Penguin Press.
- Meyer-Sahling, J. H., & Veen, T. (2012). Governing the post-communist state: Government alternation and senior civil service politicisation in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, 28(1), 4—22. <https://doi.org/10.1080/13523279.2011.635651>
- Meyer-Sahling, J. H., & Yesilkagit, K. (2011). Differential legacy effects: Three propositions on the impact of administrative traditions on public administration reform. *Journal of European Public Policy*, 18(2), 311—322. <https://doi.org/10.1080/13501763.2011.544515>
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- O'Donnell, G. (1998). Horizontal Accountability in New Democracies. *Journal of Democracy*, 9(3), 112—126. <https://doi.org/10.1353/jod.1998.0051>
- OECD. (2021). *Public employment and management 2021*. OECD Publishing.
- OECD. (2025). *Government at a glance 2025*. OECD Publishing.
- Peters, B. G. (2018). *The Politics of Bureaucracy: An Introduction to Comparative Public Administration* (7th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315813653>
- Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004). *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199268481.001.0001>
- Protsyk, O. (2011). Semi-presidentialism under post-communism. In R. Elgie, S. Moestrup, & Y.-S. Wu (Eds.). *Semi-presidentialism and democracy* (p. 98—116). Palgrave Macmillan.
- Przeworski, A., Stokes, S. C., & Manin, B. (Eds.). (1999). *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge University Press.
- Rosanvallon, P. (2011). *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. Princeton University Press.
- Rosanvallon, P. (2013). *The Society of Equals*. Harvard University Press.
- Rothstein, B. (2011). *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. University of Chicago Press.
- Sandel, M. J. (2020). *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?* Farrar, Straus and Giroux. <https://doi.org/10.13001/jwcs.v7i1.7251>
- Scharpf, F. W. (1999). *Governing in Europe: Effective and democratic?* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>
- Schedler, A. (1999). Conceptualizing accountability. In A. Schedler, L. Diamond, & M. F. Plattner (Eds.). *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies* (p. 11—28). Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1515/9781685854133-003>
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2020). The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*, 27(6), 814—833. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1617333>

- Schmidt, V. A. (2013). Democracy and Legitimacy in the European Union revisited: Input, Output and “Throughput”. *Political Studies*, 61(1), 2—22. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00962.x>
- Sedelius, T., Mashtaler, O., & Raunio, T. (2024). Semi-presidentialism and war: executive leadership models in Ukraine during Zelenskyi’s presidency. *East European Politics*, 40(4), 658—683. <https://doi.org/10.1080/21599165.2024.2369978>
- Thomassen, J., & van Ham, C. (2017). A Legitimacy Crisis of Representative Democracy? In C. van Ham, J. Thomassen, K. Aarts, & R. Andeweg (Eds.). *Myth and Reality of the Legitimacy Crisis: Explaining Trends and Cross-National Differences in Established Democracies* (p. 3—16). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198793717.003.0001>
- Ukraine — Real GDP [Data set]. (2024). EconScope. <https://econscope.com/economies/ukraine/gdp-real>
- V-Dem Institute. (2023). *Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization*. University of Gothenburg. https://v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf
- Weingast, B. R. (1995). The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 245—264. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jleo.a036861>
- Yakovleva, L., Dubinskiy, O., & Kotenko, Y. (2022). Legitimacy on the Frontline. Public Policy in Ukraine Between Public Good and Private Interests. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(3), 228—234. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-228-234>
- Young, M. (1994). *The Rise of the Meritocracy* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134642>
- Zubek, R. (2011). Negative Agenda Control and Executive—Legislative Relations in East Central Europe, 1997—2008. *The Journal of Legislative Studies*, 17, 172—192. <https://doi.org/10.4324/978131586829>

REFERENCES

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishing Group.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. Basic Books.
- Bovens, M. (2007). Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework. *European Law Journal*, 13(4), 447—468. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00378.x>
- Bovens, M., & Wille, A. (2017). *Diploma Democracy: The Rise of Political Meritocracy*. Oxford University Press.
- Bovens, M., Goodin, R. E., & Schillemans, T. (Eds.). (2014). *The Oxford Handbook of Public Accountability*. Oxford University Press.
- Brioscú, A., Lauringson, A., Saint-Martin, A., Xenogiani, T., & OECD. (2024). *A new dawn for public employment services: Service delivery in the age of artificial intelligence*. *OECD Artificial Intelligence Papers No. 19*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5dc3eb8e-en>
- Casasnovas, G., & Jones, J. (2022). Who Has a Seat at the Table in Impact Investing? Addressing Inequality by Giving Voice. *Journal of Business Ethics*, 179, 951—969. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05154-6>
- Christensen, T., Lægred, P., & Røvik, K. A. (2020). *Organization Theory and the Public Sector: Instrument, Culture and Myth* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367855772>
- Deiaki pytannia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Some Issues of Reforming Public Administration in Ukraine]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 474-r (2016) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#n9> [in Ukrainian].
- Deiaki pytannia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Some Issues of Reforming Public Administration in Ukraine]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 831-r (2021) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Dorozhnia karta z pytan reformy derzhavnoho upravlinnia [Roadmap for Public Administration Reform]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 475-r (2025) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/127/f545253n18.pdf> [in Ukrainian].

- Ernst & Young Global. (2025). *EY global shadow economy report 02—2025*. EY.
- Farazmand, A., Danaeefard, H., & Kazemi, S. (2024). The Nexus of Policy Legitimacy and Crisismanship Performance: Examining the Harmonizing Role of Value-Based Decision Making. *Public Organization Review*, 24, 521—538. <https://doi.org/10.1007/s11115-023-00720-6>
- Fukuyama, F. (2014). *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. Farrar, Straus and Giroux.
- Grzymala-Busse, A. (2007). *Rebuilding Leviathan: Party Competition and State Exploitation in Post-Communist Democracies*. Cambridge University Press.
- Hay, C. (2014). *The Depoliticisation of Economic Policy*. Palgrave Macmillan.
- Hicken, A. (2011). Clientelism. *Annual Review of Political Science*, 14, 289—310. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.031908.220508>
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69(1), 3—19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x>
- Kononenko, N. (2025). Formuvannia instytutsiinoi spromozhnosti uriadiv v Ukraini [Formation of Institutional Capacity of Governments in Ukraine]. U H. Zelenko ta in. (Red.). *Instytutsiina (ne) spromozhnist derzhavy v Ukraini: yak rozirvaty zamknene kolo: monohrafiia* (s. 205—232). Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5> [in Ukrainian].
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Littler, J. (2017). *Against Meritocracy: Culture, Power and Myths of Mobility* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315712802>
- Lytvyn, V. (2025). Efekty napivprezidentalizmu v umovakh politychnoho tranzytu, kryz ta viin: porivnialnyi analiz [Effects of Semi-Presidentialism in Times of Political Transition, Crises, and Wars: A Comparative Analysis]. *Politychni doslidzhennia*, 2(10), 106—128. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-2-5> [in Ukrainian].
- Maiboroda, O. M. (2023). Struktura politychnoho polia — oznaky novykh linii rozmezhuvannia [The Structure of the Political Field — Signs of New Demarcation Lines]. V O. O. Rafalskyi, & O. M. Maiboroda (Red.). *Politychna bezpeka Ukrainy: problemy politychnoho i derzhavnogo pravlinnia. prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: monograph* (s. 92—144). Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0188-4> [in Ukrainian].
- Mair, P. (2006). Ruling the void. *New Left Review*, 42, 25—51.
- Markovits, D. (2019). *The Meritocracy Trap*. Penguin Press.
- Meyer-Sahling, J. H., & Veen, T. (2012). Governing the post-communist state: Government alternation and senior civil service politicisation in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, 28(1), 4—22. <https://doi.org/10.1080/13523279.2011.635651>
- Meyer-Sahling, J. H., & Yesilkagit, K. (2011). Differential legacy effects: Three propositions on the impact of administrative traditions on public administration reform. *Journal of European Public Policy*, 18(2), 311—322. <https://doi.org/10.1080/13501763.2011.544515>
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- O'Donnell, G. (1998). Horizontal Accountability in New Democracies. *Journal of Democracy*, 9(3), 112—126. <https://doi.org/10.1353/jod.1998.0051>
- OECD. (2021). *Public employment and management 2021*. OECD Publishing.
- OECD. (2025). *Government at a glance 2025*. OECD Publishing.
- Peters, B. G. (2018). *The Politics of Bureaucracy: An Introduction to Comparative Public Administration* (7th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315813653>
- Plan dlia Ukraine Facility: zadachi ta zmist [Plan for Ukraine Facility: objectives and content]. (2024). Kabinet Ministriv Ukrainy, YeS. <https://ucci.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf> [in Ukrainian].
- Pokaznyk serednoi zarobitnoi platy za 2025 rik [Average Wage Indicator for 2025]. (2025). Pensiinyi fond Ukrainy. <https://www.pfu.gov.ua/2170600-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2025-rik/> [in Ukrainian].
- Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004). *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199268481.001.0001>

- Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service]. Zakon Ukrainy № 1774-VIII (2015) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro klasyfikatsiiu posad derzhavnoi sluzhby [On the Classification of Civil Service Positions]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1109 (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2023-%D0%BF/ed20231023#n16> [in Ukrainian].
- Pro skhemu posadovykh okladiv na posadakh derzhavnoi sluzhby [On the Salary Scale for Civil Service Positions]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1409 (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-2023-%D0%BF/ed20231229#Text> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo vprovadzhennia yedynykh pidkhodiv v oplati pratsi derzhavnykh sluzhbovtiv na osnovi klasyfikatsii posad [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Introduction of Uniform Approaches to the Remuneration of Civil Servants Based on Job Classification]. Zakon Ukrainy № 4282-IX (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4282-20#Text> [in Ukrainian].
- Protsyk, O. (2011). Semi-presidentialism under post-communism. In R. Elgie, S. Moestrup, & Y.-S. Wu (Eds.). *Semi-presidentialism and democracy* (p. 98—116). Palgrave Macmillan.
- Przeworski, A., Stokes, S. C., & Manin, B. (Eds.). (1999). *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge University Press.
- Reforma derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Reform of Public Administration in Ukraine]. Dashbord Ministerstva finansiv Ukrainy (2025) (Ukraine). <https://mof.gov.ua/uk/governance-649U> [in Ukrainian].
- Rosanvallón, P. (2011). *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. Princeton University Press.
- Rosanvallón, P. (2013). *The Society of Equals*. Harvard University Press.
- Rothstein, B. (2011). *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. University of Chicago Press.
- Sandel, M. J. (2020). *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?* Farrar, Straus and Giroux. <https://doi.org/10.13001/jwcs.v7i1.7251>
- Scharpf, F. W. (1999). *Governing in Europe: Effective and democratic?* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>
- Schedler, A. (1999). Conceptualizing accountability. In A. Schedler, L. Diamond, & M. F. Plattner (Eds.). *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies* (p. 11—28). Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1515/9781685854133-003>
- Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2020). The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*, 27(6), 814—833. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1617333>
- Schmidt, V. A. (2013). Democracy and Legitimacy in the European Union revisited: Input, Output and “Throughput”. *Political Studies*, 61(1), 2—22. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00962.x>
- Sedelius, T., Mashtaler, O., & Raunio, T. (2024). Semi-presidentialism and war: executive leadership models in Ukraine during Zelenskyi's presidency. *East European Politics*, 40(4), 658—683. <https://doi.org/10.1080/21599165.2024.2369978>
- Thomassen, J., & van Ham, C. (2017). A Legitimacy Crisis of Representative Democracy? In C. van Ham, J. Thomassen, K. Aarts, & R. Andeweg (Eds.). *Myth and Reality of the Legitimacy Crisis: Explaining Trends and Cross-National Differences in Established Democracies* (p. 3—16). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198793717.003.0001>
- Ukraine — Real GDP [Data set]. (2024). EconScope. <https://econscope.com/economies/ukraine/gdp-real>
- V-Dem Institute. (2023). *Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization*. University of Gothenburg. https://v-dem.net/documents/29/v-dem_democracyreport2023_lowres.pdf
- Weingast, B. R. (1995). The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 245—264. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jleo.a036861>

- Yakovleva, L., Dubinskiy, O., & Kotenko, Y. (2022). Legitimacy on the Frontline. Public Policy in Ukraine Between Public Good and Private Interests. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(3), 228–234. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-228-234>
- Young, M. (1994). *The Rise of the Meritocracy* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134642>
- Zelenko, H. (Red.). (2025). *Instytutsiina (ne)spromozhnist derzhavy v Ukraini: yak rozirvaty zamknene kolo: monohrafiia* [Institutional (In)Capacity of the State in Ukraine: How to Break the Vicious Circle: monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5> [in Ukrainian].
- Zubek, R. (2011). Negative Agenda Control and Executive—Legislative Relations in East Central Europe, 1997—2008. *The Journal of Legislative Studies*, 17, 172—192. <https://doi.org/10.4324/978131586829>

Надійшла: 30.12.2025

Прорецензовано: 26.01.2026

Прийнято до друку: 31.01.2026

Оприлюднено: 31.03.2026

Nataliia Kononenko,
Candidate of Political Sciences,
Kuras Institute of Political
and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine

BETWEEN LEGITIMATION AND IMITATION: MERITOCRATIC REFORMS IN WEAKLY INSTITUTIONALIZED DEMOCRACIES (Evidence from Ukraine)

This article provides a critical analysis of meritocracy as an instrument of public governance in weakly institutionalized democracies, using Ukraine as a case study. It argues that meritocracy is not an autonomous driver of governmental effectiveness or political legitimacy; its impact depends on the quality of broader political institutions and accountability structures.

The study advances two hypotheses. (H1) In weak democracies with limited institutional capacity, the formal introduction of meritocratic instruments — higher remuneration and professionalized recruitment — without effective accountability mechanisms does not produce sustainable positive socio-economic outcomes. (H2) Where political accountability is weakened, such reforms intensify asymmetries in income and status both within the civil service and between top officials and society, without improving public policy performance.

Methodologically, the article draws on comparative institutionalism and theories of democratic accountability. It combines comparative analysis, institutional examination of legal frameworks, and secondary data analysis. The paper systematizes key theoretical approaches to meritocracy as an organizational principle, a reward system, and a source of legitimation, and contrasts its functioning in consolidated democracies and Central and Eastern Europe with its constraints in weakly institutionalized systems.

The empirical section examines Ukraine after 2014. It shows that fragmented reforms, weak horizontal accountability — particularly limited parliamentary oversight of the executive — and the persistence of informal practices have rendered meritocratic innovations largely imitative. The analysis finds no stable correlation between increased remuneration for top officials and improvements in socio-economic indicators, while documenting widening income asymmetries within the bureaucracy.

The article concludes that in the absence of effective administrative sanctions and political accountability, meritocracy in Ukraine operates primarily as a mechanism of external legitimation and “managed professionalization”, rather than as a tool for strengthening democratic accountability and governance effectiveness. It argues that meritocratic procedures must be embedded in a comprehensive system of political and administrative accountability to generate substantive institutional change.

Key words: meritocracy, public administration, civil service, democratic legitimacy, institutional weakness, political accountability, horizontal accountability, comparative institutionalism, government effectiveness.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-5>
УДК 323.2:316.6(477)

Олена Суший,

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу психології мас і спільнот,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
ORCID: 0000-0002-4364-7571
a_s_y2000@ukr.net

Між Сциллою капітуляції та Харибдою вічної війни: сценарне моделювання повоєнного розвитку України

Україна перебуває в епіцентрі не лише збройного протистояння, але й складної геополітичної гри, де кожен потенційний сценарій завершення війни несе глибокі наслідки для майбутнього нації. Стаття присвячена аналізу можливих сценаріїв завершення війни та моделюванню траєкторій повоєнного розвитку України в контексті складної соцієтальної динаміки минулого, теперішнього та майбутнього. Концептуальну основу дослідження становить соцієтальна парадигма; методологічну — інтегральна матриця соцієтального прогнозування, що забезпечує аналітичну операціоналізацію складної соцієтальної динаміки загалом та соціальної ситуації зокрема у системному («згори донизу») та психосоціальному («знизу вгору») вимірі. У фокусі уваги — не лише політико-військові чи економічні чинники, а насамперед глибинні процеси трансформації соцієтальної структури, масової свідомості, системи цінностей та колективної ідентичності. Розглянуто спектр варіантів: від тотальної перемоги та «замороженого конфлікту» до примусового миру та трансформації суспільства, виявляючи ризики та можливості кожного з них. Особливу увагу приділено психологічним та соціальним наслідкам тривалого протистояння. Дослідження показує, як утома від війни, обтяжена детермінованим колом криз і колективних травм, може вплинути на здатність українського суспільства до відбудови та консолідації. Розкриваються механізми, за допомогою яких різні сценарії мирного врегулювання можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати подоланню наслідків війни. Стаття пропонує не лише опис можли-

Цитування: Суший О. Між Сциллою капітуляції та Харибдою вічної війни: сценарне моделювання повоєнного розвитку України. *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 91—114. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-5>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

вих сценаріїв, але й практичні рекомендації щодо формування гнучкої та адаптивної стратегії повоєнного відновлення. Її мета — окреслити можливі контури «повоєнного майбутнього» України та стимулювати фахову дискусію про соціетальні умови сталого миру в епоху гібридних викликів і глибоких колективних трансформацій. А також зробити внесок у дискусію про майбутнє України, пропонуючи науково обґрунтований підхід до сценарного моделювання, що може виступати інструментом не лише прогнозування, а й ціннісного самовизначення суспільства, яке шукає баланс між потребою безпеки, справедливості та відновлення в умовах невизначеності.

Ключові слова: соціетальна парадигма, соціетальна динаміка, соціальне прогнозування, прогнозне моделювання, сценарії, повоєнне відновлення, психологічне забезпечення соціального прогнозування, соціальна ситуація, міждисциплінарність, методологія.

Постановка проблеми. Україна перебуває в епіцентрі збройного протистояння та складної геополітичної гри, де кожен можливий сценарій завершення війни матиме глибокі наслідки для майбутнього нашої держави і, без перебільшення, всього світу. На цій розвилці історичної невизначеності ми щодня обираємо між Сциллою капітуляції — втратою національної гідності та суверенітету — та Харибдою вічної війни — історичною безвихіддю й виснажливим блуканням у лабіринтах нескінченного протистояння. Але, на відміну від давньогрецького міфу, де мореплавців чекала неминуча загибель незалежно від обраного шляху, наш вибір не обмежений лише цими двома варіантами, проте у спектрі можливих альтернатив між тотальною капітуляцією та вічною війною навіть завзяті оптимісти не випромінюватимуть упевненість у торжестві добра над злом і світла над темрявою.

Розмірковуючи про повоєнне майбутнє України, не має сенсу вдаватися до маніфестів, як і фаталізувати нашу боротьбу. Набагато корисніше реалістично оцінювати спектр можливих майбутніх, що представляють варіативні сценарії розвитку соціальної ситуації в Україні у коротко- та середньостроковій перспективі, а саме — завершення війни та повоєнного майбутнього для нас і світу. Такі сценарії хоч і не дають чітких директив щодо переходу від війни до миру, проте вони містять розумні підказки щодо ймовірних шляхів його досягнення, а також попереджають про перешкоди та пастки, що здатні не лише загальмувати чи суттєво ускладнити процеси повоєнного відновлення, але й фактично поставити під загрозу розбудову сталого миру на довгі роки.

Аналіз публікацій за темою дослідження показує, що попри те, що за прогнозуванням закріпилася слава невдячної справи, здатність прогнозувати мир та конфлікти є рушійною силою *War and Conflict Studies* та *Peace and Reconciliation Research* [Hegre et al., 2017]. Багата палітра міждисциплінарних підходів і практик дає змогу не лише переосмислювати усталені парадигми, а й формулювати нові ідеї, принципи й підходи до розуміння, вирішення та трансформації конфліктів у глобальній, локальній та компаративній перспективі [Кілкален та Мілз, 2025; Парахонський та Яворська, 2019; Barakat, 2005; Bar-Siman-Tov, 2010; Collier et al., 2003; Elayah & Lambert, 2023; Franco et al., 2019; Hegre et al., 2011; Iron & Kingsbury, 2022; Leiner & Schliesser,

2018; May, 2012; Rehrmann et al., 2020], переконливо доводячи, що ретельне повоєнне планування, спрямоване на досягнення стабільного та сталого миру, має бути не другорядною справою, а ключовою метою всіх планів воєнного часу [Rose, 2010].

Накопичено вагомий науковий доробок вітчизняних досліджень, що презентує різні дисциплінарні ракурси осмислення проблематики війни і миру в Україні, трансформацій глобальної системи безпеки та соціального прогнозування на теоретико-методологічному й прикладному рівнях. Йдеться, зокрема, про дослідження, виконані в Національному інституті стратегічних досліджень [Парахонський та Яворська, 2024; Потапенко та ін., 2025a; Потапенко та ін., 2025b], Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [Рафальський та Майборода, 2024a; Рафальський та Майборода, 2024b; Zelenko, 2025], Інституті соціальної та політичної психології НАПН України (ІСПП НАПН України) [Всютинський та ін., 2025; Довгань та ін., 2025; Кочубейник, 2025], Інституті демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [Лібанова, 2025a; Лібанова, 2025b], а також моніторингові дослідження громадської думки, що їх проводять Інститут соціології [Головаха та Дембіцький, 2024; Головаха та Дембіцький, 2025; Головаха та Макеєв, 2022; Головаха та Макеєв, 2023], ІСПП НАПН України [Чуніхіна, 2025; Slyusarevskyy & Chunikhina, 2025] та інші провідні аналітичні центри України з широкого спектра проблем (війна і мир, довіра до політичних інститутів, «утома від війни», рівень національної консолідації, ставлення до демократії та авторитаризму, сприйняття корупції тощо). Узагальнення цих напрацювань дозволяє розмістити пропоноване дослідження в ширшому національному науково-аналітичному контексті, окреслити його методологічну спадкоємність і водночас уточнити власний внесок у розвиток проблематики соціального прогнозування в умовах війни та повоєнного відновлення.

Отже, **метою** дослідження, результати якого подаватимуть далі, є аналіз можливих сценаріїв завершення війни й моделювання траєкторій повоєнного розвитку України в рамках соціетальної парадигми соціального прогнозування — концептуально-аналітичного комплексу, розробленого для аналізу та прогнозування можливих станів і перспектив розвитку соціальної ситуації, — вперше поданої цілісно в [Суший, 2025b]. Пропонована стаття виступає апробацією оригінальної авторської розробки, спрямованої на подолання дисциплінарної обмеженості системного та функціоналістського підходів та пропонує альтернативний підхід до сценарування складних соціальних ситуацій шляхом інтеграції «макрорівневої» діагностики системних дисфункцій з «мікрорівневим» аналізом станів масової свідомості.

Можливості та обмеження прогнозного моделювання. Поки триває активна фаза російсько-української війни, можливості для прогнозування розвитку соціальної ситуації у повоєнній перспективі суттєво обмежені.

По-перше, ми не знаємо, як довго триватиме війна і на яких умовах вона закінчиться. Наскільки значущими будуть завдані нематеріальні та матері-

альні збитки. Наразі достеменно невідома реальна кількість людських втрат. Чи повернуться додому люди, які, тікаючи від війни, покинули країну й тепер розкидані по всьому світу. І ще багато, багато інших невідомих.

По-друге, порушуючи проблему повоєнного відновлення та розбудови миру всі ми воліли б говорити про реалізацію найбажанішого сценарію нашого майбутнього — української перемоги. Але залишився десь далеко у минулому план перемоги України і вже не декларується вихід ЗСУ на кордони 1991 р. Не відкидається вірогідність втрати частини територій чи переведення війни у стан замороженого конфлікту, хоч ніхто й не поручиться, як довго протягне такий «мир». І, мабуть, найважче уявити найгірше — капітуляцію. Напевне, мало хто готовий публічно говорити про такий сценарій розвитку ситуації в Україні, як і поставити під сумнів досягнення справедливого миру.

У цьому контексті, глобальна фрагментація уявлень про російсько-українську війну є не менш вагомим чинником, який визначатиме і характер миру, і можливості нашого повоєнного відновлення. Майже весь світ знає про війну в Україні, але в різних частинах світу — у Москві, Києві, Вашингтоні чи Пекіні — по-різному розуміють як сам конфлікт, так і можливі або бажані шляхи його завершення. Ця розбіжність та різновекторність сприйняття неминуче впливатиме на параметри повоєнного врегулювання й формуватиме контури майбутнього миру. Це було «по-третє».

І по-четверте, розмірковуючи на тему повоєнного відновлення науково-експертна спільнота оперує накопиченим досвідом, підходами, категоріальним апаратом, інструментарієм тощо, сформованим переважно на прикладах внутрішніх збройних конфліктів та громадянських війн, що виникали на релігійній, расовій, етнічній основі в країнах з диктаторськими та воєнними режимами, в спільнотах, що потерпали від злиднів, голоду, хвороб та неграмотності. Однак попри надзвичайно цінний міжнародний досвід та напрацьований актуальний арсенал заходів для врегулювання конфліктів та відновлення миру він може слугувати підґрунтям для окреслення програмної рамки повоєнного відновлення, але його недостатньо для прогнозування суспільного розвитку України у повоєнний час зважаючи на унікальний і водночас драматичний історичний контекст російсько-української війни як у локальному, так і глобальному масштабі.

Повоєнне відновлення та розбудова миру аж ніяк не можуть відбуватися стихійно, тож — вимагають кропіткої фахової роботи та не менш прискіпливої експертної оцінки стратегій, які розроблятимуться та впроваджуватимуться в Україні. Це стратегічне питання не може відкладатися «на потім» — його фундамент закладається щодня через управлінські рішення, комунікаційні практики та способи мислення про майбутнє.

Розробляти стратегії, що, по суті, означає прогнозувати варіативні сценарії та потенційні наслідки розвитку соціальної ситуації, доцільно в будь-який час, адже в кожному прогнозі, що пропонує той чи той сценарій (об'єкт) майбутнього, закладено як мотиваційний імпульс, так і попереджуваль-

ний запобіжник. В ідеалі ці два надзвичайно важливі компоненти (їх ще називають самовтілюваним і самовідворотним прогнозом) мають слугувати тому, щоб творці свого майбутнього зберігали холодний розум та гарячі серця і не повторювали помилок минулого.

Можна було б сказати, що з мотиваційним складником у нас, умовно кажучи, все добре (хоч це далеко не так), адже ставки надзвичайно високі: на кону, поза зайвої пафосності, стоїть наша свобода, наша незалежність, наше майбутнє. За результатами соціологічних опитувань, що регулярно проводяться різними аналітичними центрами, більшість українців вірять у перемогу України у війні [Оцінка ситуації в країні..., 2025; Підсумки 2025 року..., 2025; Результати всеукраїнського опитування КМІС..., 2025; National Survey of Ukraine..., 2025]. А от говорити про повоєнне майбутнє України з позицій попереджувального складника нелегко, адже має бути порушено чимало непростих, чутливих, а часом й дратівливих питань, що потребують як сміливості в їх постановці та обговоренні, так і гнучкості та делікатності у їх вирішенні, насамперед через те, що маємо говорити не лише про нові виклики, пов'язані з неспівмірністю станів війни та миру, але й про старі проблеми, що зумовили їх.

Методологія дослідження. На такому хиткому тлі запит на перспективне випереджальне бачення повоєнного майбутнього бачиться майже утопічним, але не безнадійним. Він вимагає належного теоретичного обґрунтування та вишуканої методології, здатної забезпечити прогнозне моделювання варіативних сценаріїв розвитку в річищі складної нелінійної динаміки минулого, теперішнього та майбутнього.

Теоретичну основу дослідження становлять результати фундаментальних наукових досліджень у річищі соціального прогнозування, що виконувалися в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України. Зокрема, в ході виконання наукового дослідження за темою «Психологічні підходи до прогнозування соціальних процесів»¹ (2020—2022) вперше на вітчизняних теренах було розроблено та обґрунтовано концепцію психологічного забезпечення соціального прогнозування як науково-теоретичної і предметно-практичної діяльності, яка містить систему психологічних принципів та підходів до прогнозування соціальних процесів, а також побудованих на їх основі теоретичних (соціально-психологічних) моделей розроблення стратегій і технологій соціального прогнозування [Суший, 2023а].

Наступним дослідженням за темою «Психологічні засади прогнозування соціальної ситуації в Україні»² (2023—2025), яке продовжує подорож пізнання можливостей та відкриття нових перспектив психологічної науки у сфері соціального прогнозування, було поставлено набагато амбітніше зав-

¹ Фундаментальне наукове дослідження «Психологічні підходи до прогнозування соціальних процесів» (2020—2022), ДР № 0120U000155.

² Фундаментальне наукове дослідження «Психологічні засади прогнозування соціальної ситуації в Україні» (2023—2025), ДР № 0123U100478.

дання — не лише підтвердити продуктивність психологічних підходів у прогнозуванні сценаріїв розвитку соціальної ситуації, а й розкрити їх інтегративний потенціал у трансдисциплінарному полі досліджень майбутнього. Тим самим продемонструвати потужні можливості психологічної науки у сфері соціальної прогностики та підтвердити її здатність формувати інтелектуальні засади керованості соціальними змінами.

Під час виконання цієї теми було здійснено теоретичне і методологічне обґрунтування соціетальної парадигми соціального прогнозування, що визначає концептуальні засади аналітичної операціоналізації психологічного забезпечення соціального прогнозування шляхом інтелектуально-аналітичного осмислення проблематики прогнозування соціальної ситуації [Сушій, 2025b]. Вона долає традиційну дисциплінарну обмеженість через інтеграцію трьох ключових рівнів: метатеоретичного аналізу, системного підходу та психосоціальної діагностики, що дозволяє одночасно досліджувати «макрорівневі» системні дисфункції та «мікрорівневі» стани масової свідомості, забезпечуючи перехід від фрагментарного опису соціальних процесів до цілісного розуміння суспільної динаміки.

Сценарне моделювання реалізовувалося в межах авторської **програми міждисциплінарного прогнозного дослідження**, орієнтованої на аналітичну реконструкцію варіативних траєкторій повоєнного розвитку в умовах високої соціальної невизначеності. Йдеться не про формування детермінованих прогнозів, а про методологічно контрольоване виявлення можливих режимів соціетальної динаміки на основі інтеграції структурних і психосоціальних параметрів.

Ключові розтяжки сценарного простору. Програма міждисциплінарного прогнозного дослідження містить такі концептуально-змістові компоненти, що дає змогу формувати альтернативні сценарії розвитку соціальної ситуації у коротко- та середньостроковій перспективі:

Соціетальна парадигма соціального прогнозування — міждисциплінарна система теоретичних уявлень, методологічних пояснювальних рамок та аналітичних моделей, що спирається на метатеоретичний та інтегративний підхід, системний аналіз та психосоціальну діагностику, інтерпретативну методологію та прогностичну аналітику, що дає змогу бачити суспільство у динаміці — в логіці його змін і кризових зламів [Сушій, 2025b].

Інтегративний підхід — координує системні, структурні та психосоціальні виміри соціальної реальності [Сушій, 2024].

Інтегративна інтерпретативно-змішана методологія емпіричної верифікації — поєднує кількісні та якісні підходи (mixed methods), створює аналітичний синтез та забезпечує цілісне бачення соціальних процесів і прогнозування сценаріїв їх розвитку [Сушій, 2023b].

Інтегральний аналітичний каркас прогнозного моделювання (метатеоретичний або соціетальний підхід) — узгоджує системні, структурні та психосоціальні змінні та концептуалізується через категорію «соціетальна ди-

наміка», забезпечуючи метаперспективне аналітичне осмислення соціальної ситуації [Афонін та Суший, 2015; Суший, 2020].

Критеріально-параметрична модель — задає систему критеріїв та відповідних параметрів соціальної ситуації у ракурсах соціального (загально-системного) та психосоціального підходів [Суший, 2015; Суший, 2024].

Інтегральна матриця соціального прогнозування поєднує [Суший, 2025b]:

1) два аналітичні ракурси осмислення соціетальної динаміки:

— *загальносистемна (system-driven)* рамка реконструкції соціальної ситуації (системні та структурні параметри) [Суший, 2019];

— *психосоціальна (psyche-driven)* рамка реконструкції соціальної ситуації (масова свідомість) [Суший, 2023b];

2) дві аналітичні проєкції соціетальної динаміки:

— *макросоціальна діагностика кризових дисфункцій (top-down)* — аналітична проєкція соціетальної кризи із фокусом «згори донизу», орієнтована на діагностику загальносистемних вад і дисфункцій та аналіз їх впливу на масову свідомість [Суший, 2019];

— *психосоціальна діагностика станів масової свідомості (bottom-up)* — аналітична проєкція соціетальної травми із фокусом «знизу вгору», розкриває психосоціальний зміст масових реакцій, стратегій і практик подолання деструктивних впливів загальносистемних вад і дисфункцій [Суший, 2023b].

Модель масштабу соціальної ситуації — формує сітку координат, у якій кожен тип ситуації поєднує певний часовий горизонт із соціально-просторовим виміром [Слюсаревський, 2009]:

1) особистісно-часовий — від епізоду до життєвого шляху та історичної епохи;

2) соціально-просторовий — від мікросередовища до глобальних масштабів.

Бар'єри — визначення конфліктних пасток та критичних вузлів суспільного розвитку з перспективою їх запобігання, профілактики, локалізації, розв'язання тощо [Bar-Siman-Tov, 2010]:

1) стратегічні (міжнародний / зовнішній рівень);

2) структурні (державний / внутрішній рівень);

3) психологічні (суспільний / психосоціальний рівень).

Аналітичні матриці (робочі прототипи з відповідними маркерами) та сценарії повоєнного розвитку формувалися не як довільні типології, а як результат поетапної аналітичної процедури. На першому етапі здійснювалась інтегральна реконструкція соціетальної динаміки на основі узгодження загальносистемних і психосоціальних параметрів соціальної ситуації. На другому етапі в межах інтегральної матриці виділялися потенційні конфігурації взаємодії структурних дисфункцій, масових психосоціальних станів і міжнародних контекстів, які утворюють відносно автономні «режими розвитку». На третьому етапі ці режими інтерпретувалися як сценарні моделі, кожна з

яких характеризується власною логікою інституційної динаміки, доміантними психологічними установками, типовими конфліктними пастками та критичними ризиками. Тож сценарії є аналітично виведеними моделями та не претендують на статус передбачення конкретного перебігу подій. Вони є результатом **методологічно контрольованої аналітичної операціоналізації**, спрямованої на окреслення можливих коридорів розвитку, критичних точок і конфліктних пасток у межах програми міждисциплінарного прогностного дослідження.

Сценарне моделювання повоєнного розвитку України. Питання про те, як і на яких умовах завершиться війна, лишається відкритим. Поширені сценарії завершення військових дій здаються очевидними — чи то «переможець отримує все» через абсолютну перемогу, «примус до миру» шляхом вимушеного перемир'я, модель «ні миру, ні війни» у форматі замороженого конфлікту, чи перманентний стан «війни та миру» як нерозв'язного протистояння, однак їх практична реалізація та наслідки кардинально відмінні.

У спектрі можливих альтернатив між тотальною капітуляцією та вічною війною в ході дослідження було підготовлено шість аналітичних матриць та, відповідно, проаналізовано шість сценаріїв³ повоєнного розвитку України, узагальнені у три групи:

- 1) *сценарії силового завершення війни:*
 - переможець отримує все (переможець),
 - примус до миру (жертва);
- 2) *сценарії зависання / стагнації конфлікту:*
 - ні миру, ні війни (невизначеність),
 - війна і мир (виживання);
- 3) *сценарії компромісного або трансформаційного миру:*
 - мир за будь-яку ціну (безвихідь),
 - справедливий мир (творення).

Кожен з них не лише визначає характер військово-політичного компромісу, а й встановлює межі майбутнього повоєнного існування, формуючи, серед іншого, новий баланс сил у міжнародній системі.

«Переможець отримує все»: утопія чи реальність? Сценарій повної перемоги однієї зі сторін видається малоімовірним, оскільки вимагає фундаментальної зміни балансу сил, чого жодна зі сторін поки не досягла. Для України це означало б відновлення територіальної цілісності та гарантії безпеки; для Росії — капітуляцію України. На рівні міжнародної безпеки домінує парадокс: посилення військової підтримки України для досягнення рішучої переваги одночасно збільшує ризик ескалації до рівня конфронтації з ядерною державою. Навіть у разі реалізації цього сценарію світова спільно-

³ Аналітичні матриці та сценарії не позиціонуються як емпірично верифіковані прогнози. Вони розроблені як теоретико-аналітичні моделі можливих режимів соціетальної динаміки в умовах високої невизначеності, що відповідає усталеним підходам сценарного аналізу та *foresight*-досліджень.

та опиниться перед необхідністю створення нової архітектури безпеки, здатної запобігти реваншизму.

На внутрішньополітичному рівні перемога, досягнута ціною максимальної мобілізації, створює передумови для трансформації державних інститутів, але таїть у собі консервації авторитарних практик, сформованих в умовах воєнного стану, що може призвести до ерозії демократичних процедур і зростання впливу силових структур на політичні процеси. Для суспільної свідомості тріумфальна перемога матиме неоднозначні наслідки: вона може стати основою для консолідації нації, але колективна травма і психологічне виснаження можуть призвести до глибоких суперечностей у національній самосвідомості. Виникає ризик соціального розколу між ветеранами та цивільними, між тими, хто пройшов через пекло фронту, і тими, хто виживав у тилу. Образ ворога може залишитися центральним елементом ідентичності, що перешкоджатиме повноцінній реінтеграції в цивільне життя.

Повоєнне відновлення в цьому випадку стикається з унікальним викликом: необхідністю трансформувати енергію перемоги в конструктивний розвиток, уникаючи як реваншизму, так і спокуси авторитаризму. Успіх залежатиме від здатності суспільства знайти баланс між справедливим усвідомленням перемоги та мудрістю не перетворити її на нове джерело напруженості.

Граничну точку соціально-політичної напруги у цьому сценарії створює щільне переплетення макроструктурних та мікропсихологічних чинників. На макрорівні цей сценарій виявляє кризу адаптаційного потенціалу соціальної системи, яка, досягнувши екстремальної мобілізації, ризикує перетворити надзвичайний стан на норму. На мікропсихологічному рівні тріумфальна свідомість співіснує з колективною травмою, створюючи потенціал як для культурного відродження, так і для дрейфу в бік мілітаризованої ідентичності. Ключова загроза полягає у формуванні посттравматичного синдрому перемоги, коли здобуття зовнішньої мети (перемоги) не супроводжується внутрішнім примиренням. Для опанування цього стану потрібна цілеспрямована політика демілітаризації масової свідомості та переорієнтації з «етики виживання» на «етику розвитку».

«Примус до миру»: компроміс за рахунок жертви чи агресора? *Компроміс за рахунок України* (територіальні поступки, нейтральний статус) не лише легітимізує агресію, але й створить небезпечний прецедент для глобальної безпеки. Його основний парадокс полягає в тому, що досягнення миттєвої стабільності купується ціною довгострокової нестабільності. На рівні міжнародної безпеки такий розвиток подій означатиме капітуляцію сили права перед правом сили. На внутрішньополітичному рівні він неминуче призведе до системної кризи довіри до державних інститутів, що втрачать легітимність. Це може вилитися у глибоку політичну дестабілізацію, боротьбу за владу між різними політичними силами та посилення популістських настроїв.

Для суспільної свідомості це стане найбільш травматичним сценарієм, оскільки суспільство опиниться перед фактом безглуздості колективних

жертв. Психологічним наслідком може стати не лише ресентимент, але й феномен завченої безпорадності, коли довіра зникає на всіх рівнях — між громадянами, до держави та міжнародних партнерів. Це може вилитися в масове розчарування, апатію або радикалізацію. Повоєнне відновлення в таких умовах стикається з фундаментальною перешкодою — відсутністю спільної візії майбутнього.

Цей сценарій являє собою гібридну форму кризи, де стратегічна поразка маскується під дипломатичне досягнення. На макрорівні він означає руйнацію рівноваги між безпекою, легітимністю та суверенітетом, переводячи Україну у стан структурної залежності та зовнішніх обмежень. У соціально-психологічному вимірі «примус до миру» виступає травматичним тригером, що загострює колективне відчуття зради й безсилля, призводячи до синдрому «втомленої лояльності» — зовнішньої підтримки держави за внутрішнього відчуження від неї, зростання ризику латентної радикалізації, ностальгії за «сильною владою» й девальвації демократичних цінностей. Вихід із цієї ситуації можливий лише через реконструкцію довіри як ключового ресурсу суспільного відновлення.

Компроміс за рахунок Росії (виведення військ, репарації), попри гіпотетичну прийнятність, не гарантує довгострокової стабільності. Навіть досягнувши формальних домовленостей, зберігається ключове питання забезпечення їх виконання. Історія порушень Росією міжнародних угод, від Будапештського меморандуму до Мінських домовленостей робить будь-які нові «гарантії» вкрай вразливими.

На рівні міжнародної безпеки такий сценарій вимагатиме підтримання безпрецедентної єдності західних країн протягом багатьох років, що є надзвичайно складним завданням в умовах згасання первинного шоку від агресії, наростання економічних втрат від санкційного режиму, зміни політичних циклів. Навіть у разі його реалізації Україна зіткнеться з необхідністю підтримувати високий рівень обороноздатності в умовах формального миру, що створить структурні протиріччя в економічній політиці, забиратиме ресурси від відбудови та ускладнить соціально-психологічну реабілітацію суспільства.

Цей сценарій пропонує складну конструкцію між стратегічною надією та системною вразливістю. На макросоціальному рівні він передбачає часткову стабілізацію без переходу до реального миру, що залишає Україну в стані постконфліктної напруги. Такий стан нагадує заморожений конфлікт, де формально завершений конфлікт зберігає свою латентну енергію, готову до повторного вибуху. На мікропсихологічному рівні це є джерелом колективної амбівалентності — поєднання полегшення та «постпереможної втоми», коли очікувана ейфорія не настає, а відчуття небезпеки залишається постійним. Це, в свою чергу, може послабити довіру до міжнародних партнерів, зародити сумніви у реальності гарантій безпеки, породити втому від Заходу та ресентимент. Без внутрішньої трансформації соціальної системи навіть такий компроміс не стане гарантією стабільності.

«Ні миру, ні війни»: заморожений конфлікт як тактична пауза. Цей сценарій створює ілюзію стабілізації, але насправді є відтермінуванням наступного загострення. Такий варіант вигідний Росії як інструмент постійного тиску на Україну та стримування її європейської та євроатлантичної інтеграції. Для України він означає системне позбавлення стратегічної перспективи та закріплення в сірій зоні невизначеності. На рівні міжнародної безпеки така модель консервує небезпечний прецедент, де агресія залишається непокараною, а принципи територіальної цілісності та суверенітету стають предметом торгів та угод (*deals*). Це не тільки підриває довіру до міжнародної системи безпеки, але й створює ризик поширення подібної практики «управління конфліктами» на інші регіони, де авторитарні режими можуть скористатися схемою тимчасових рішень для легалізації своїх геополітичних амбіцій.

Для внутрішньополітичного розвитку України заморожений конфлікт означає перманентний стан неповної суверенності. Державні інституції змушені функціонувати в умовах подвійного навантаження — одночасно відбудувати країну та підтримувати боєготовність, що призводить до неефективного розподілу ресурсів і сповільнює реформи. Політична система потрапить у замкнуте коло: тема безпеки слугуватиме для відволікання уваги від внутрішніх проблем, що посилить корупційні ризики, інституційні патології, що не зникли в умовах війни, посиляться умовами постійної мобілізації та надзвичайного стану.

Соціальна сфера в умовах замороженого конфлікту зазнає тривалої деформації. Мільйони внутрішньо переміщених осіб не зможуть повернутися до своїх домівок, що створює тиск на соціальну інфраструктуру відносно безпечних регіонів та посилює регіональні дисбаланси. Психологічний стан суспільства характеризуватиметься хронічною невизначеністю: між бажанням повернутися до нормального життя та усвідомленням постійної загрози. Це може вилитися у соціальну апатію, втрату довіри до довгострокових планів розвитку, або ж, навпаки, у перманентну мобілізаційну готовність, що заважає повноцінній реінтеграції в цивільне життя.

Заморожений конфлікт як стан хронічної невизначеності зберігає потенціал для ескалації. Він вигідний агресору як інструмент тиску і означає системне послаблення України. Внутрішньополітична динаміка характеризується подвійним тиском на інституції, що породжує структурні суперечності між пріоритетами безпековими та розвитку. Соціальна сфера зазнає деформації, а психологічний стан суспільства коливається між апатією та мобілізаційною готовністю. Найсуттєвіший ризик цього сценарію полягає у втраті стратегічної перспективи. Україна може опинитися у «сірій зоні» без чітких інтеграційних орієнтирів, що знижує мотивацію для глибоких трансформацій, критично необхідних для сталого розвитку країни.

«Війна і мир»: перманентне протистояння. Найнебезпечніший сценарій — інституціоналізація конфлікту як постійного елементу міжнародних відносин. Це передбачає цикли ескалації та тимчасові розрядки, що веде до

мілітаризації регіону та підриву європейської безпеки. На глобальному рівні ця модель нормалізує стан «війни низької інтенсивності». Постійна загроза ескалації перетворює Східну Європу на зону перманентної напруженості, змушуючи міжнародних партнерів балансувати між підтримкою України та ризиком відкритого зіткнення з Росією.

Для внутрішньої політики України перманентне протистояння означає неможливість переходу до повоєнного розвитку, збереження надзвичайних повноважень влади та ризик перетворення політичної системи на «військово-демократію». Державні інституції змушені функціонувати в умовах постійної мобілізації, питання безпеки домінують над усіма іншими аспектами державного управління, а критика влади розглядається через призму «зради». Це створює серйозні ризики для громадянських свобод та збалансованого розподілу влади.

Суспільство зазнає глибокої трансформації через «унормовану надзвичайність», де психологічна втома поєднується зі звичкою до постійної загрози. Це може призвести до соціальних патологій: масової еміграції, соціальної апатії, зростання психічних розладів тощо. Економіка стикається зі структурними обмеженнями, які роблять неможливим сталий розвиток. Найнебезпечнішим наслідком є втрата історичної перспективи і загроза формуванню цілісної національної ідентичності, заснованої на позитивній візії майбутнього, а не лише на спільному досвіді опору.

Цей сценарій дає візію перманентного протистояння, де конфлікт стає інституціоналізованим. На макрорівні це створює циклічну напруженість, що підриває систему безпеки. На мікрорівні система працює в режимі постійної мобілізації, спотворюючи демократичні процедури. Соціум звикає до «унормованої надзвичайності», що загрожує креативному потенціалу нації. Як наслідок, Україна ризикує опинитися у стані «вічної транзиції», коли неможливо ні повноцінно воювати, ні повноцінно відбудовуватися, що підриває основи національної ідентичності.

«Мир за будь-яку ціну»: точка неповернення чи шанс? Найбільш ймовірнісний сценарій перебуває десь посередині, у діапазоні від «переможець отримує все» до «примусу до миру», де риторика «миру за будь-яку ціну» може призвести до діаметрально протилежних результатів — від капітуляції під виглядом перемир'я до справді справедливого врегулювання. Ключовий виклик полягає в тому, що сам термін «мир» перетворюється на інструмент маніпуляції, за яким можуть ховатися як зрада національних інтересів, так і побудова стійкої системи безпеки.

Якщо «мир за будь-яку ціну» інтерпретується як примус України до припинення опору та односторонніх поступок — це найгірший із можливих сценаріїв, що поєднує найнебезпечніші аспекти інших моделей: стратегічну вразливість «замороженого конфлікту», психологічну травму «капітуляції» та геополітичні ризики «перманентного протистояння». За такого розвитку подій Україна, яка вистояла у військовому протистоянні, зазнає стратегічної

поразки на дипломатичному фронті. Зовнішній тиск під гаслом «миру за будь-яку ціну» примушує Україну до капітуляційної угоди, яка формально припиняє бойові дії, але фактично легітимізує агресію. Цей сценарій — не просто геополітична втрата, а системний колапс, що відкидає країну та весь міжнародний лад у епоху, де сила домінує над правом.

Ключовим викликом виявляється фундаментальний розкол між волею суспільства до опору та рішеннями, ухваленими під міжнародним тиском. На противагу сценарію перемоги («переможець отримує все»), де суспільство зазнає важких, але осмислених жертв, тут суспільство стикається з травмою безглуздості страждань. Суспільство, яке заплатило за боротьбу за свободу кров'ю десятків тисяч громадян і зруйнованими містами, постає перед фактом зради власних цінностей. Психологічним наслідком цього стає глибокий ресентимент — глибоке відчуття принизливої несправедливості, екзистенційної втоми та тотального розчарування в інститутах влади та міжнародних партнерах. Цей стан, глибокий за соціальну апатію навіть «замороженого конфлікту», загрожує розмиттям національної ідентичності та втратою віри в демократичні цінності.

На геополітичній арені такий «мир» стає не кінцем конфлікту, а його переходем у хронічну фазу. На відміну від сценарію «компромісу за рахунок агресора», який створює умови для стабілізації, цей варіант консервує невирішені суперечності. Відсутність дієвих механізмів стримування та прецедент успішної силової ревізії кордонів не просто зберігають загрозу з боку країни-агресорки, а заохочують до нової агресії. Локальний компроміс за рахунок суверенітету України миттєво перетворюється на шаблон для дій проти інших країн Центрально-Східної Європи, демонтуючи систему європейської безпеки та провокуючи гонку озброєнь.

Для самої України це шлях до перманентної нестабільності. На противагу сценарію перемоги, який відкриває перспективи відбудови, цей варіант блокує будь-які шляхи розвитку. Країна, позбавлена чіткої стратегічної перспективи та обтяжена нерозв'язаними територіальними суперечками, ризикує перетворитися на «державу, що не відбулася» — джерело міграційних потоків та політичного радикалізму. Економіка, відрізана від перспектив інтеграції, приречена на стагнацію, а суспільство, яке пережило травму безглуздих жертв, — на маргіналізацію. Психологічно це формує «культуру поразки» — комплекс колективної неповноцінності та невіри у власні сили, що робить будь-яку майбутню мобілізацію неможливою. Ціна за мир, яка сплачується жертвою агресії, обертається найвищою із можливих цін — втраченою майбутнього не лише для України, а й для заснованого на правилах світового порядку, який буде замінено правом сили. Це означатиме не лише поразку України, але й системну кризу міжнародного права як такого.

«Справедливий мир» як соціетальна трансформація. Попередні сценарії видаються цілком реалістичними з погляду традиційних підходів до розв'язання конфліктів та укладання угод. Проте у випадку України маємо

ще один можливий шлях повоєнного розвитку — за умови «виборення» у переговорному процесі найбільш сприятливих для України умов завершення війни, а також того, що самі українці зможуть переосмислити себе як нація і держава, визначити пріоритети і свідомо обрати своє майбутнє.

Вражаючий опір безжалній російській агресії та стійкість українців, що дивує значну частину цивілізованого світу — не випадкові. Вони мають глибинні коріння — виборену досвідом адаптивність, здатність витримувати, виживати й не припиняти діяти в екстремальних, з погляду пересічного європейського громадянина, умовах. Це не лише особистісні риси — це закарбовані культурні патерни, сформовані протягом багатьох років, десятиліть, навіть поколінь. Для багатьох українців виживання — буквально й символічне — стало не просто необхідністю, а життєвою філософією, домінантною стратегією, що передається від покоління до покоління [Суший, 2023b]. Саме в цьому — наша сила. Але й наша слабкість.

Чимало хворобливих вад розвитку українського суспільства і держави — корупція, кумівство, неформальні домовленості або просто — «договорняки», подвійні стандарти на всіх щаблях — це все інституціоналізовані стратегії виживання, зведені до рівня державної політики та суспільних практик. Наші інституційні патології, дбайливо зрощені та віплекані формальними та неформальними практиками, нікуди не поділися і навіть в умовах війни не припиняють підточувати країну зсередини [Суший, 2020]. Війна лише поставила на паузу, однак не зняла, не обнулила наші старі проблемні вади, дисфункції, додавши до них чималих нових викликів.

На цьому ґрунті пишно зростає деструктивний популізм, що не лікує, а лише обіцяє знеболення, і для процвітання якого в Україні завжди існували надзвичайно сприятливі умови [Суший, 2025a]. Повоєнне суспільство буде особливо вразливе до різноманітних маніпуляцій. Особливо за умов суттєвого зниження довіри до державних інституцій. Тож не можна виключати того, що нездатність перекласти обіцянки на реальність повоєнного буття неминуче обернеться зростанням соціальної напруженості, посиленням внутрішніх розбратів, корозії демократичних цінностей, стандартів, процедур, радикалізації суспільних настроїв, конфліктної ескалації тощо.

Сценарій «справедливого миру» виступає альтернативою детермінованому колу криз і колективних травм та передбачає не адаптацію до дисфункції, а її подолання шляхом цілеспрямованої перебудови соціальної реальності. Цей шлях не є проміжним варіантом між існуючими моделями, а становить якісно іншу траєкторію, засновану на перетворенні енергії кризових дисфункцій у джерело розвитку.

На противагу сценарію «миру за будь-яку ціну», що консервує стан соціетальної кризи та колективної травми, трансформаційний шлях передбачає її активне подолання через переплавлення колективного досвіду. Енергія опору, що виявилася у волонтерських мережах і громадській самоорганізації, трансформується в інституційну інновацію. Травматичний досвід не

витісняється, а стає основою для формування нової соціальної конвенції — від кризової солідарності до повсякденної взаємодії, заснованої на довірі та відповідальності.

Ключовим механізмом такої трансформації виступає здатність суспільства до рефлексії. Замість репродукування історичних стратегій виживання — від кумівства до подвійних стандартів — відбувається їхня деконструкція та заміна практиками спільної відповідальності. Інституційні реформи в цьому випадку не є зовнішнім імпульсом, а виражають внутрішню готовність до змін. Психологічно це означає перехід від ідентичності жертви, що реагує на обставини, до ідентичності творця, що проактивно формує середовище.

Особливість цього сценарію полягає в його синтезуючому потенціалі. Він поєднує цілісність національного проекту, властиву модерну, з гнучкістю мережевих структур, характерних для постмодерну. Відбудова відбувається не через повернення до довоєнного стану, а через створення нових соціальних ландшафтів, де централізоване управління поєднується з місцевою самоврядністю, а безпекові імперативи — з відкритістю інноваціям.

На відміну від сценарних моделей, що передбачають зовнішнє рішення — чи то через капітуляцію, чи через нав'язаний компроміс — соціетальна трансформація вимагає внутрішньої роботи. Вона неможлива без усвідомлення власних суперечностей та готовності до колективного вчинку [Татенко, 2021]. У цьому сенсі вона являє собою не утопічний проект, а практичну стратегію, що перевіряється щодня: у здатності перетворити волонтерську ініціативу на стійку інституцію, фронтову солідарність — на громадянську єдність, а травму втрат — на відповідальність за майбутнє.

Соціетальна трансформація — це складний і тривалий процес, що не гарантований перемогою у збройному протистоянні. Вона є окремим викликом — боротьбою за якість миру, що настане після війни. Мир тут не подарунок, а результат глибокої перебудови держави, суспільства та міжнародних відносин. Частина територій може залишатися окупованою, а безпекові виклики — невирішеними. Однак це шлях від циклічного відтворення криз і колективної травми до свідомого конструювання реальності, де сила народу виявляється не лише у здатності вистояти, але й у здатності перетворити себе. Ризики очевидні: опір старих систем, політичні маніпуляції навколо миру, втома суспільства, невизначеність, гібридні загрози. Але водночас це шанс — не утопічний, а прагматичний.

Справедливий мир означає рух уперед з розумінням, що попереду довга дистанція, складні рішення та нові ризики. Він означає, що ми **отримуємо час і простір** для модернізації, для посилення обороноздатності, для посилення міжнародних альянсів, для підготовки до тривалої дипломатичної та стратегічної боротьби. У цьому сценарії Україна не «перемагає раз і назавжди», але отримує здатність **грати довгу гру**, формувати правила, а не підлаштовуватися під них. І саме це робить мир не «за будь-яку ціну», а **стратегічно виправданим та соціетально осмисленим**.

Теза «те, що нас не вбиває, робить нас сильнішими» — є гаслом не одного покоління українців. Але є одне «але»: вижити безкінечно неможливо — це виснажує й руйнує зсередини. Ми боремося не лише з ворогом нашого майбутнього, а й із демонами нашого минулого — і ніхто, крім нас, не може виграти цю битву. Можливо, саме в цій боротьбі полягає наша сила, визначається наша доля і наше майбутнє.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На відміну від командних форсайт-досліджень аналітичних центрів і наукових установ, у межах яких сценарії перебігу та завершення російсько-української війни опрацьовуються на основі традиційних методологій, моделей і технологій прогнозного моделювання [Згуровський, 2024; Котляр, 2025; Пекар та ін., 2025; *Український інститут майбутнього...*, 2025], пропонуване дослідження є спробою перейти від фрагментарного опису соціальних процесів до цілісного осмислення суспільної динаміки — у минулому, теперішньому й майбутньому вимірах. Поєднання макрорівневої діагностики загальносистемних кризових дисфункцій з мікропсихологічним аналізом станів масової свідомості створює універсальний алгоритм для аналізу соціальної ситуації та прогнозного моделювання варіативних сценаріїв її розвитку.

Про що говорять наведені раніше сценарії та що з ними робити?

По-перше, вони знижують невизначеність. У тривалих війнах найнебезпечніше — відсутність уявлення про спектр можливих траєкторій. Сценарії не дають прогнозів, вони показують політико-психологічний ландшафт, дозволяючи не рухатися інерційно.

По-друге, вони виявляють критичні точки управління: надлом довіри, втому, фрустрацію очікувань, політичну фрагментацію, ризики радикалізації. Без прогнозного моделювання сценаріїв розвитку соціальної ситуації ці проблеми проявляються лише тоді, коли вже некеровані.

По-третє, сценарії — це матриця рішень для держави, суспільства та міжнародних партнерів: комунікація, інституційне реформування, соціальна інтеграція, зміна безпекових рамок, корекція міжнародного позиціонування.

По-четверте, вони допомагають уникнути пастки ілюзій: не лише бажаного, а й можливого, небажаного і ймовірного.

По-п'яте, сценарії відкривають простір для суб'єктності: розуміючи варіанти, суспільство може впливати на те, який із них реалізується або ні.

І нарешті, вони формують мову складної реальності. Одновимірні моделі більше не працюють. Сценарії дають мову, щоб описати, обговорити й спланувати багатовимірну, психологічно та структурно неоднорідну реальність війни та повоєнного відновлення.

Евристичність соціетальної парадигми соціального прогнозування полягає в тому, що вона не задає єдину незмінну траєкторію прогнозного дослідження, а становить цілісну концептуально-аналітичну основу для створення гнучких дослідницьких траєкторій (підходів, методологічних принципів) із виробленням, залежно від дослідницьких завдань, належних до них

емпіричних моделей та технологій із подальшим кількісним вимірюванням, що забезпечує побудову обґрунтованих сценаріїв розвитку соціальної ситуації. Розроблена програма міждисциплінарного прогностного дослідження та інтегральна стратегія його реалізації дає змогу поєднати «гуманітарні і технолого-наукові підходи — від соціальної психології до сучасних методів математичного моделювання, сценарного планування та використання ШІ» [Згуровський та Слюсаревський, 2025]. Остання цитована праця є прикладом можливої траєкторії емпіричної операціоналізації такої програми, що підтверджує інноваційність авторського задуму, своєчасність здійснених розробок та їх перспективність у річищі прогностної аналітики та вироблення стратегій суспільного розвитку. В свою чергу, поєднання концептуальної цілісності із процедурною конкретністю, що може мати різні організаційні масштаби — від комплексної міждисциплінарної аналітики суспільного розвитку до гнучкого прогностного моделювання окремої соціальної ситуації, забезпечує умови для побудови науково обґрунтованих прогнозів, підготовки стратегічно релевантних аналітичних висновків та формування аналітично обґрунтованої бази для прийняття управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Афонін, Е. А., & Суший, О. В. (2015). Закономірності та особливості української трансформації. *Стратегічна панорама*, 1, 94—108. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/41>
- Всютинський, В., Вінков, В., Губеладзе, І., Діброва, В., Коробка, Л., Кравчук, С., & Стрільчук, О. (2025). *Взаємодія спільнотних ідентичностей під впливом воєнних дій: соціально-психологічні ефекти* (І. Губеладзе, Ред.). Київ: ІСПП НАПН України. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/hub-mono25-prosp.pdf>
- Головаха, Є., & Дембіцький, С. (Ред.). (2024). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php>
- Головаха, Є., & Дембіцький, С. (Ред.). (2025). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2025: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. https://isnasu.org.ua/news/news_item.php?id=ukrainske-suspilstvo-v-umovah-vijny-2025
- Головаха, Є., & Макеев, С. (Ред.). (2022). *Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php>
- Головаха, Є., & Макеев, С. (Ред.). (2023). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php>
- Довгань, Н. О., Духневич, В. М., Коробка, І. М., Сіверс, З. Ф., & Цукур, О. Г. (2025). *Згуртованість суспільства: психологічний вимір* (Н. О. Довгань, & В. М. Духневич, Ред.). Київ: ІСПП НАПН України.
- Згуровський, М. З. (Ред.). (2024). *Форсайт: Сценарії перебігу російсько-української війни в контексті нової архітектури євроатлантичної безпеки*. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського: Видавництво «Політехніка». <http://wdc.org.ua/uk/node/190177>
- Згуровський, М. З., & Слюсаревський, М. М. (2025). Пульс українського суспільства: соціальна напруженість у добу війни. *Вісник НАН України*, 11, 49—63. <https://doi.org/10.15407/visn2025.11.049>

- Кілгаллен, Д., & Мілз, Г. (2025). *Мистецтво війни і миру. Про наш вибір, коли у світі війна*. Київ: «Дух і літера».
- Котляр, А. (2025, Серпень 12). Інтерв'ю з директором Інституту соціології Євгеном Головахою. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/war/dani-gallup-pokazujut-perekhid-ukrajintsiv-ne-vid-optimizmu-do-pesimizmu-a-vid-eforiji-do-realizmu.html>
- Кочубейник, О. М. (2025). *Поствійна. Чи є дорога додому?: монографія*. Кропивницький: «Імекс-ЛТД». <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2026/01/kochubeynikmon2025maket.pdf>
- Лібанова, Е. М. (Ред.). (2025a). *Інституційне забезпечення резильєнтності економіки України: монографія*. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М. <https://www.demography.org.ua/wp-content/uploads/2025/08/Інституційне-забезпечення-резильєнтності-економіки-України.pdf>
- Лібанова, Е. М. (Ред.). (2025b). *Інструменти забезпечення резильєнтності українського суспільства: монографія*. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М. <https://www.demography.org.ua/wp-content/uploads/2025/09/Інструменти-забезпечення-резильєнтності-українського-суспільства.pdf>
- Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий — березень 2025 р.)*. (2025, Березень 24). Разумков Центр. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>
- Парахонський, Б. О., & Яворська, Г. М. (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ: НІСД.
- Парахонський, Б. О., & Яворська, Г. М. (2024). *Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові наративи: аналітична доповідь* (Серія «Міжнародні відносини»). Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.02>
- Пекар, В., Длігач, А., & Kyiv Foresight Foundation. (2025). Сценарії завершення війни: підсумки форсайту. *Site.ua*. <https://site.ua/valerii.pekar/scenariyi-zaversennya-viini-pidsumki-forsaitu-iyooon8>
- Підсумки 2025 року: чи приймуть українці домовленості про «мир»? Прес-реліз*. (2025, Грудень 29). Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2025-roku-chi-priymut-ukraintsi-domovlenosti-pro-mir>
- Потапенко, В. Г., Павленко, І. А., Нагірний, В. М., Малярєвський, Є. В., & Головка, А. А. (2025a). *Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики: аналітична доповідь*. Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.06>
- Потапенко, В., Павленко, І., Тищенко, Ю., Здіорук, С., Токман, В., Іжак, О., Валюшко, І., Макаров, Г., Даниляк, О., Михайлова, О., Валєвський, О., Лісогор, Л., Малярєвський, Є., Бараннік, В., & Двигун, А. (2025b). *Суспільство, трансформоване війною: аналітична доповідь*. Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.07>
- Рафальський, О. О., & Майборода, О. М. (Ред.). (2024a). *Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повоєнної відбудови: монографія*. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://ipiend.gov.ua/publication/adaptivni-zminy-u-funktsionuvanni-politychnoi-systemy-ukrainy-v-umovakh-povoiennoi-vidbudovy/>
- Рафальський, О. О., & Майборода, О. М. (Ред.). (2024b). *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення: монографія*. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/Politychna-bezpeka-Ukrainy-problema-stabilizatsii-politychnoho-polia-krainy.-Prohnozna-otsinka-mekhanizmu-zabezpechennia-2.pdf>
- Результати всеукраїнського опитування КМІС з питань війни і миру. Прес-реліз*. (2025, Вересень 16). КМІС. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1551&page=1>
- Слюсарєвський, М. М. (2009). Ситуація як об'єкт соціально-психологічного дослідження: історіогенез і сучасний стан проблеми. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 23(26), 5—24.

- Суший, О. (2015). Динаміка політичних і психологічних процесів у сучасній Україні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 35(38), 61—76. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106447/>
- Суший, О. (2019). Націєтворчий процес у координатах соціетальної кризи в Україні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 43(46), 7—19. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717650>
- Суший, О. (2020). *Українська нація: мистецтво творення — філософія руйнування*. Кропивницький: «Імекс-ЛТД». https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744121/1/2020_Sushyi_UkrNation_mono.pdf
- Суший, О. (Ред.) (2023а). *Психологічне забезпечення прогнозування соціальних процесів*. Кропивницький: «Імекс-ЛТД». https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735170/1/Sushyi_K_mono_2023.pdf
- Суший, О. (2023b). Травма як соціальний діагноз Українського суспільства (Наукова доповідь на всеукраїнській науково-практичній конференції «Український соціум: політико-психологічний вимір зміни покоління», 15 грудня 2023 р.). *Проблеми політичної психології*, 14(28), 62—78. <https://doi.org/10.33120/porp-Vol14-Year2023-148>
- Суший, О. (2024). Епістемологічні можливості ситуаційної проблематики в соціальному прогнозуванні з погляду психологічної науки. *Проблеми політичної психології*, 16(30), 36—59. <https://doi.org/10.33120/porp-Vol16-Year2024-163>
- Суший, О. (2025а). Про ризики деструктивного популізму, повоєнну суспільну свідомість та майбутні вибори в Україні. У С. Л. Чухніна (Ред.). *Майбутні вибори в Україні у повоєнний період: матеріали круглого столу (15 травня 2025 року, м. Київ)* (с. 5—10). Київ: «Талком». <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/1vybory-zbirnyk.pdf>
- Суший, О. (2025b). Соціетальна парадигма соціального прогнозування (аналітична операціоналізація психологічного забезпечення соціального прогнозування). *Проблеми політичної психології*, 18(32), 121—138. <https://doi.org/10.33120/porp-Vol18-Year2025-223>
- Татенко, В. О. (2021). *Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід* (2-ге вид.). Кропивницький: «Імекс-ЛТД».
- Український інститут майбутнього та CEO Club Ukraine презентують книгу «Візія України 2035»: сценарій розвитку країни, створений експертами та бізнесом. (2025, Листопад 7). Український інститут майбутнього. <https://uifuture.org/publications/knyga-viziya-ukrayiny-2035/>
- Чухніна, С. (Ред.). (2025). *Соціальна ситуація в Україні: особливості трансформації громадської думки під час повномасштабної війни: довідник*. Кропивницький: «Імекс-ЛТД». <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2026/01/dovidnikchunikhina2025.pdf>
- Barakat, S. (2005). *After the conflict: Reconstruction and development in the aftermath of war*. London: I. B. Tauris.
- Bar-Siman-Tov, Y. (Ed.). (2010). *Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict*. Jerusalem: Konrad-Adenauer-Stiftung Israel.
- Collier, P., Elliott, V. L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., & Sambanis, N. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy. A World Bank policy research report*. Washington, DC: World Bank and Oxford University Press. <http://hdl.handle.net/10986/13938>
- Elayah, M. A., & Lambert, L. A. (2023). Introduction. In M. A. Elayah, & L. A. Lambert (Eds). *Conflict and Post-Conflict Governance in the Middle East and Africa* (p. 1—15). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-23383-8_1
- Franco, C. De, Engberg-Pedersen, A. & Mennecke, M. (2019). How do wars end? A multidisciplinary enquiry. *Journal of Strategic Studies*, 42(7), 889—900 <https://doi.org/10.1080/01402390.2019.1588119>
- Hegre, H., Metternich, N. W., Nygård, H. M., & Wucherpfennig, J. (2017). Introduction: Forecasting in peace research. *Journal of Peace Research*, 54(2), 113—124. <https://doi.org/10.1177/0022343317691330>
- Hegre, H., Nygard, H. M., Strand, H., Gates, S, & Flaten, R. D. (2011). The Conflict Trap. *APSA 2011 Annual Meeting Paper*. <https://ssrn.com/abstract=1900679>

- Iron, R., & Kingsbury, D. (Eds.). (2022). *How Wars End: Theory and Practice*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Leiner, M., & Schliesser, C. (Eds.). (2018). *Alternative approaches in conflict resolution*. Switzerland: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-58359-4>
- May, L. (2012). *After War Ends: a Philosophical Perspective*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- National Survey of Ukraine — July 2025*. (2025). International Republican Institute (IRI). <https://www.iri.org/resources/national-survey-of-ukraine-july-2025/>
- Rehrmann, C., Biermann, R., & Tolliday, P. (Eds.). (2020). *Societies in transition: the Caucasus and the Balkans between conflict and reconciliation*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Rose, G. (2010). *How Wars End. Why we always fight the last battle*. Simon & Schuster.
- Slyusarevskyy, M. M., & Chunikihina, S. L. (2025). The Russian—Ukrainian war as a social situation. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 17(1), 88—100. <https://doi.org/10.24818/ejis.2025.06>
- Zelenko, G. (Ed.). (2025). *Crises of Political Development in Ukraine. The Challenges of Post-Soviet State-Building and Ways to Overcome Them*. ibidem Press.

REFERENCES

- Afonin, E. A., & Sushyi, O. V. (2015). Zakonomirnosti ta osoblyvosti ukrainskoi transformatsii [Patterns and Characteristics of Ukrainian Social Transformation]. *Stratehichna panorama*, 1, 94—108. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/41> [in Ukrainian].
- Barakat, S. (2005). *After the conflict: Reconstruction and development in the aftermath of war*. London: I. B. Tauris.
- Bar-Siman-Tov, Y. (Ed.) (2010). *Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict*. Jerusalem: Konrad-Adenauer-Stiftung Israel.
- Chunikihina, S. (Red.). (2025). *Sotsialna sytuatsiia v Ukraini: osoblyvosti transformatsii hromadskoi dumky pid chas povnomashtabnoi viiny: dovidnyk* [The Social Situation in Ukraine: Features of the Transformation of Public Opinion during the Full-Scale War: handbook]. Kropyvnytskyi: «Imeks-LTD». <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2026/01/dovidnikchunikihina2025.pdf> [in Ukrainian].
- Collier, P., Elliott, V. L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., & Sambanis, N. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy. A World Bank policy research report*. Washington, DC: World Bank and Oxford University Press. <http://hdl.handle.net/10986/13938>
- Dovhan, N. O., Dukhnevych, V. M., Korobka, I. M., Sivers, Z. F., & Tsukur, O. H. (2025). *Zghurtovanist suspilstva: psykholohichni vymir* [Social Cohesion: Psychological Dimension] (N. O. Dovhan, & V. M. Dukhnevych, Red.). Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Elayah, M. A., & Lambert, L. A. (2023). Introduction. In M. A. Elayah, & L. A. Lambert (Eds). *Conflict and Post-Conflict Governance in the Middle East and Africa* (p. 1—15). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-23383-8_1
- Franco, C. De, Engberg-Pedersen, A. & Mennecke, M. (2019). How do wars end? A multidisciplinary enquiry. *Journal of Strategic Studies*, 42(7), 889—900 <https://doi.org/10.1080/01402390.2019.1588119>
- Hegre, H., Metternich, N. W., Nygård, H. M., & Wucherpfennig, J. (2017). Introduction: Forecasting in peace research. *Journal of Peace Research*, 54(2), 113—124. <https://doi.org/10.1177/0022343317691330>
- Hegre, H., Nygard, H. M., Strand, H., Gates, S., & Flaten, R. D. (2011). The Conflict Trap. *APSA 2011 Annual Meeting Paper*. <https://ssrn.com/abstract=1900679>
- Holovakha, Ye., & Dembitskyi, S. (Red.). (2024). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2024: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society under Wartime Conditions. The year 2024: Collective Monograph]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> [in Ukrainian].

- Holovakha, Ye., & Dembitskyi, S. (Ed.). (2025). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2025: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society under Wartime Conditions. The year 2025: Collective Monograph]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. https://isnasu.org.ua/news/news_item.php?id=ukrainske-suspilstvo-v-umovah-vijny-2025 [in Ukrainian].
- Holovakha, Ye., & Makeiev, S. (Ed.). (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society in Wartime. 2022: Collective Monograph]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> [in Ukrainian].
- Holovakha, Ye., & Makeiev, S. (Ed.). (2023). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2023: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society in Wartime. Year 2023: Collective Monograph]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> [in Ukrainian].
- Iron, R., & Kingsbury, D. (Eds.). (2022). *How Wars End: Theory and Practice*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kilkallen, D., & Milz, G. (2025). *Mystetstvo viiny i myru. Pro nash vybir, koly u sviti viina* [The Art of War and Peace: Understanding Our Choices in a World at War]. Kyiv: “Dukh i litera” [in Ukrainian].
- Kochubeinyk, O. M. (2025). *Postviina. Chy ye doroha dodomu?: monohrafiia* [Postwar. Is There a Way Home?: Monograph]. Kropyvnytskyi: “Imeks-LTD”. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2026/01/kochubeynikmon2025maket.pdf> [in Ukrainian].
- Kotliar, A. (2025, Serpen 12). Interv’iu z dyrektorom Instytutu sotsiologii Yevhenom Holovakhoiu [Interview with Yevhen Golovakha, Director of the Institute of Sociology]. *Dzerkalo tyzhnia*. <https://zn.ua/ukr/war/dani-gallup-pokazujut-perekhid-ukrajintsiv-ne-vid-optimizmu-dopessimizmu-a-vid-ejforiji-do-realizmu.html> [in Ukrainian].
- Leiner, M., & Schliesser, C. (Eds.). (2018). *Alternative approaches in conflict resolution*. Switzerland: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-58359-4>
- Libanova, E. M. (Red.). (2025a). *Instytutsiine zabezpechennia rezylentnosti ekonomiky Ukrainy: monohrafiia* [Institutional Support for the Resilience of the Ukrainian Economy: Monograph]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M. <https://www.demography.org.ua/wp-content/uploads/2025/08/Instytutsiine-zabezpechennia-rezylentnosti-ekonomiky-Ukrainiany.pdf> [in Ukrainian].
- Libanova, E. M. (Red.). (2025b). *Instrumenty zabezpechennia rezylentnosti ukrainskoho suspilstva: monohrafiia* [The Instruments for Ensuring the Resilience of Ukrainian Society: Monograph]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M. <https://www.demography.org.ua/wp-content/uploads/2025/09/Instrumenty-zabezpechennia-rezylentnosti-ukrainskoho-suspilstva.pdf> [in Ukrainian].
- May, L. (2012). *After War Ends: a Philosophical Perspective*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- National Survey of Ukraine — July 2025*. (2025). International Republican Institute (IRI). <https://www.iri.org/resources/national-survey-of-ukraine-july-2025/>
- Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi — berezen 2025 r.)* [Assessment of the Situation in the Country, Trust in Social Institutions, Politicians, Officials and Public Figures, Attitudes Towards Elections During the War, Belief in Victory (February — March 2025)]. (2025, Berezen 24). Razumkov Tsent. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> [in Ukrainian].
- Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). *Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl* [Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2024). *Rosiiska viina proty Ukrainy yak tryher zmin mizhnarodnoi bezpeky: bazovi naratyvy: analitychna dopovid* [The Russian War against Ukraine as a Trigger of Transformations in International Security: Fundamental Narratives: Analytical Report] (Seriiia “Mizhnarodni vidnosyny”). Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.02> [in Ukrainian].

- Pekar, V., Dliach, A., & Kyiv Foresight Foundation. (2025). Stsenarii zavershennia viiny: pidsumky forsaitu [End-of-War Scenarios: Foresight Results]. *Site.ua*. <https://site.ua/valerii.pekar/scenariyi-zaversennya-viiny-pidsumki-forsaitu-iyooon8> [in Ukrainian].
- Pidsumky 2025 roku: chy pryimut ukraintsi domovlenosti pro "myr"? Pres-reliz* ["Year in Review" Survey 2025: Will Ukrainians Accept the Proposed "Peace" Agreements?]. (2025, Hruden 29). Fond "Demokratychni initsiatyvy" im. Ilka Kucheriva. <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2025-roku-chi-pryimut-ukraintsi-domovlenosti-pro-mir> [in Ukrainian].
- Potapenko, V. H., Pavlenko, I. A., Nahirnyi, V. M., Maliarevskiy, Ye. V., & Holovka, A. A. (2025a). *Analiz zahroz natsionalnii bezpetsi u sferi vnutrishnoi polityky: analitychna dopovid* [Analysis of Threats to National Security in the Sphere of Domestic Policy: Analytical Report]. Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.06> [in Ukrainian].
- Potapenko, V., Pavlenko, I., Tyshchenko, Yu., Zdioruk, S., Tokman, V., Yizhak, O., Kaplan, Yu., Valiushko, I., Makarov, H., Danyliak, O., Mykhailova, O., Valevskiy, O., Lisohor, L., Maliarevskiy, Ye., Barannik, V., & Dvyhun, A. (2025b). *Suspilstvo, transformovane viinoiu: analitychna dopovid* [Society Transformed by War: Analytical Report]. Kyiv: NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.07> [in Ukrainian].
- Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Red.). (2024a). *Adaptyvni zminy u funktsionuvanni politychnoi systemy Ukrainy v umovakh poviiennoi vidbudovy: monohrafiia* [Adaptive Changes In The Functioning Of The Political System Of Ukraine In The Conditions Of Post-War Reconstruction: Monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://ipiend.gov.ua/publication/adaptyvni-zminy-u-funktsionuvanni-politychnoi-systemy-ukrainy-v-umovakh-poviiennoi-vidbudovy/> [in Ukrainian].
- Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Red.). (2024b). *Politychna bezpeka Ukrainy: problema stabilizatsii politychnoho polia krainy. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia* [Political Security of Ukraine: the Problem of Stabilising the Country's Political Field. Prognostic Assessment, Mechanisms of Ensuring: Monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/Politychna-bezpeka-Ukrainy-problema-stabilizatsii-politychnoho-polia-krainy.-Prohnozna-otsinka-mekhanizmy-zabezpechennia-2.pdf> [in Ukrainian].
- Rehrmann, C., Biermann, R., & Tolliday, P. (Eds.). (2020). *Societies in transition: the Caucasus and the Balkans between conflict and reconciliation*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Rezultaty vseukrainskoho opytuvannia KMIS z pytan viiny i myru. Pres-reliz* [Results of the All-Ukrainian KIIS Survey on War and Peace Issues. Press Release]. (2025, Veresen 16). KMIS. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1551&page=1> [in Ukrainian].
- Rose, G. (2010). *How Wars End. Why we always fight the last battle*. Simon & Schuster.
- Sliusarevskiy, M. M. (2009). Sytuatsiia yak ob'iekt sotsialno-psykholohichnoho doslidzhennia: istoriogenesis i suchasnyi stan problem [Situation as an Object of Socio-Psychological Research: Historiogenesis and State of the Problem]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 23(26), 5—24 [in Ukrainian].
- Slyusarevskyy, M. M., & Chunikihina, S. L. (2025). The Russian—Ukrainian war as a social situation. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 17(1), 88—100. <https://doi.org/10.24818/ejis.2025.06>
- Sushyi, O. (2015). Dynamika politychnykh i psykholohichnykh protsesiv u suchasni Ukraini [The Dynamics of the Political and Psychological Processes in Contemporary Ukraine]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 35(38), 61—76. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106447/> [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2019). Natsiietvorchyi protses u koordynatakh sotsiialnoi kryzy v Ukraini [Nation-Building Process in Coordinates of the Societal Crisis in Ukraine]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 43(46), 7—19. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717650> [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2020). *Ukrainska natsiia: mystetstvo tvorennia — filozofia ruinuvannia* [Ukrainian Nation: The Art of Creation — The Philosophy of Destruction]. Kropyvnytskyi: «Imeks-LTD». https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744121/1/2020_Sushyi_UkrNation_mono.pdf [in Ukrainian].

- Sushyi, O. (Red.) (2023a). *Psykhologichne zabezpechennia prohnozuvannia sotsialnykh protsesiv* [Psychology in Forecasting Social Processes]. Kropyvnytskyi: "Imeks-LTD". https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735170/1/Sushyi_K-mono_2023.pdf [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2023b). *Travma yak sotsialnyi diahnoz Ukrainskoho suspilstva* (Naukova dopovid na vseukrainskii naukovo-praktychnii konferentsii "Ukrainskyi sotsium: polityko-psykhologichnyi vymir zminy pokolin", 15 hrudnia 2023 r.) [Trauma as a Social Diagnosis of Ukrainian Society (Scientific Report at the Ukrainian Scientific and Practical Conference "Ukrainian Society: Political and Psychological Dimension of Generational Change", December 15, 2023)]. *Problemy politychnoi psykhologii*, 14(28), 62—78. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023-148> [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2024). *Epistemolohichni mozhyvosti sytuatsiinoi problematyky v sotsialnomu prohnozuvanni z pohliadu psykhologichnoi nauky* [Epistemological Possibilities of Situation Analysis in Social Forecasting from the Point of View of Psychological Science]. *Problemy politychnoi psykhologii*, 16(30), 36—59. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol16-Year2024-163> [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2025a). *Pro ryzyky destruktyvnoho populizmu, poviennu suspilnu svidomist ta maibutni vybory v Ukraini* [On the Risks of Destructive Populism, Post-War Public Consciousness and Future Elections in Ukraine]. U S. L. Chukhnina (Red.). *Maibutni vybory v Ukraini u poviennyi period: materialy kruhloho stolu (15 travnia 2025 roku, m. Kyiv)* (s. 5—10). Kyiv: "Talkom". <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/1vybory-zbirnyk.pdf> [in Ukrainian].
- Sushyi, O. (2025b). *Sotsiialna paradyhma sotsialnoho prohnozuvannia (analytychna operatsionalizatsiia psykhologichnoho zabezpechennia sotsialnoho prohnozuvannia)* [Societal Paradigm of Social Forecasting (Analytical Operationalization of the Psychological Framework of Social Forecasting)]. *Problemy politychnoi psykhologii*, 18(32), 121—138. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-223> [in Ukrainian].
- Tatenko, V. O. (2021). *Sotsialna psykhologhiia natsiievorennia: sub'iektno-vchynkovyi pidkhid* [Social Psychology of Nation Creation: Subject-Deed Approach] (2-he vyd.). Kropyvnytskyi: "Imeks-LTD" [in Ukrainian].
- Ukrainskyi instytut maibutnoho ta CEO Club Ukraine prezentuiut knyhu "Viziia Ukrainy 2035": stsenarii rozvytku krainy, stvorenyi ekspertamy ta biznesom* [The Ukrainian Institute of the Future and CEO Club Ukraine present the book "Vision of Ukraine 2035": a scenario for the country's development created by experts and businesses]. (2025, Lystopad 7). Ukrainskyi instytut maibutnoho. <https://uifuture.org/publications/knyga-viziya-ukrayiny-2035/> [in Ukrainian].
- Vsiutynskyi, V., Vinkov, V., Hubeladze, I., Dibrova, V., Korobka, L., Kravchuk, S., & Strilchuk, O. (2025). *Vzaiemodiia spilnotnykh identychnosti pid vplyvom voiennykh dii: sotsialno-psykhologichni efekty* [The Interaction of Community Identities under the Impact of Warfare: Socio-Psychological Effects] (I. Hubeladze, Red.). Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/hub-mono25-prosp.pdf> [in Ukrainian].
- Zelenko, G. (Ed.). (2025). *Crises of Political Development in Ukraine. The Challenges of Post-Soviet State-Building and Ways to Overcome Them*. ibidem Press.
- Zghurovskyi, M. Z. (Red.). (2024). *Forsait: Stsenarii perebihu rosiisko-ukrainskoi viiny v konteksti novoï arkhitektury yevroatlantychnoi bezpeky* [Foresight: Scenarios of the Course of the Russian-Ukrainian War in the Context of the New Architecture]. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho: Vydavnytstvo "Politehnika". <http://wdc.org.ua/uk/node/190177> [in Ukrainian].
- Zghurovskyi, M. Z., & Sliusarevskyi, M. M. (2025). *Puls ukrainskoho suspilstva: sotsialna napruzhnenist u dobu viiny* [The Pulse of Ukrainian Society: Social Tensions in Times of War]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 11, 49—63. <https://doi.org/10.15407/visn2025.11.049> [in Ukrainian].

Надійшла: 6.01.2026

Прорецензовано: 6.02.2026

Прийнято до друку: 10.02.2026

Оприлюднено: 31.03.2026

Olena Sushyi,

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Mass and Community Psychology,
Institute for Social and Political Psychology, National Academy
of Educational Sciences of Ukraine

BETWEEN SCYLLA OF CAPITULATION AND CHARYBDIS OF ETERNAL WAR:
SCENARIO MODELLING OF UKRAINE'S POST-WAR DEVELOPMENT

Ukraine has found itself at the epicenter of not only a military confrontation but also a complex geopolitical game, where each potential scenario for ending the war carries profound implications for the nation's future. The paper examines possible scenarios for ending the war and models trajectories of Ukraine's post-war development within the context of the complex societal dynamics of the past, present, and future. The conceptual foundation of the study lies in the societal paradigm, while the methodological framework is based on an integral matrix of societal forecasting, which enables analytical operationalization of complex societal dynamics and the social situation in both systemic ("top-down") and psychosocial ("bottom-up") dimensions. The focus is placed not only on political, military, or economic factors but primarily on the deeper processes of transformation within the societal structure, mass consciousness, value system, and collective identity. A spectrum of potential outcomes is considered — from total victory and "frozen conflict" to enforced peace and societal transformation — identifying the risks and opportunities inherent in each. Particular attention is paid to the psychological and social consequences of the ongoing confrontation. The study demonstrates how war fatigue, burdened by a deterministic cycle of crises and collective traumas, may affect the Ukrainian society's capacity for reconstruction and consolidation. It also explores the mechanisms through which different peace settlement scenarios can either facilitate or hinder the overcoming of war's aftermath. The paper offers not only an analytical description of possible scenarios but also practical recommendations for developing a flexible and adaptive strategy for post-war recovery. Its goal is to outline potential contours of Ukraine's "post-war future" and stimulate an expert discussion on the societal preconditions of sustainable peace in an era of hybrid challenges and profound collective transformations. It also seeks to contribute to the broader discourse on Ukraine's future by proposing a scientifically grounded approach to scenario modelling as a tool not only for forecasting but also for the societal self-definition of a nation striving to balance security, justice, and recovery under conditions of uncertainty.

Keywords: societal paradigm, societal dynamics, social forecasting, predictive modeling, scenarios, post-war reconstruction, psychology in social forecasting, social situation, interdisciplinarity, methodology.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-6>
УДК [316.454.4:316.3](477):355.01

Олександр Корнієвський,

доктор політичних наук, професор,
Національний інститут стратегічних досліджень

ORCID: 0000-0002-1512-0326

kornievich58p@gmail.com

Олексій Полтораков,

кандидат політичних наук, старший дослідник,
Національна академія внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-2418-0969

poltorakov@ukr.net

Соціальна згуртованість українського суспільства в умовах повномасштабної війни: регіональна специфіка

Згуртованість суспільства виступає важливим суспільно-інституційним запобіжником проти внутрішньої фрагментації та зовнішніх деструктивних впливів. Мета статті полягає у висвітленні основних тенденцій, викликів та факторів підтримки соціальної згуртованості українського суспільства в період повномасштабної війни (2022—2025 рр.) на основі аналізу моніторингових матеріалів з регіонів України, диференціюючи процеси за типом територій.

Артикульовано, що на тилових територіях спостерігається порівняно високий рівень громадянської активності та самоорганізації, що є дієвим фактором проти фрагментації, незважаючи на загальну економічну вразливість та вибіркову довіру до інституцій. На прифронтових і звільнених територіях система військових адміністрацій демонструє здатність до адаптації та співпраці з громадянським суспільством, проте залишаються соціально-економічні проблеми. Успішні приклади (національний проект «Пліч-о-Пліч: згуртовані громади» та ін.) опосередковано свідчать про потенціал розвитку горизонтальної солідарності та міжрегіональної підтримки. Виявлено структурні ризики, зокрема, низька політична агентність та загальна економічна депривація, які становитимуть загрозу соціальній солідарності

Цитування: Корнієвський О, Полтораков О. Соціальна згуртованість українського суспільства в умовах повномасштабної війни: регіональна специфіка. *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 115—130. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-6>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

в довгостроковій перспективі. На тимчасово окупованих територіях (ТОТ) окупаційна влада проводить системну роботу, спрямовану на підрив та руйнування соціальної згуртованості, зокрема нав'язуючи свою систему освіти та політику пам'яті з метою знищення української національної ідентичності та створення умов для примусової інтеграції. Гуманітарна ситуація на ТОТ додатково посилює соціальну нерівність.

Аргументовано, що соціальна згуртованість українського суспільства, залишаючись високою особливо на низовому рівні та у контексті волонтерської допомоги, втім, зіткнулася з регіональною диференціацією викликів. Подальші політологічні дослідження мають бути зосереджені на розробці суспільно-політичних механізмів трансформації соціальної солідарності у стійку громадянську участь, соціально-політичних інструментах протидії структурним ризикам (економічна вразливість, недовіра, низька політична агентність), що є критичним для післявоєнної відбудови та посилення національної стійкості.

Ключові слова: соціальна згуртованість, українське суспільство, повномасштабна війна, регіональний моніторинг, тимчасово окуповані території, національна стійкість, солідарність.

Постановка проблеми. Сучасний етап російської збройної агресії, що розпочався 24 лютого 2022 р., став безпрецедентним як зовнішнім викликом, так і внутрішнім випробуванням для національної стійкості та соціальної згуртованості України, яка розбудовує власну національну державність європейського зразка для остаточного розриву з євразійською авторитарною традицією — на користь пріоритетів демократії участі та розвитку громадянського суспільства. Це, у свою чергу, передбачає опрацювання відповідних політико-правових норм, державно-інституційних принципів [Рафальський та Майборода, 2024а], а також базованих на них суспільно-комунікаційних практик (горизонтальні та неформальні зв'язки, волонтерство, благодійність тощо).

Початок збройної агресії РФ проти України (з лютого — березня 2014 р.), а тим більше перехід її в масштаб відкритої широкомасштабної агресії (з 24 лютого 2022 р.) став зовнішнім каталізатором багатьох суспільних, зокрема, суспільно-політичних та соціально-економічних процесів в Україні, які потребують як відповідного теоретико-методологічного осмислення, так і прикладного аналізу саме під політологічним кутом зору, в термінах специфіки відносин держави та громадянського суспільства в умовах національного опору. Перспективною «інструментальною рамкою» для науково-аналітичних пошуків убачається застосування концепту «соціальної згуртованості», попри те, що змістовне розуміння сутності та змісту цього концепту до останніх часів було представлено у вітчизняному політологічному дискурсі радше фрагментарно. Разом із тим, для більшого розуміння розвитку ситуації за сучасної доби варто окремо зауважити, що в суміжному — соціально-соціологічному — дискурсі зазначена проблематика останнім часом (принаймні з 2013—2014 рр.) достатньо активно досліджується. Відповідно, на думку авторів, для політологічних дисциплін «соціальна згуртованість» є скоріше «концептом», а для соціологічних — «концепцією».

Загалом можна констатувати: дослідження, присвячені проблематиці соціальної згуртованості, переважно розглядають її у загальнонаціонально-

му масштабі, але недостатньо уваги приділяється системному порівняльному аналізу динаміки згуртованості в умовах глибокої регіональної диференціації викликів, спричинених безпосередньою близькістю до лінії фронту чи окупацією.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням соціальної згуртованості, солідарності як ключової передумови стійкості та безпеки українського суспільства [Рафальський та Майборода, 2024а] присвячена низка публікацій у наукових журналах, електронних ЗМІ, аналітичних доповідях, що базуються на даних соціологічних досліджень та підготовлені громадськими об'єднаннями, здебільшого неурядовими аналітичними центрами (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центр Разумкова та ін.). Особливо слід вказати на публікації фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (як приклад: монографія «Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни», що вийшла друком у 2024 р.), Інституту соціології НАН України, а також на відповідного спрямування публікації, розміщені на вебсторінках громадських об'єднань та незалежних аналітичних центрів (Громадська мережа «ОПОРА», ГО «Стратегії і технології ефективного партнерства», ГО «Український незалежний центр політичних досліджень», ГО «Фонд сприяння демократії», ГО «Центр аналізу регіональних ризиків» та ін.). Утім, здебільшого дослідження соціальної згуртованості українського суспільства обмежуються або загальнонаціональним рівнем, або рівнем окремих місцевих громад (публікації О. Білоскурського, А. Головки, Л. Горбатої, О. Дейнеко, А. Осипчук, А. Суслова, Ю. Тищенко, Н. Черниш та ін.), меншою мірою ця проблема аналізується загалом на рівні регіонів України, що актуалізує подальші дослідження зміцнення соціальної згуртованості українського суспільства на регіональному рівні з урахуванням реалій зовнішньої збройної агресії проти України та, зокрема, окупації її окремих територій.

Основну джерельною базу дослідження становлять передусім дані моніторингових звітів недержавних соціологічних та аналітичних центрів за 2024—2025 рр. [Дослідження соціальної згуртованості..., 2024; Ейгельсон та ін., 2022; Осипчук та Суслов, 2024; Оцінка ситуації в країні..., 2025; Соціальна згуртованість в Україні..., 2024; Стійкість та згуртованість..., 2024; Стійкість та згуртованість..., 2025].

Окреме місце відводиться безпосередньому досвіду одного зі співавторів статті, пов'язаному із виконанням завдань у складі підрозділу цивільно-військового співробітництва ЗСУ на територіях Донецької та Харківської областей навесні 2025 р.

Мета дослідження — здійснення в умовах повномасштабної війни компаративного політологічного аналізу регіональних особливостей вияву та підтримки соціальної згуртованості українського суспільства як специфічного явища, яке за змістовно-сутнісними характеристиками є більш об'ємним поняттям, ніж поняття «соціальний капітал» (зазвичай соціологічна тради-

ція / школа інтерпретує поняття «соціальна згуртованість», базуючись на застосуванні поняття «соціальний капітал»).

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати соціологічного дослідження *RESCORE 2024*, «відчуття приналежності до України залишається високим, із середнім балом у 8.7 із 10, а це найвище значення серед усіх восьми індикаторів соціальної згуртованості. Показник 2024 р. майже відтворює значення 2023 р., який фіксувався на рівні 9.0. При цьому громадські експерти відзначають, що відчуття приналежності до України значно зросло у 2023 р. (після початку повномасштабного російського вторгнення), піднявшись із 7.9 у 2021 р. до рекордних 9.0 у 2024 р., що відображає зростання національної єдності у відповідь на екзистенційну загрозу». Втім, рівень співпраці на рівні громади (є важливим для зміцнення соціальної згуртованості, оскільки вона зміцнює соціальні зв'язки, посилюючи взаємну підтримку та солідарність) залишається на помірному рівні — 5.2 з мінімальними коливаннями протягом останніх років [*Соціальна згуртованість в Україні...*, 2024].

1. «Соціальна згуртованість»: дефініційний вимір

За відсутності єдиного прийнятого (консенсусного) політологічного визначення поняття «соціальна згуртованість» на сьогодні маємо різні варіанти трактування цього поняття у наукових публікаціях та аналітичних матеріалах, що базуються на результатах соціологічних опитувань та підготовлені громадськими експертами неурядових аналітичних центрів. Спектр дефініцій варіюється від «доктрини забезпечення стійкості розвитку суспільства» [Колот, 2009] до «інституту розвитку громадянського розвитку» [Кирилюк, 2013]. Можна попередньо погодитися з висновком українського соціолога О. Дейнеко, «залежно від особливостей дефінування соціальної згуртованості дослідники тяжіють або до концепції соціального капіталу, що, на їхнє переконання, покладено в її основу, або до теоретичного фрейму соціальної солідарності, слідуючи дюркгейміанським традиціям» [Дейнеко, 2021, с. 34].

Так експерти з компанії IPSOS — організатори «Дослідження соціальної згуртованості — фокус на українські громади в контексті війни» — виокремлюють декілька загальних підходів у вирішенні цього питання, наголошуючи при цьому, що, по-перше, соціальна згуртованість є широким поняттям, яке охоплює декілька вимірів одночасно: відчуття належності та активна участь, довіра, нерівність, відчуження та мобільність; по-друге, це поняття не можна ототожнювати з вузьким поняттям «соціальний капітал» [Рябінчук, 2012]; по-третє, «виклики точного визначення соціальної згуртованості часто долаються шляхом фокусування на умовах, в яких соціальна згуртованість вважається відсутньою або підірваною...». При цьому фахівці IPSOS вказують, що поняття соціальної згуртованості часто асоціюється з вузьким поняттям «соціальний капітал», слухно додаючи при цьому, що «у визначенні соціального капіталу стверджується, що необхідною, хоча й недостатньою умовою для існування суспільства, є згуртованість», адже «соціальний капітал відносить-

ся до групи осіб, тоді як *соціальна згуртованість* [з позиції інших дослідників] є більш цілісна концепція, поширена на рівень усього суспільства» [Дослідження соціальної згуртованості..., 2024; Демократія участі..., 2025].

У свою чергу, профільні українські дослідники деталізують, що «дослідження волонтерства та активізму крізь призму соціального капіталу відкриває перспективи для глибшого розуміння цих двох явищ як інструментів зміцнення суспільних зв'язків і сприяння соціальній згуртованості» [Штрайхер, 2025, с. 33]. Науковці та громадські експерти також наголошують на тому, що низова соціальна згуртованість (що безпосередньо виявляє себе у практиках взаємодопомоги [Варвів, 2022] та волонтерства [Сірий та Сіра, 2023]), не завжди трансформується на стійку громадянську участь в офіційно зареєстрованих об'єднаннях та неформальних громадських об'єднаннях, на політичну агентність громадян [Загурська-Антонюк та Загурський, 2024; Рафальський та Майборода, 2024b; Сірий та Сіра, 2023], яка так чи інакше базується на відносно сталій ціннісно-ідеологічній базі. На прикладному рівні українські експерти Міжнародної організації з міграції інтерпретують соціальну згуртованість «як характеристику суспільства, що має справу із зв'язками та відносинами між соціальними одиницями, такими як: окремі особи, групи, об'єднання, а також територіальні угруповання» [Кучереносов, 2015].

Оптимальне визначення соціальної згуртованості пропонується у працях українських дослідників Є. Волошина, О. Оржель та О. Мороза, які розглядають та тлумачать її в термінах «зближення в процесі взаємодії різних суспільних представників, посилення їхньої здатності до суспільно значущих дій, до мобілізації та реалізації спільної мети, формування спільних цінностей, захисту себе або інших представників спільноти» [Волошин, 2025, с. 175], маючи на увазі всі види міжгрупової суспільної взаємодії, як горизонтальної, так і вертикальної, взаємодію в межах однієї соціальної групи та між різними групами, між політичними елітами та громадянським суспільством, електоратом тощо [Мороз, 2019, с. 73; Оржель, 2012, с. 32—33].

2. «Соціальна згуртованість»: регіональний вимір

Однією із значущих похідних зовнішньої збройної агресії проти України стала суспільна реструктуризація суспільно-територіального поділу України — на фоні традиційного регіонально-адміністративного поділу України (області та регіони), що є традиційним для географічних і соціологічних досліджень, з'явилися принципово нові політико-адміністративні категорії, які, у свою чергу, що актуалізує завдання адміністративно-географічного позиціонування на відповідній «політичній мапі» сьогоденної України, а також його осмислення в термінах політичних дисциплін. Так, ще у 2014—2015 рр. з'явилася така категорія, як «тимчасово окуповані території» [Про забезпечення прав і свобод громадян..., 2014; Про визнання окремих районів..., 2015]. Після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну (з 24 лютого 2022 р.) з'явилася така категорія, як «території, на яких ведуться (велися) бойові дії» [Про затвердження Переліку територій..., 2022; Про

затвердження Переліку територій..., 2025]. У свою чергу, залежно від адміністративно-географічного розташування громад експерти виокремлюють окуповані, прифронтові, деокуповані, перехідні, тиллові громади (інколи виокремлюючи м. Київ) [Адамович, 2025; *Дослідження соціальної згуртованості...*, 2024; Осипчук та Суслов, 2024; *Оцінка ситуації в країні...*, 2025; *Соціальна згуртованість в Україні...*, 2024; *Стійкість та згуртованість...*, 2024; *Стійкість та згуртованість...*, 2025].

Відповідно до подібної (ре)структуризації території України автори цього дослідження попередньо пропонують (пере)осмислити суспільно-політичні процеси крізь призму суспільно-політичного розподілу України на три ключові регіональні блоки: 1) тиллові території (ті, які не перебувають під окупацією та на яких не ведуться бойові дії); 2) прифронтові території (тобто території, які межують з лінією бойового зіткнення або на території яких велися бойові дії); 3) тимчасово окуповані території (ТОТ). Відразу необхідно зазначити, що таке розмежування має багато в чому умовний характер, обумовлений передусім загальними змінами воєнної обстановки. Показовими прикладами вбачаються передусім Харківщина та Херсонщина, частина яких відносно недовго (порівняно з Донеччиною та Луганщиною, а також Кримом) перебуває під російською окупацією.

Усвідомлюючи певну умовність саме такого розподілу, автори цієї статті, проте, вважають, що кожна запропонована ними складова характеризується специфікою суспільно-політичних і суміжних процесів, які так чи інакше пов'язані із загальнодержавною проблематикою соціальної згуртованості. Остання, в свою чергу, є принципово значущою ціннісною рамкою, в загальному контексті якої відбуваються регіональні процеси.

Ілюстративно показовим у цьому сенсі є соціально-політичний маркер «віри в перемогу» України в його регіональному вимірі. За результатами дослідження Центру Разумкова, 74 % опитаних вірять у перемогу України у війні; водночас на регіональному рівні спостерігається певна специфіка: вірять у перемогу 56 % жителів Півдня України, 67 % жителів Східного регіону, 79 % жителів Центрального регіону та 81,5 % жителів Західного регіону. Натомість, у перемогу не вірять загалом 16 % українців: 11 % у Західному регіоні, 14 % у Центральному, 23 % у Східному, 24 % на Півдні України. На думку експертів, такі розходження в суспільних настанях багато в чому зумовлені не стільки суто регіональною специфікою, скільки саме ступенем віддаленості від зони бойових дій (Захід та Центр) або наближеності до неї (Схід та Південь) [*Оцінка ситуації в країні...*, 2025].

2.1. Тиллові території: структурні ризики та висока громадянська участь

У тих регіонах України, які є відносно віддаленими від зони активних бойових дій (на кшталт Закарпаття), вияви згуртованості мають переважно самоорганізаційний та волонтерський характер, але зіткнулися з довгострокови-

ми структурними ризиками [Головка, 2020]. За висновком громадських експертів, «за час широкомасштабного вторгнення спостерігається зростання уваги громад до збереження історичної пам'яті та меморіалізації подій російсько-української війни. Відзначається посилення громадянської ідентичності, що сприяє формуванню чіткої громадянської позиції серед населення, незалежно від національності чи релігійної приналежності. У цьому контексті важливі ініціативи, що відображають солідарність і національну єдність» [Стійкість та згуртованість..., 2025].

Разом із тим, для регіонів на цій території характерні явища «низової солідарності» [Ейгельсон та ін., 2022; Рафальський та Майборода, 2024b]. Порівняно високий рівень взаємодопомоги, волонтерства та громадянської участі (збір коштів на потреби ЗСУ, підтримка внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених груп населення та ін.) є важливим чинником проти фрагментації, що є характерною специфікою розвитку ситуації на тилкових територіях — передусім через те, що складний суспільно-економічний та інфраструктурний стан на прифронтових та звільнених територіях суттєво звужує спектр можливостей щодо реалізації благодійних, зокрема волонтерських, ініціатив та проєктів [Сірий та Сіра, 2023; Штрайхер, 2025].

Разом із тим для тилкових територій характерною особливістю є своєрідна фрагментація довіри та економічна вразливість: За результатами дослідження *RESCORE 2024*, довіра на всіх рівнях, включно з соціальним, є фрагментованою, а економічна вразливість у поєднанні з низькою політичною агентністю є ризиком для вертикальної згуртованості [Соціальна згуртованість в Україні..., 2024]. Ці фактори можуть сприяти розчаруванню та відстороненню від суспільного життя після завершення активної фази війни.

Крім того, свою регіональну специфіку мають загальні соціально-демографічні та соціально-економічні виклики. Для населення тилкових та прифронтових територій особливої значенності набуває ціла низка суспільно значущих викликів, які охоплюють якнайширший спектр проблем — від мобілізаційних до житлових. Такі регіони, як Закарпаття, зіткнулися з дефіцитом робочої сили, зумовленим мобілізацією, що має негативні наслідки для виробничого сектору.

2.2. Прифронтові та звільнені території: адаптація влади та соціальна стійкість

Від початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну (24 лютого 2022 р.) тут діє офіційний Перелік територій бойових дій і тимчасово окупованих територій [Про затвердження Переліку територій..., 2022; Про затвердження Переліку територій..., 2025], який оновлюється не рідше ніж двічі на місяць. При цьому документ визначає не лише статус громад, а й доступ громадян до пільг, соціальних виплат, податкових преференцій та інших гарантій. 13 серпня 2025 року Кабінет Міністрів України розпочав реалізацію комплексної програми підтримки прифронтових територій, перший пакет

якої охоплює 238 громад у 10 областях, де проживає 6,6 млн людей [Про затвердження Переліку територій..., 2025].

На територіях, що безпосередньо постраждали від бойових дій або перебували під окупацією, ключовими чинниками впливу на соціальну згуртованість є: зовнішньо-адаптивна спроможність системи управління, безпосередня взаємодія органів місцевої влади і громади. В цих умовах критичним викликом соціальній згуртованості є як самі бойові дії (передусім руйнування критичної інфраструктури, зокрема інформаційної), так і суміжні проблеми загального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому соціальна комунікація фактично локалізується, обмежується простором відповідного населеного пункту та / або громади. За таких умов принципової значущості набуває практична діяльність військових адміністрацій, аніж центральних органів виконавчої влади. Зокрема, у таких областях, як Донецька та Харківська, система військових адміністрацій не припиняє виконувати свої функції, демонструючи здатність адаптуватися шляхом залучення нових компетентних кадрів та активної співпраці з громадянським суспільством. Це, в свою чергу, позитивно впливає на суспільні настрої та соціальну згуртованість, що фіксується відповідними соціологічними дослідженнями [Осипчук та Суслов, 2024]. Водночас багато мешканців навіть під постійними обстрілами відмовляються від евакуації, передусім через брак системних державних рішень та прийнятних альтернатив, що є критичним соціально-гуманітарним викликом.

2.3. Тимчасово окуповані території: деструкція соціальної згуртованості та національної ідентичності

ТОТ становлять один із найскладніших викликів для соціальної згуртованості українського суспільства. Від 2014 р., особливо з початком повномасштабного вторгнення Росії, ці території стали центром комплексних соціально-політичних, гуманітарних і безпекових проблем, що впливають не лише на життя мешканців окупованих регіонів, а й на всю Україну. Так, зокрема, для суспільства та державних інституцій артикулюється своєрідна «ціннісна дилема»: як розглядати тих, хто залишився на ТОТ — чи вони є суто заручниками обставин, чи так чи інакше є колабораціоністами [Камінська та Шаптала, 2022; *Ключові виклики...*, 2024].

На деструкцію соціальної згуртованості та української національної ідентичності помітним чином впливає діяльність російської окупаційної влади щодо асиміляції місцевого населення, зокрема шляхом завезення людей із депресивних регіонів РФ. Показовим прикладом може слугувати підписання на Луганщині т. зв. «Міністерством праці та соціальної політики» угоди з російськими регіонами Алтаю, Дагестану, Інгушетії, Калмикії, Північної Осетії та Чечні, які спрямовують в окуповані міста ТОТ для працевлаштування своїх мешканців. Слід також додати, що російська окупаційна влада реалі-

зує програму «Земський працівник культури» (розрахована на 2025—2027 рр.), яка передбачає надсилання 1 100 росіян із найвіддаленіших регіонів РФ на ТОТ для роботи в Будинках культури і бібліотеках. Програма ставить за мету заміщення місцевих кадрів, посилення культурного та інформаційного контролю над окупованими територіями. На ТОТ Запорізької області російські окупанти офіційно зареєстрували перше т. зв. «козацьке товариство», яке фінансується з держбюджету РФ; утворено «Приазовське хутірське козацьке товариство». У Генічеську Херсонської області реалізується проєкт «Медіашкола Новоросії» для студентів, школярів і посадовців органів влади. Мета проєкту — пропаганда та інтеграція молоді в російське інформаційне поле [*Стійкість та згуртованість...*, 2025, с. 14].

Особливу складність становить фактична інформаційна блокада, що здійснюється окупаційною адміністрацією, яка обмежує як доступ населення ТОТ до об'єктивної інформації з української боку, так і доступ представників міжнародного співтовариства та представників української влади і громадянського суспільства до місцевого населення. Це спричиняє формування ізольованого інформаційного середовища (зокрема через застосування «інформаційних бульбашок») та посилює дезінформацію [Маєвський, 2020], як наслідок — зниження рівня соціальної згуртованості, особливо вертикальної, за такими індикаторами: відчуття належності до України, наявність принаймні латентного зв'язку із Україною як національною державою [Маєвський, 2020; Шманатов, 2022]. Показовою в цьому сенсі є політика примусу на відмову від українського громадянства («обмін», а фактично вилучення паспортів України та ін.). Крім того, окупаційна влада продовжує примусову мобілізацію місцевого населення у підконтрольні агресору збройні формування, що є не тільки порушенням міжнародного гуманітарного права, але також є жорстким інструментом руйнування соціальних зв'язків та замкненої на них соціальної згуртованості як такої.

На ТОТ системні зусилля окупаційної влади спрямовані передусім на руйнування української ідентичності (як громадянської, так і етнопонаціональної), а також на максимальну інтеграцію цих територій у правове, політичне та соціально-культурне поле РФ [Адамович, 2025; Цимбал, 2023]. Так, на посилення авторитарного контролю спрямовані рішення окупаційної влади в Луганській, Херсонській та інших областях. У формуванні ідентичності відбувається зміна стандартів освіти та агресивна політика пам'яті (топоніміка, «культурний геноцид»), що має на меті не тільки витіснення українських наративів, але й взагалі знищення української національної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальна згуртованість українського суспільства в умовах війни залишається високою переважно завдяки піднесенню рівня низової солідарності, що знаходить своє втілення, передусім, в успішних практиках взаємодопомоги та волонтерства, загалом становить основу національної стійкості. Разом із тим, ключові ризики для довгострокової згуртованості українського суспільства включають

економічну депривацію, фрагментовану довіру та низьку політичну агентність, які потребують системної уваги з боку органів державної влади та громадянського суспільства.

Регіональна специфіка викликів вимагає диференційованої політики: на тилкових територіях — посилення роботи з відновлення довіри до інституцій та зниження економічної вразливості; на прифронтових територіях — посилення адаптивності військових адміністрацій та системного вирішення інфраструктурних та суміжних питань; на ТОТ — відпрацювання стратегії збереження української національної ідентичності та протидії політиці заселення цих територій громадянами РФ.

У контексті розв'язання загальнодержавних проблем, пов'язаних із соціальною згуртованістю, державно-політичної значущості набувають транс-регіональні ініціативи суспільної солідарності. Так, окремо слід відзначити позитивний досвід реалізації з липня 2023 р. національного проекту «Пліч-о-Пліч: згуртовані громади», в рамках якого регіони-донори відбудовують житло у постраждалих регіонах, що є яскравим прикладом горизонтальної та вертикальної солідарності.

В умовах довготривалого національного опору зовнішній збройній агресії посилюються запити та потреби у розробці механізмів трансформації порівняно високого рівня соціальної солідарності українського суспільства на стійку громадянську активність та «демократію участі».

Необхідним є також поглиблений аналіз взаємозв'язку між рівнем загальної довіри до різних інституцій (держава, громада, медіа) та готовністю громадян брати безпосередню участь як у «низових», локальних громадянських ініціативах, так і у відносно масштабних (місцевих, регіональних) суспільно-значущих проєктах («громадський бюджет» та ін.). Окремої уваги потребують суміжні питання: вивчення впливу політики щодо внутрішнього переміщення населення на міжетнічні та міжрегіональні відносини з огляду на поліетнічну структуру окремих регіонів; питання, пов'язані із зовнішньою міграцією українців за кордон, передусім до країн, що межують з Україною (Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Адамович, С. В. (2025). Руйнування освітнього середовища Півдня України державними органами РФ на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022—2024 рр.). *Південний архів (історичні науки)*, 49, 5—12. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-49-1>
- Ваврів, Д. (2022, Серпень 31). Обов'язково для виживання: соціальна згуртованість. *bo media*. <https://bomedia.com.ua/soczg/>
- Волошин, Є. О. (2025). Поняття суспільної консолідації в політологічному дискурсі. *Політологічний вісник*, 95, 162—181. <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/305/296>
- Головка, А. (2020). Соціальна згуртованість та її значення для стабільності та розвитку регіону. *Центр аналізу регіональних ризиків*. <https://rrac.com.ua/socialna-zgurtovanist-ta-yiyi-znachennya-dlya-stabilnosti-ta-rozvitku-regionu/>

- Дейнеко, О. (2021). Моделі конструювання соціальної згуртованості: теоретичні рефлексії та емпіричні кейси. *Соціологічні студії*, 1(18), 33—40. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-01-33-40>
- Демократія участі в українських громадах: аналіз показників 2024 року. (2025, Серпень 4). Центр розвитку інновацій. <https://cid.center/analytics/demokratiya-uchasti-v-ukrayinskyh-gromadah-analiz-pokaznykiv-2024-roku/>
- Дослідження соціальної згуртованості — фокус на українські громади в контексті війни. *Звіт про якісне дослідження*. (2024). IPSOS для Міжнародного фонду «Відродження». https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/09/irf-social-cohesion-report-ukr_compressed.pdf
- Ейгельсон, І., Кисельова, Т., Єлігулашвілі, М., & Калениченко, Т. (2022). *Низові практики громадянського суспільства України у відповідь на широкомасштабну агресію Російської Федерації на території України в період з 24 лютого по 31 травня 2022 року: науково-практичне видання*. Національна платформа стійкості та згуртованості. https://ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf
- Загурська-Антонюк, В. Ф., & Загурський, В. Ф. (2024). Транзитивність політичної свідомості українців в умовах російсько-української війни. *Суспільство та безпека*, 1(2), 40—45. <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/8538>
- Камінська, Н., & Шантала, Н. (2022). Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*, 1(23), 57—69. <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1491>
- Кирилюк, В. (2013). Соціальна згуртованість як інститут розвитку громадянського розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 3(3(200)), 166—171. https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2013-N3-3-e_200.pdf
- Ключові виклики правового виміру при деокупації тимчасово окупованих територій, визначення прав та відповідальності громадян. (2024). Національна платформа стійкості та згуртованості. <https://national-platform.org/klyuchovi-vikliki-pravovogo-vimiru-pri-deokupaczi%D1%97-timchasovo-okupovanih-teritorij-viznachenn>
- Колот, А. М. (2009). Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів. *Україна: аспекти праці*, 7, 11—19. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000284133>
- Кучереносов, В. (2015). *Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах: матеріали для тренінгу*. Карітас-Спес Україна. <https://caritas-spes.org/uploads/admin/files/doc7.pdf>
- Маєвський, О. О. (2020). Формування інформаційного простору в так званих «ДНР» та «ЛНР» методами експлуатації візуальних образів Другої світової війни. *Інформація і право*, 2(33), 132—140. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2\(33\).208106](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2(33).208106)
- Мороз, О. Ю. (2019). Проблема консолідації суспільства в контексті євроінтеграційних прагнень України: основні виклики. *Ефективність державного управління*, 2(59)(1), 69—84. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178418>
- Оржель, О. (2012). Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи і обмеження (з точки зору європейського досвіду). *Вісник НАДУ при Президентові України*, 8, 28—38. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_8_32
- Осипчук, А., & Суслов, А. (2024). Виклики для соціальної згуртованості після деокупації: соціально-політична реінтеграція та ставлення до мешканців тимчасово окупованих територій. *Наукові записки НАУКМА. Соціологія*, 7, 97—111. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2024.7.97-111>
- Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий — березень 2025 р.). (2025, Березень 24). Центр Разумкова. [https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politikiv-posadovciv-ta-gromadskykh-diyachiv-stavlenня-do-vyboriv-pid-chas-viynи-vira-v-peremohу-lуtий—berезень-2025-p.\).](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politikiv-posadovciv-ta-gromadskykh-diyachiv-stavlenня-do-vyboriv-pid-chas-viynи-vira-v-peremohу-lуtий—berезень-2025-p.).)

- politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r
- Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями. Постанова Верховної Ради України № 254-VIII (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-VIII#Text>
- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України № 1207-VII (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII#Text>
- Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 309 (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>
- Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 380/43786 (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>
- Рафальський, О. О., & Майборода, О. М. (Ред.). (2024a). *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення: монографія*. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/Politychna-bezpeka-Ukrainy-problema-stabilizatsii-politychnoho-polia-krainy-Prohnozna-otsinka-mekhanizmu-zabezpechennia-2.pdf>
- Рафальський, О. О., & Майборода, О. М. (Ред.). (2024b). *Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни: монографія*. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://ipend.gov.ua/publication/suspilno-politychna-solidarnist-v-ukraini-v-umovakh-vijny-2/>
- Рябінчук, М. В. (2012). Соціальний капітал: структура та зміст. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2, 59—64. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2012_2_9
- Сірий, Є. В., & Сіра, О. В. (2023). Волонтерство як форма соціального включення та можливої самозайнятості в сучасних викликах війни в Україні: самобутні вітчизняні вектори розвитку і зарубіжний досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 11, 140—156. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278442>
- Соціальна згуртованість в Україні: тенденції за даними дослідження RESCORE 2024 в порівнянні з RESCORE 2023 та SCORE 2021*. (2024). ПРООН. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/sotsialna-zhurtovanist-v-ukrayini-tendentsiyi-za-danyumy-doslidzhennya-rescore-2024>
- Стійкість та згуртованість українського суспільства під час війни. Періодичний звіт на основі моніторингових матеріалів з обраних регіонів України. Випуск 14. Січень — березень 2025 року*. (2025). УНЦПД. https://ucipr.org.ua/images/files/2085/2085_file.pdf
- Стійкість та згуртованість українського суспільства під час війни. Періодичний звіт на основі моніторингових матеріалів з обраних регіонів України. Випуск 11. Квітень — червень 2024 року*. (2024). УНЦПД. http://www.ucipr.org.ua/images/files/1944/1944_file.pdf
- Цимбал, Т. (2023). Українське шкільництво в окупації: від Другої світової до російсько-української війни. *Українознавчий альманах*, 34, 142—148. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/544>
- Шманатов, М. С. (2022). Формування інформаційного простору на тимчасово окупованих територіях України: як інформація окуповує реальність. *Стратегічна панорама*, 2, 28—47. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/142/142>
- Штрайхер, О. А. (2025). Волонтерство та активізм як форми громадянської участі в контексті українського волонтерського руху. *Габітус*, 69(1), 28—44. http://habitus.od.ua/journals/2025/69-2025/part_1/6.pdf

REFERENCES

- Adamovych, S. V. (2025). Ruinuvannya osvitnoho seredovyshcha Pivdnia Ukrainy derzhavnymy orhanamy RF na osnovi svidchen vnutrishno peremishchenykh osob (2022—2024 rr.) [The Destruction of the Educational Environment of the South of Ukraine by Russian State Authorities on the Basis of the Testimonies of Internally Replaced People (2022—2024)]. *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*, 49, 5—12. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-49-1> [in Ukrainian].
- Deineko, O. (2021). Modeli konstruiuvannya sotsialnoi zghurtovanosti: teoretychni refleksii ta empirychni keisy [Models of Social Cohesion Construction: Theoretical Reflections and Empirical Cases]. *Sotsiologichni studii*, 1(18), 33—40. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-01-33-40> [in Ukrainian].
- Demokratiia uchasti v ukraïnskykh hromadakh: analiz pokaznykiv 2024 roku* [Participatory Democracy in Ukrainian Hromadas: Analysis of 2024 Indicators]. (2025, Serpen 4). Tsentri rozvytku innovatsii. <https://cid.center/analytics/demokratiya-uchasti-v-ukraïnskykh-gromadah-analiz-pokaznykiv-2024-roku/> [in Ukrainian].
- Doslidzhennia sotsialnoi zghurtovanosti — fokus na ukraïnski hromady v konteksti viiny. Zvit pro yakisne doslidzhennia* [Research on Social Cohesion — Focus on Ukrainian Communities in the Context of War. Qualitative Research Report]. (2024). IPSOS dlia Mizhnarodnoho fondu “Vidrodzhennia”. https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/09/irf-social-cohesion-report-ukr_compressed.pdf [in Ukrainian].
- Eihelson, I., Kyselova, T., Yelihilashvili, M., & Kalenychenko, T. (2022). *Nyzovi praktyky hromadianskoho suspilstva Ukrainy u vidpovid na shyrokomasshtabnu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy v period z 24 liutoho po 31 travnia 2022 roku: naukovo-praktychne vydannia* [Grassroots Practices of Ukrainian Civil Society in Response to the Large-Scale Aggression of the Russian Federation on the Territory of Ukraine in the Period from February 24 to May 31, 2022]. Natsionalna platforma stiikosti ta zghurtovanosti. https://ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf [in Ukrainian].
- Holovka, A. (2020). Sotsialna zghurtovanist ta yii znachennia dlia stabilnosti ta rozvytku rehionu [Social Cohesion and Its Significance for the Stability and Development of the Region]. *Tsentri analizu rehionalnykh ryzkykiv*. <https://rrac.com.ua/socialna-zgurtovanist-ta-yyi-ynachennya-dlya-stabilnosti-ta-rozvitku-regionu/> [in Ukrainian].
- Kaminska, N., & Shaptala, N. (2022). Derzhavna polityka Ukrainy z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii: problemy kontseptualizatsii v suchasnomu naukovomu dyskursi [State Policy of Ukraine on Temporarily Occupied Territories: Problems of Conceptualization In Modern Scientific Discourse]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1(23), 57—69. <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1491> [in Ukrainian].
- Kliuchovi vykyky pravovoho vymiru pry deokupatsii tymchasovo okupovanykh terytorii, vyznachennia prav ta vidpovidalnosti hromadian* [Key Challenges of the Legal Dimension During De-Occupation of Temporarily Occupied Territories, Definition of Rights and Responsibilities of Citizens]. (2024). Natsionalna platforma stiikosti ta zghurtovanosti. <https://national-platform.org/klyuchovi-viklyki-pravovogo-vimiru-pri-deokupatsii%D1%97-timchasovo-okupovanih-teritorij-viznachenn> [in Ukrainian].
- Kolot, A. M. (2009). Sotsialna zghurtovanist yak doktryna zabezpechennia stiikosti rozvytku suspilstva v umovakh hlobalnykh vykykiv [Social Cohesion as a Doctrine for Ensuring the Sustainability of Societal Development in the Context of Global Challenges]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 7, 11—19. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000284133> [in Ukrainian].
- Kucherenosov, V. (2015). *Sotsialna zghurtovanist ta rozbudova spromozhnosti v ukraïnskykh hromadakh: materialy dlia treninhu* [Social Cohesion and Capacity Building in Ukrainian Communities: Training Materials]. Caritas-Spes Ukraina. <https://caritas-spes.org/uploads/admin/files/doc7.pdf> [in Ukrainian].
- Kyryliuk, V. (2013). Sotsialna zghurtovanist yak instytut rozvytku hromadianskoho rozvytku [Social Cohesion as an Institution of Civil Society]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho univer-*

- sytetu. Ekonomichni nauky*, 3(3(200)), 166—171. https://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2013-N3-3-e_200.pdf [in Ukrainian].
- Maievskiy, O. O. (2020). Formuvannia informatsiinoho prostoru v tak zvanykh “DNR” ta “LNR” metodamy ekspluatatsii vizualnykh obraziv Druhoi svitovoi viiny [Formation of the Information Space in the so-called “DNR” and “LNR” by Methods of Exploiting Visual Images of World War II]. *Informatsiia i pravo*, 2(33), 132—140. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2\(33\).208106](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2(33).208106) [in Ukrainian].
- Moroz, O. Yu. (2019). Problema konsolidatsii suspilstva v konteksti yevrointehratsiinykh prahnen Ukrainy: osnovni vyklyky [The Problem of Consolidation of Society in the Context of the Euro-Integration Aspirations of Ukraine: Main Challenges]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 2(59)(1), 69—84. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178418> [in Ukrainian].
- Orzhel, O. (2012). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva na osnovi natsionalnoi idei: perspektyvy i obmezhenia (z tochky zoru yevropeiskoho dosvidu) [Consolidation of Ukrainian Society on the Basis of the National Idea: Perspectives and Limitations (From the Point of View of European Experience)]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy*, 8, 28—38. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_8_32 [in Ukrainian].
- Ospychuk, A., & Suslov, A. (2024). Vyklyky dlia sotsialnoi zghurtovanosti pislia deokupatsii: sotsialno-politychna reintehratsiia ta stavlennia do meshkantsiv tymchasovo okupovanykh terytorii [Challenges for Social Cohesion after De-Occupation: Social and Political Reintegration and Attitudes toward Residents of Temporarily Occupied Territories]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologhiia*, 7, 97—111. <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2024.7.97—111> [in Ukrainian].
- Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh institutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi — berezen 2025 r.)* [Assessment of the Situation in the Country, Trust in Social Institutions, Politicians, Officials and Public Figures, Attitude to Elections during the War, Belief in Victory (February — March 2025)]. (2025, Berezen 24). Tsentrazumkova. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremohu-liutyiberezen-2025r> [in Ukrainian].
- Pro vyznannia okremykh raioniv, mist, selyshch i sil Donetskoi ta Luhanskoi oblasti tymchasovo okupovanykh terytoriiamy [On Recognising Certain Districts, Cities, Towns and Villages of Donetsk and Luhansk Regions as Temporarily Occupied Territories]. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 254-VIII (2015) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-VIII#Text> [in Ukrainian].
- Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine]. Zakon Ukrainy № 1207-VII (2014) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu [On Approval of the List of Territories Where Hostilities Are (Were) Conducted or Temporarily Occupied by the Russian Federation]. Nakaz Ministerstva z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy № 309 (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu [On Approval of the List of Territories Where Combat Operations Are (Were) Conducted or Which Are Temporarily Occupied by the Russian Federation]. Nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy № 380/43786 (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text> [in Ukrainian].
- Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Red.). (2024a). *Politychna bezpeka Ukrainy: problema stabilizatsii politychnoho polia krainy. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia* [Political Security of Ukraine: the Problem of Stabilising the Country’s Political Field.

- Prognostic Assessment, Mechanisms of Ensuring: Monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/Politychna-bezpeka-Ukrainy-problema-stabilizatsii-politychnoho-polia-krainy.-Prohnozna-otsinka-mekhanizmy-zabezpechennia-2.pdf> [in Ukrainian].
- Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Red.). (2024b). *Suspilno-politychna solidarnist v Ukraini v umovakh viiny: monohrafiia* [Socio-Political Solidarity in Ukraine in Times of War: Monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. <https://ipiend.gov.ua/publication/suspilno-politychna-solidarnist-v-ukraini-v-umovakh-vijny-2/> [in Ukrainian].
- Riabinchuk, M. V. (2012). Sotsialnyi kapital: struktura ta zmist [Social Capital: Structure and Substance]. *Visnyk NTUU "KPI". Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*, 2, 59—64. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2012_2_9 [in Ukrainian].
- Shmanatov, M. S. (2022). Formuvannia informatsiinoho prostoru na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy: yak informatsiia okupuie realnist [Information Space in the Temporarily Occupied Territories of Ukraine: How Information Occupies Reality]. *Stratehichna panorama*, 2, 28—47. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/142/142> [in Ukrainian].
- Shtraikher, O. A. (2025). Volonterstvo ta aktyvizm yak formy hromadianskoi uchasti v konteksti ukraïnskoho volonterskoho rukhu [Volunteering and Activism as Forms of Civic Participation in the Context of The Ukrainian Volunteer Movement]. *Habitus*, 69(1), 28—44. http://habitus.od.ua/journals/2025/69-2025/part_1/6.pdf [in Ukrainian].
- Siryi, Ye. V., & Sira, O. V. (2023). Volonterstvo yak forma sotsialnoho vkluchennia ta mozhlyvoi samozainiatiosti v suchasnykh vyklykakh viiny v Ukraini: samobutni vitchyzniani vektory rozvytku i zarubizhnyi dosvid [Volunteering as a Form of Social Inclusion and Possible Self-Employment in Modern Challenges of the War in Ukraine: Distinctive Domestic Vectors of Development and Foreign Experience]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 11, 140—156. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278442> [in Ukrainian].
- Sotsialna zghurtovanist v Ukraini: tendentsii za danymy doslidzhennia RESCORE 2024 v porivnanni z RESCORE 2023 ta SCORE 2021* [Social Cohesion in Ukraine: Trends According to RESCORE 2024 Research Compared to RESCORE 2023 and SCORE 2021]. (2024). PROON. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/sotsialna-zhurtovanist-v-ukrayini-tendentsiyi-zadanymy-doslidzhennya-rescore-2024> [in Ukrainian].
- Stiikist ta zghurtovanist ukraïnskoho suspilstva pid chas viiny. Periodychnyi zvit na osnovi monitorynhovykh materialiv z obranykh rehioniv Ukrainy. Vypusk 14. Sichen — berezen 2025 roku* [Resilience and Cohesion of Ukrainian Society During the War. Periodic Report Based on Monitoring Materials from Selected Regions of Ukraine. Issue 14. January — March 2025]. (2025). UNTsPD. https://ucipr.org.ua/images/files/2085/2085_file.pdf [in Ukrainian].
- Stiikist ta zghurtovanist ukraïnskoho suspilstva pid chas viiny. Periodychnyi zvit na osnovi monitorynhovykh materialiv z obranykh rehioniv Ukrainy. Vypusk 11. Kviten — cherven 2024 roku* [Ukrainian Center for Independent Political Research. Resilience and Cohesion of Ukrainian Society During the War. Periodic Report Based on Monitoring Materials from Selected Regions of Ukraine. Issue 11. April — June 2024]. (2024). UNTsPD. http://www.ucipr.org.ua/images/files/1944/1944_file.pdf [in Ukrainian].
- Tsymbal, T. (2023). Ukraïnske shkilynytstvo v okupatsii: vid Druhoi svitovoi do rosiïsko-ukraïnskoi viiny [Ukrainian Schools under Occupation: from the Second World War to the Russian-Ukrainian War]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 34, 142—148. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/544> [in Ukrainian].
- Vavriv, D. (2022, Serpen 31). Obov'iazkovo dlia vyzyhivannia: sotsialna zghurtovanist [Mandatory for Survival: Social Cohesion]. *bo media*. <https://bomedia.com.ua/soczg/> [in Ukrainian].
- Voloshyn, Ye. O. (2025). Poniattia suspilnoi konsolidatsii v politolohichnomu dyskursi [The Concept of Social Consolidation in Political Science Discourse]. *Politolohichni visnyk*, 95, 162—181. <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/305/296> [in Ukrainian].

Zahurska-Antoniuk, V. F., & Zahurskyi, V. F. (2024). *Tranzytyvnist politychnoi svidomosti ukraintsiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny* [Transitivity of the Political Consciousness of Ukrainians in the Conditions of the Russian-Ukrainian War]. *Suspilstvo ta bezpeka*, 1(2), 40–45. <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/8538> [in Ukrainian].

Надійшла: 29.11.2025
Прорецензовано: 31.01.2026
Прийнято до друку: 6.02.2026
Оприлюднено: 31.03.2026

Oleksandr Korniiievskiy,
Doctor of Political Sciences, Professor,
National Institute for Strategic Studies

Oleksyi Poltorakov,
Candidate of Political Sciences, Senior Researcher,
National Academy of Internal Affairs

SOCIAL COHESION OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF FULL-SCALE WAR: REGIONAL SPECIFICS

Social cohesion serves as a crucial socio-institutional safeguard against internal fragmentation and external destructive influences. This article aims to elucidate the main trends, challenges, and factors supporting the social cohesion of Ukrainian society during the full-scale war (2022–2025). The study is based on an analysis of monitoring materials from regions of Ukraine, differentiating processes according to their types.

It is articulated that in so-called “rear areas,” a relatively high level of civic engagement and self-organization is observed. This acts as an effective buffer against fragmentation, despite general economic vulnerability and fragmented trust in institutions. In “frontline and liberated territories,” the system of military administrations demonstrates an ability to adapt and cooperate with civil society; however, socio-economic problems persist. Successful examples (such as the national project “Side-by-Side: Cohesive Communities,” among others) indirectly indicate the potential for developing horizontal solidarity and interregional support. The study identifies structural risks, particularly low political agency and general economic deprivation, which pose a threat to social solidarity in the long term. In the Temporarily Occupied Territories (TOT), the occupation authorities are conducting systematic efforts aimed at undermining and destroying social cohesion, specifically by imposing their own educational system and memory politics with the aim of eradicating Ukrainian identity and creating conditions for forced integration. The humanitarian situation in the TOT further exacerbates social inequality.

It is argued that the social cohesion of Ukrainian society remains high, particularly at the grassroots level and in the context of volunteer assistance, yet it faces a regional differentiation of challenges. Further political science research should focus on developing socio-political mechanisms for transforming social solidarity into sustainable civic participation, as well as socio-political instruments to mitigate structural risks (economic vulnerability, mistrust, low political agency). This is critical for post-war recovery and the strengthening of national resilience.

Keywords: social cohesion, Ukrainian society, full-scale war, regional monitoring, temporarily occupied territories, national resilience, solidarity.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-7>
УДК 32:355.02:004.738.5

Ігор Цигвінцев,

аспірант,

Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,

ORCID: 0009-0003-8554-4292

ihordiss@gmail.com

Warwashing як інфлюенсерський механізм легітимації воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери

У статті здійснюється політологічний аналіз трансформації механізмів легітимації воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери з фокусом на ролі інфлюенсерських та мережевих акторів. Спираючись на класичні теорії політичної легітимності та сучасні підходи до аналізу цифрової політичної комунікації, обґрунтовується теза про перерозподіл джерел суспільної підтримки війни від інституційних форм політичної влади до неінституційних, персоналізованих і мережевих режимів легітимації.

У роботі вводиться та концептуалізується поняття «*warwashing*» як аналітична категорія, що описує структурний ефект політичної дії інфлюенсерів у платформізованій публічній сфері. *Warwashing* розглядається не як форма пропаганди чи маніпуляції, а як сукупність повторюваних інфлюенсерських і мережевих комунікативних практик, через які війна конвертується в ресурс політичної легітимності та набуває статусу соціально зрозумілої, морально виправданої й політично самоочевидної реальності поза межами формалізованих процедур демократичної підзвітності.

Методологічну основу дослідження становить якісний політологічний підхід із використанням порівняльного кейс-стаді. Емпіричний аналіз ґрунтується на трьох типах кейсів, що репрезентують різні конфігурації інфлюенсерської легітимації війни: персоналізовані інфлюенсерські практики, децентралізовані мережеві спільноти та псевдожурналістські формати нормалізації конфлікту. Аналіз дозволяє показати, що інфлюенсери виступають авто-

Цитування: Цигвінцев І. *Warwashing* як інфлюенсерський механізм легітимації воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери. *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 131—150. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-7>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

номними політичними акторами, здатними виробляти альтернативні режими політичної легітимності незалежно від формальних інституцій.

Окрема увага приділяється впливу інфлюенсерських режимів легітимації на політичну соціалізацію покоління Z. Показано, що війна для молодіжних аудиторій дедалі частіше постає як елемент платформно опосередкованого досвіду, у межах якого політична участь реалізується через низькопорогові цифрові практики, персоналізовану довіру та символічну залученість. Отримані результати інтегруються в ширший дисертаційний контекст дослідження інфлюенсерів як акторів публічної політики в умовах війни.

Ключові слова: політична легітимність, воєнна політика, *warwashing*, інфлюенсери, платформізована публічна сфера, цифрова політична комунікація, політична соціалізація, покоління Z.

Вступ. Проблема легітимності належить до фундаментальних категорій політичної науки, оскільки саме вона визначає здатність політичної влади забезпечувати стабільність політичного порядку та відтворювати суспільну підтримку в умовах соціальних змін і конфліктів. Класичні підходи до аналізу легітимності розглядають її як поєднання нормативного визнання влади, ефективності політичних рішень і готовності громадян до політичної участі [Easton, 1979; Lipset, 1959; Weber, 2013]. У цьому контексті легітимність постає не як статична характеристика режиму, а як динамічний процес постійного відтворення довіри, підтримки та символічного визнання політичної влади.

В умовах війни питання легітимності набуває особливої гостроти. Воєнна політика передбачає концентрацію владних повноважень, розширення примусових механізмів і мобілізацію матеріальних та людських ресурсів, що потребує постійного суспільного схвалення. Політичні режими змушені не лише досягати воєнних результатів, а й підтримувати переконання громадян у виправданості обраного курсу, справедливості втрат і необхідності тривалого протистояння. Саме тому війна розглядається в політичній науці як критичний тест легітимності державної влади та політичних інститутів [Hetherington & Nelson, 2003; Mueller, 1970; Palomino, 2025].

Цифрова трансформація публічної сфери суттєво змінює умови формування та відтворення політичної легітимності. Соціальні платформи перестають бути лише каналами поширення інформації і дедалі більше функціонують як автономні простори політичної комунікації, у межах яких значного впливу набувають неінституційні актори, зокрема громадські активісти, блогери, інфлюенсери та мережеві спільноти [Bennett & Segerberg, 2014; Chadwick, 2017; van Dijck et al., 2018]. Унаслідок цього процеси легітимації політичних рішень і курсів дедалі частіше відбуваються поза межами формалізованих демократичних процедур та інституційних каналів підзвітності.

Особливо відчутними ці зрушення є серед молодіжних аудиторій. Дослідження політичної соціалізації засвідчують, що представники покоління Z формують свої політичні уявлення переважно через цифрові платформи, надаючи перевагу персоналізованим формам комунікації, мережевим спільнотам і неінституційним джерелам довіри [Bennett, 2012; Boulianne, 2019; Loader et al., 2014]. У воєнному контексті це означає, що підтримка війни та

воєнної політики дедалі частіше ґрунтується не на інституційних меседжах держави, а на медійно опосередкованих формах досвіду, символічної участі та мобілізації.

Таким чином, трансформація публічної сфери і зростання ролі соціальних платформ актуалізують необхідність переосмислення механізмів політичної легітимності війни з позицій сучасної політичної науки.

Постановка проблеми. Попри значний розвиток досліджень політичної легітимності, воєнної мобілізації та цифрової політичної комунікації, у політологічній літературі залишається недостатньо розробленим питання перерозподілу джерел легітимності воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери.

Традиційні політико-теоретичні моделі виходять з припущення, що легітимність війни формується переважно через інституційні механізми, зокрема рішення органів державної влади, офіційні комунікації, парламентський контроль і процедури демократичної відповідальності [Easton, 1979; Norris, 2011]. Водночас сучасні цифрові середовища створюють умови, за яких значна частина суспільної підтримки війни формується за участі неінституційних акторів, діяльність яких не підпадає під класичні форми політичної підзвітності та нормативного контролю. Наукова проблема полягає у відсутності концептуалізованого пояснення того, яким чином інфлюенсерські та мережеві практики у соціальних платформах можуть виконувати функцію легітимації воєнної політики і як це впливає на співвідношення між інституційними та неінституційними джерелами політичної підтримки, особливо серед молодіжних аудиторій.

Дослідницьке питання статті формулюємо так: **яким чином у платформізованій публічній сфері за участі персоналізованих і мережевих неінституційних акторів формується легітимність воєнної політики держави та як це впливає на політичну соціалізацію покоління Z?**

Метою статті є політологічний аналіз трансформації механізмів легітимації воєнної політики в умовах платформізованої публічної сфери з фокусом на ролі інфлюенсерських і мережевих практик та молодіжних аудиторій покоління Z. Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі завдання: проаналізувати класичні та сучасні теоретичні підходи до розуміння політичної легітимності в умовах війни та кризового управління; визначити особливості впливу платформізованої публічної сфери на процеси політичної легітимації; окреслити роль інфлюенсерських і мережевих комунікативних практик у формуванні суспільної підтримки воєнної політики; дослідити специфіку політичної соціалізації покоління Z у контексті війни та цифрових платформ; запропонувати аналітичну рамку для дослідження неінституційних механізмів легітимації війни.

Огляд стану наукової розробки проблеми. Проблематика політичної легітимності в умовах війни має ґрунтовну теоретичну традицію у класичній політичній науці та водночас отримала нові інтерпретації у зв'язку з цифро-

вою трансформацією публічної сфери. Класичні підходи до легітимності пов'язані передусім із роботами М. Вебера, який визначав легітимність як віру у правомірність влади, незалежно від її нормативної оцінки, а також із подальшими концептуалізаціями, зокрема поділом Д. Істона на специфічну та дифузну підтримку політичної системи [Easton, 1979; Weber, 2013]. У цьому ж руслі С. Ліпсет пов'язував легітимність із ефективністю політичного управління, вказуючи, що демократичні режими можуть зберігати підтримку навіть за умов обмеження процедурної конкуренції, якщо вони забезпечують колективну безпеку та стабільність [Lipset, 1959].

Сучасні дослідження легітимності зміщують акцент від виключно процедурних критеріїв до аналізу продуктивності, результативності та символічних механізмів її відтворення. Так, М. Сачман розрізняє прагматичну, моральну та когнітивну легітимність, наголошуючи, що актори можуть цілеспрямовано управляти легітимністю через комунікативні та репрезентативні практики, а не лише через інституційні процедури [Suchman, 1995]. У контексті воєнних криз ці підходи доповнюються концепціями «стану винятку», що дозволяють пояснити концентрацію влади і тимчасове обмеження демократичних норм як соціально прийнятні практики виживання [Schmitt, 2005].

Паралельно з цим розвивається корпус досліджень, присвячених впливу цифрових платформ на політичну комунікацію та легітимативні процеси. Дослідники платформізації політики наголошують, що алгоритмічні режими видимості трансформують самі умови формування довіри, зміщуючи її від формальних інституцій до персоналізованих комунікаторів та мережевих ініціатив [Tufekci, 2017; van Dijck et al., 2018]. Зокрема, Х. ван Дейк і колеги показують, що платформи не є нейтральними каналами, а виступають активними архітекторами публічної сфери, визначаючи, які форми політичної дії та участі стають видимими і, відповідно, легітимними.

У дослідженнях воєнної комунікації додатково формується поняття «дифузної війни», у межах якої межі між фронтом, тилом, інформаційним простором і повсякденним життям стираються, а війна інтегрується у рутинні медіапрактики [Hoskins & O'Loughlin, 2010]. Саме в цьому контексті з'являються праці, які аналізують війну як культурно та медіа опосередковане явище, що потребує постійного символічного підтвердження своєї необхідності та неминучості.

Українські політологічні дослідження останніх років суттєво конкретизують проблему трансформації легітимності влади в умовах війни, зосереджуючись насамперед на неелекторальних механізмах суспільної підтримки та зміні підстав політичної довіри. У працях Н. Кононенко легітимність інтерпретується як динамічний процес, що в умовах воєнного стану переходить від первинної емоційної мобілізації до раціоналізованої «легітимативі виживанням», яка базується на здатності держави гарантувати безпеку, стабільність і соціальну справедливість [Кононенко, 2025b]. Авторка наголошує, що

блокування виборчих процедур актуалізує аналіз неелекторальних інструментів легітимації, водночас фіксуючи дисбаланс між домінуванням результативно-прагматичних механізмів підтримки та недовикористанням комунікативних і нормативних форм підзвітності та відкритого діалогу [Кононенко, 2024; Кононенко, 2025a].

Подібної позиції дотримується В. Перевезій, який розглядає проблему «протермінованої» електоральної легітимації парламенту та обґрунтовує необхідність підтвердження його повноважень через правові, функціональні та комунікаційні аргументи в умовах неможливості проведення виборів [Перевезій, 2023; Перевезій, 2024]. У ширшому інституційному вимірі Г. Зеленько демонструє тісний зв'язок між інституційною спроможністю та легітимністю, показуючи, що дефіцит довіри у воєнний період безпосередньо трансформується у невиконання державних рішень і підриває здатність влади реалізовувати функції мобілізації та управління [Зеленько, 2025].

Водночас О. Білоцерківська пропонує концептуальне осмислення війни як лімінального стану, у межах якого відбувається поява нових суб'єктів легітимності та формується феномен «екзистенційної легітимності», заснованої на здатності до виживання, захисту й ефективного реагування на загрози [Білоцерківська, 2025]. У цій логіці ключовими носіями легітимності виступають Збройні Сили України, волонтерські рухи та органи місцевого самоврядування, тоді як класичні процедурні та представницькі механізми відходять на другий план. Сукупно ці дослідження фіксують зсув від електорально-процедурних до функціональних, моральних і результативних джерел легітимності, однак переважно зосереджуються на інституційному рівні аналізу та залишають поза увагою роль неінституційних медійних акторів і платформно опосередкованих комунікативних практик у відтворенні підтримки війни.

Водночас наявні дослідження переважно фокусуються на інституційному рівні легітимності або на макрополітичних трансформаціях і значно менше уваги приділяють ролі неінституційних акторів та платформно опосередкованих практик у процесі легітимації війни. Західні дослідження феноменів *greenwashing*, *sportswashing* та *reputation laundering* пропонують аналітичні рамки для аналізу символічного «очищення» або нормалізації суперечливих практик через медіа та репутаційні стратегії [Cooley et al., 2018; Grix et al., 2019]. Однак застосування цієї логіки до війни як соціально і політично прийнятної реальності в умовах платформізованої публічної сфери залишається недостатньо концептуалізованим.

Таким чином, попри наявність ґрунтовних досліджень легітимності влади в Україні під час війни та розвинених теорій платформної комунікації, у науковому полі досі бракує аналітичних інструментів для системного опису того, як війна легітимується через неінституційні або напівінституційні комунікативні практики цифрових платформ. Саме цю прогалину і покликана заповнити концепція *warwashing*, запропонована в цій статті.

Warwashing як аналітичне поняття політичної науки. У сучасних соціальних і політичних науках термінологічні конструкції з суфіксом — *washing* використовуються для опису комунікативних і репутаційних практик, спрямованих на формування уявлення про нормативну відповідність певних дій або акторів домінуючим цінностям без обов'язкового структурного підтвердження такої відповідності. Найбільш розробленим у науковій літературі є поняття «*greenwashing*», яке застосовується для аналізу розриву між екологічною риторикою та реальними виробничими або управлінськими практиками організацій [Delmas & Burbano, 2011; Lyon & Montgomery, 2015]. Подібна аналітична логіка використовується також у дослідженнях *sportswashing* і *reputation laundering*, де увага зосереджується на символічному перетворенні контроверсійної політичної діяльності на соціально прийнятну через масові комунікації та публічні образи [Grix et al., 2019].

Водночас застосування цієї концептуальної рамки до аналізу війни як політичного феномену досі залишається обмеженим. У більшості досліджень воєнної комунікації війна розглядається або в категоріях пропаганди та дезінформації, або як елемент стратегічних наративів держав і міжнародних акторів. Такий підхід, хоча й важливий, не дозволяє повною мірою пояснити механізми, через які війна набуває статусу політично легітимованої та соціально самоочевидної реальності в умовах платформізованої публічної сфери.

У межах цієї статті поняття *warwashing* вводиться як аналітичний інструмент для опису специфічного механізму символічної легітимації війни у цифровому середовищі. *Warwashing* визначається як процес перетворення війни на ресурс політичної легітимності через повторювані платформенно опосередковані комунікативні практики, внаслідок яких підтримка воєнної політики формується і стабілізується поза межами формалізованих інституційних процедур демократичної підзвітності.

На відміну від класичних трактувань — *washing* як виключно маніпулятивної або оманливої практики, *warwashing* у запропонованій інтерпретації не ототожнюється з фальсифікацією, імітацією чи запереченням реальності війни. Йдеться не про «підміну» війни символами, а про зміну джерел і логіки її легітимації. Навіть реальні, результативні та соціально значущі практики воєнної мобілізації можуть виконувати функцію *warwashing* у тому випадку, якщо вони стають самодостатнім джерелом політичного схвалення, відокремленим від інституційних механізмів ухвалення рішень і контролю.

Такий підхід концептуально наближає *warwashing* до інституціональних теорій легітимності. У термінах М. Сачмана *warwashing* можна розглядати як механізм одночасного відтворення прагматичної, моральної та когнітивної легітимності, де ефективність, ціннісне схвалення і сприйняття війни як «самоочевидної» взаємно підсилюють одна одну через цифрову комунікацію [Suchman, 1995]. Особливістю *warwashing* є те, що ці виміри легітимності формуються не лише через державні інститути, а через персоналізованих або мережевих акторів, які набувають політичної значущості завдяки платформній видимості та довірі аудиторій.

Важливо також відмежувати *warwashing* від суміжних понять. Це поняття не є тотожним пропаганді, оскільки не передбачає централізованого контролю над інформаційними потоками з боку держави або інших ієрархічних акторів. Воно не зводиться до громадянської журналістики, оскільки його ефект полягає не лише в інформуванні, а у виробленні стійких рамок політичного схвалення. *Warwashing* також відрізняється від політичного піару, оскільки може виникати без чіткого замовника, стратегічного центру або свідомо сформульованої комунікаційної мети.

Таким чином, *warwashing* описує структурний ефект платформізованої публічної сфери, у межах якої війна інкорпорується у повсякденні цифрові практики і поступово набуває статусу нормативно виправданого та політично легітимного стану. Це дозволяє поєднати класичні теорії політичної легітимності з сучасними дослідженнями цифрової комунікації та створює аналітичну основу для подальшого емпіричного аналізу.

Методологічна рамка дослідження. Ми спираємося на якісний політологічний підхід, орієнтований на виявлення структурних механізмів політичної легітимації в умовах війни та цифрової трансформації публічної сфери. З огляду на характер дослідницького питання і концептуальну новизну поняття «*warwashing*», ми свідомо не застосовуємо кількісні методи на цьому етапі аналізу, оскільки вони не дозволяють адекватно зафіксувати складні символічні та комунікативні процеси, що мають політичні наслідки. Натомість ми поєднуємо концептуальний аналіз і порівняльне кейс-стаді, що дає змогу виявити механізми легітимації, які не завжди піддаються формалізованій операціоналізації, але відіграють істотну роль у трансформації політичної підтримки [George & Bennett, 2005].

Ми вибудовуємо дослідження в логіці пояснювального якісного аналізу, зосереджуючи увагу не на індивідуальних мотивах окремих акторів, а на повторюваних комунікативних практиках і їхньому сукупному легітимаційному ефекті. *Warwashing* ми розглядаємо як структурний феномен платформізованої публічної сфери, а не як стратегічний намір або свідому маніпуляцію з боку конкретних осіб чи спільнот. Такий підхід дозволяє нам уникнути нормативних і моралізаторських інтерпретацій та зосередитися на політично значущих наслідках цифрової комунікації.

У своїй аналітичній рамці ми спираємося на багатовимірне розуміння політичної легітимності. Ми використовуємо типологію, що поєднує прагматичний, моральний і когнітивний виміри легітимності, запропоновані М. Сучменом в інституціональній теорії організацій та політичних процесів [Suchman, 1995]. Прагматичну легітимність ми інтерпретуємо як сприйняття ефективності воєнної політики та конкретних результатів мобілізаційних зусиль. Моральну легітимність ми пов'язуємо з ціннісним схваленням війни, її цілей і жертв. Когнітивну легітимність ми розуміємо як сприйняття війни як зрозумілої, неминучої та політично самоочевидної реальності.

У межах цієї рамки ми аналізуємо *warwashing* як механізм, що може одночасно активувати всі три виміри легітимності, але в різних пропорціях за-

лежно від типу акторів, форматів комунікації та особливостей платформної взаємодії. Саме тому ми обираємо порівняльний дизайн дослідження і включаємо до аналізу кілька кейсів, які репрезентують різні конфігурації платформної легітимації війни.

Відбір кейсів ми здійснюємо за принципом цілеспрямованої вибірки, характерної для якісних досліджень. Ми не прагнемо статистичної репрезентативності, натомість орієнтуємося на аналітичну насиченість і здатність кейсів продемонструвати структурні риси *warwashing*. До дослідження ми включаємо кейси, які відповідають таким критеріям: по-перше, на момент формування медійного впливу актор або спільнота діють поза межами формальних державних інститутів; по-друге, вони мають стійку і тривалу присутність у цифрових платформах упродовж воєнного періоду; по-третє, ми фіксуємо виразний мобілізаційний або легітимаційний ефект їхньої діяльності в публічному просторі; по-четверте, комунікація орієнтована на масові або молодіжні аудиторії; по-п'яте, діяльність має політично значущі наслідки, що виходять за межі суто медійної взаємодії.

Ми окремо наголошуємо, що кейс-стаді в цій статті не виконують ілюстративної функції і не використовуються для порівняння нормативної або моральної «правильності» позицій акторів. Ми порівнюємо механізми легітимації, а не політичні цілі або ідеологічні переконання. Саме тому ми свідомо включаємо до аналізу як проукраїнські, так і проросійські кейси, щоб перевірити універсальність *warwashing* як аналітичної категорії, незалежно від політичної орієнтації комунікації.

Ми також чітко окреслюємо обмеження нашого дослідження. По-перше, якісний характер аналізу не дозволяє нам здійснювати кількісні узагальнення щодо масштабів впливу *warwashing* на громадську думку. По-друге, ми працюємо з відкритими публічними матеріалами і не аналізуємо безпосередньо алгоритмічні механізми платформ. По-третє, наші висновки мають аналітичний, а не прогностичний характер. Водночас ми вважаємо ці обмеження методологічно виправданими, оскільки метою статті є концептуалізація політично значущого механізму, а не статистичне вимірювання окремих параметрів.

Логіка відбору кейсів і їх аналітична типологія. Відбір емпіричних кейсів підпорядковується завданню виявлення різних конфігурацій *warwashing* як структурного механізму політичної легітимації війни у платформізованій публічній сфері. Кейс-стаді використовуються не для опису окремих унікальних випадків, а для аналітичної типологізації повторюваних форм легітимації, що виникають у цифровому середовищі за різних умов і з різною політичною орієнтацією.

Обрані кейси формують теоретично обґрунтовану тріаду, яка дозволяє простежити варіативність *warwashing* залежно від типу актора, комунікативного формату та характеру аудиторної взаємодії. У цій логіці кейси не протиставляються за нормативними критеріями, а співвідносяться як різні аналітичні типи одного й того ж процесу.

Перший кейс репрезентує персоналізовану конфігурацію *warwashing*, у межах якої джерелом легітимації виступає окремий публічний актор з високим рівнем персональної довіри та стабільною медійною присутністю. У такій конфігурації легітимація воєнної політики концентрується навколо індивідуального авторитету, який формується через повторювані мобілізаційні практики, публічну звітність і безпосередню апеляцію до аудиторії. Персоналізована форма *warwashing* дозволяє простежити механізми конверсії символічного капіталу у політичну значущість і, в окремих випадках, в інституційне визнання.

Другий кейс репрезентує мережеву конфігурацію *warwashing*, де відсутній єдиний центр впливу або персоніфікований суб'єкт легітимації. У цьому випадку легітимаційний ефект формується через горизонтальні, децентралізовані практики участі, меметичну комунікацію та повторювані символічні коди, що циркулюють у цифрових платформах. Війна набуває когнітивної та моральної очевидності не через довіру до окремої особи, а через колективне відтворення простих і впізнаваних наративів. Така конфігурація дозволяє проаналізувати *warwashing* як розподілений ефект платформної взаємодії, що не потребує формальної організації або лідерства.

Третій кейс репрезентує нормалізуючу конфігурацію *warwashing*, реалізовану через псевдожурналістські або квазіекспертні формати комунікації. У цьому варіанті війна легітимується через створення ефекту безпосередньої присутності та деполітизацію конфлікту. Основна увага зосереджується на локальних подіях, гуманітарних сюжетах або приватних історіях, що поступово витісняють структурний аналіз причин і відповідальності. Легітимність формується через моральну нормалізацію та когнітивне звикання до війни як до фону повсякденного життя.

Разом ці три кейси дозволяють розглянути *warwashing* як універсальний механізм платформної політики, здатний функціонувати за різних політичних умов і незалежно від ідеологічної спрямованості комунікації. Аналітична цінність такої типології полягає в тому, що вона виявляє не унікальність окремих акторів, а структурні умови, за яких війна перетворюється на стабілізований ресурс політичної легітимності поза межами класичних інституційних процедур.

Емпіричний аналіз: кейс Сергія Стерненка

Загальна характеристика кейсу. С. Стерненко є публічним медійним актором і громадським активістом, чия комунікаційна діяльність у цифрових платформах набула особливої політичної значущості після початку повномасштабної війни Росії проти України. Його присутність у соціальних мережах поєднує інформування про хід бойових дій, нормативне оцінювання політичних рішень та масові мобілізаційні ініціативи, насамперед у формі фандрейзингових кампаній на потреби Збройних сил України.

На момент формування основного медійного впливу С. Стерненко не обіймав формальних державних посад і не представляв жодну інституціоналізовану політичну організацію. Це дозволяє розглядати його як типовий приклад неінституційного актора, чия політична значущість формується переважно через платформну видимість, персональну довіру та безпосередню взаємодію з аудиторією. У цьому сенсі кейс С. Стерненка є релевантним для аналізу персоналізованої конфігурації *warwashing*.

Аналітична цінність цього кейса полягає також у наявності чітко фіксованих політичних наслідків медійної діяльності. Комунікативні практики С. Стерненка не обмежуються символічним схваленням війни, а супроводжуються матеріально вимірюваними результатами, що створює можливість простежити зв'язок між символічною легітимацією та інституційною взаємодією.

Комунікативні практики та мобілізаційна логіка. Комунікація С. Стерненка у платформізованій публічній сфері характеризується поєднанням персоналізованого стилю, прямої апеляції до аудиторії та чітко структурованої мобілізаційної логіки. Повідомлення подаються у формі коротких, емоційно насичених звернень, які водночас містять однозначні політичні інтерпретації подій і конкретні пропозиції дії. Типовим елементом такої комунікації є фандрейзинговий заклик, прив'язаний до актуальних воєнних потреб.

Характерною особливістю цих практик є повторюваний комунікативний цикл, що складається з пояснення ситуації, нормативного оцінювання, мобілізаційного звернення та публічного звітування про досягнутий результат. Така структура створює у аудиторії відчуття безпосередньої причетності до воєнних зусиль і скорочує дистанцію між індивідуальною дією та макрополітичними процесами.

З погляду політичної участі, ці практики переводять підтримку війни у формат низькопорогових дій, які не потребують інституційного посередництва або колективних процедур деліберації. Участь у воєнній мобілізації реалізується через фінансовий внесок, поширення інформації або символічну солідарність, що відповідає логіці платформної персоналізації політики, описаної у сучасних дослідженнях цифрової комунікації.

Warwashing як механізм легітимації у персоналізованій конфігурації. У межах запропонованої аналітичної рамки *warwashing* у кейсі С. Стерненка проявляється як процес символічної конверсії війни у ресурс персоналізованої політичної легітимності. Йдеться не про імітацію або фальсифікацію воєнних практик, а про спосіб їхнього комунікативного структурування, за якого підтримка війни стає самодостатнім джерелом політичного схвалення.

Прагматичний вимір легітимності формується через демонстрацію вимірюваних результатів мобілізації, зокрема сум зібраних коштів, закупленого обладнання та реалізованих проєктів. Ці результати регулярно репрезентуються у публічному просторі як підтвердження ефективності запропонованої моделі дії. Моральний вимір легітимності підтримується через чітке

ціннісне позиціонування, апеляцію до відповідальності, справедливості та колективного обов'язку. Когнітивний вимір забезпечується повторюваністю інтерпретацій, у межах яких війна постає як політично однозначна і не така, що потребує додаткового обґрунтування.

У результаті ці виміри легітимності концентруються навколо конкретного медійного актора, а не навколо формальних державних інститутів. *Warwashing* у цій конфігурації означає перерозподіл джерел легітимації, за якого довіра до персоналізованого комунікатора частково заміщує інституційні механізми політичного схвалення.

Інституційні наслідки та перерозподіл політичної підтримки. Ключовим індикатором політичного ефекту персоналізованого *warwashing* у цьому кейсі є інституціоналізація неінституційно виробленої легітимності. Залучення С. Стерненка до роботи як радника міністра оборони України М. Федорова можна розглядати як форму формального визнання мобілізаційного та символічного капіталу, сформованого у платформізованій публічній сфері.

Цей епізод ілюструє можливість конверсії персоналізованої медійної легітимності у елемент виконавчих владних структур. У такій конфігурації *warwashing* набуває інституційного продовження, демонструючи, що символічний капітал, сформований поза межами партійної або адміністративної кар'єри, може бути інтегрований у державні механізми ухвалення рішень.

Водночас цей процес ставить питання про зміну умов демократичної підзвітності. Легітимність, вироблена через платформні комунікативні практики, не підпадає під класичні механізми політичного контролю, що зумовлює напруження між ефективністю мобілізації та інституційною відповідальністю.

Аналіз кейсу С. Стерненка дозволяє дійти висновку, що у воєнних умовах персоналізовані інфлюенсерські практики здатні формувати самодостатні режими легітимації воєнної політики. *Warwashing* у цій конфігурації функціонує як механізм перерозподілу політичної підтримки від формальних інституцій до медійних акторів, чия довіра ґрунтується на повторюваних мобілізаційних практиках і безпосередній взаємодії з аудиторією. Цей кейс демонструє, що платформізована публічна сфера створює умови, за яких війна легітимується не лише через державні рішення, а через персоналізовані форми участі і схвалення, що має довгострокові наслідки для політичної підзвітності та структури демократичної підтримки.

Мережевий кейс NAFO

Загальна характеристика мережевого кейса. NAFO, або *North Atlantic Fella Organization*, є децентралізованою мережею цифрових учасників, що сформувалася у соціальних платформах у період повномасштабної війни Росії проти України. На відміну від персоналізованих інфлюенсерських кейсів, NAFO не має формалізованої організаційної структури, єдиного центру ухвалення рішень або офіційного представництва. Її діяльність ґрунтується на го-

ризонтальній самоорганізації, повторюваних практиках символічної участі та використанні меметичних форматів комунікації.

Саме відсутність чіткого суб'єкта політичного представництва робить цей кейс аналітично важливим. NAFO дозволяє простежити, яким чином легітимація війни може здійснюватися без персоналізації авторитету і без прямої прив'язаності до державних або квазідержавних акторів. У цьому сенсі кейс репрезентує мережеву конфігурацію *warwashing*, у якій легітимаційний ефект виникає як розподілений результат колективної цифрової активності.

Аналітична релевантність кейса полягає також у його транскордонному характері. Учасники NAFO походять з різних національних контекстів, що дозволяє розглядати цю спільноту як приклад транснаціональної платформної мобілізації, де підтримка війни формується поза межами національних політичних інститутів і класичних каналів політичної відповідальності.

Меметичні практики та логіка платформної участі. Комунікаційна діяльність NAFO базується передусім на мемах, іронічних зображеннях, повторюваних візуальних шаблонах та коротких текстових формулах, що легко адаптуються до різних платформ. Меметична форма забезпечує швидке поширення контенту, знижує когнітивний поріг для долучення і сприяє формуванню відчуття належності до спільноти без потреби в ідеологічній соціалізації або глибокій експертизі.

Політична значущість таких практик полягає у поєднанні розважального і нормативного вимірів. Меметичні повідомлення одночасно виконують функцію ідентифікації, маркування «свого» і «чужого» та нормалізації певної позиції щодо війни. Підтримка України артикулюється у формі простих символічних опозицій, які легко відтворюються та тиражуються, що сприяє стабілізації моральних і когнітивних рамок сприйняття війни.

У цьому контексті війна інтегрується у повсякденні цифрові практики як елемент культурного обміну та мережевої взаємодії. Політична участь редукується до актів поширення, реміксу і символічної солідарності, які не потребують координації з інституційними суб'єктами або формалізованих процедур ухвалення рішень.

Warwashing як децентралізована когнітивна легітимація. У межах цього кейса *warwashing* проявляється насамперед у формі когнітивної легітимації війни. Повторюваність меметичних наративів, їхня візуальна стандартизація та постійна циркуляція у платформних стрічках формують сприйняття війни як політично однозначної та морально виправданої реальності. Війна постає як самозрозумілий стан, що не потребує складного пояснення або інституційного обґрунтування.

На відміну від персоналізованого *warwashing*, де легітимність концентрується навколо довіри до конкретного актора, у мережевому випадку легітимація розподіляється між учасниками спільноти. Підтримка війни формується як колективний ефект повторюваних символічних дій, а не як результат авторитетного посередництва. Така конфігурація посилює відчуття

горизонтальної рівності учасників і водночас зменшує роль інституційних механізмів контролю й підзвітності.

Warwashing у цьому варіанті не потребує демонстрації ефективності конкретних воєнних або мобілізаційних дій. Його сила полягає у стабілізації рамки сприйняття війни, в якій альтернативні інтерпретації поступово маргіналізуються через іронізацію, висміювання або символічне виключення з мережевої спільноти.

Політичний ефект і межі відповідальності. Політичний ефект діяльності NAFO полягає у формуванні стійкого символічного середовища підтримки війни, яке функціонує незалежно від державних комунікаційних стратегій. Мережа не підпадає під класичні механізми демократичної підзвітності і не має чітко окреслених суб'єктів відповідальності. Водночас саме ця неформальність забезпечує її високу адаптивність, швидкість реакції та здатність до масштабування.

У межах цієї конфігурації відповідальність заміщується внутрішніми нормами мережевої спільноти. Схвалення або несхвалення позицій визначається логікою платформної взаємодії, а не публічною політичною деліберацією. У результаті підтримка війни перетворюється на форму культурної належності, що існує паралельно до інституційної політики.

Мережевий кейс NAFO демонструє, що *warwashing* може реалізовуватися без персоніфікації авторитету і без прямого зв'язку з інституційними структурами. У цій конфігурації війна легітимується як когнітивно очевидний і морально зрозумілий стан через повторювані символічні практики та метичну комунікацію.

Порівняно з персоналізованим кейсом С. Стерненка, NAFO репрезентує інший полюс *warwashing*, де ключову роль відіграють децентралізовані мережеві ефекти. Разом ці кейси дають змогу простежити, як платформізована публічна сфера створює множинні режими легітимації війни, що функціонують поза класичними інституційними процедурами.

Нормалізуючий кейс Патріка Ланкастера (Patrick Lancaster)

Загальна характеристика кейса та його аналітична релевантність. П. Ланкастер є медійним актором, який позиціонує себе як незалежний журналіст і воєнний репортер, що працює безпосередньо в зоні збройного конфлікту на тимчасово окупованих територіях України. Його контент систематично поширюється через цифрові платформи і орієнтується на аудиторії, критично налаштовані до офіційних українських та західних інтерпретацій війни. Водночас П. Ланкастер не виконує функцій офіційного представника російських державних структур, що дозволяє розглядати цей кейс як приклад неінституційної, але політично значущої легітимаційної практики.

Аналітична цінність цього кейса полягає у можливості простежити *warwashing* поза рамками проукраїнської мобілізації. Наявність протилеж-

ної політичної орієнтації дає змогу виявити універсальні механізми легітимації війни, не прив'язані до конкретного морального або ідеологічного змісту. Кейс П. Ланкастера дає змогу відокремити нормативну оцінку війни від аналізу структурних процесів, через які війна стає соціально прийнятною і політично нормалізованою.

Формати комунікації та ефект безпосередньої присутності. Комунікативна стратегія П. Ланкастера ґрунтується на створенні ефекту безпосередньої присутності в зоні конфлікту. Відеоматеріали подаються у форматі неструктурованих репортажів, інтерв'ю з місцевими мешканцями та спостережень за повсякденними подіями без виразних аналітичних рамок або контекстуалізації. Такий формат створює враження неконтрольованого доступу до «реальної» війни та підсилює довіру з боку частини аудиторії.

Характерною рисою цих практик є редукація політичного контексту. Війна репрезентується як сукупність локальних гуманітарних ситуацій, побутових труднощів і фрагментованих епізодів, що існують поза ширшими структурами відповідальності, міжнародного права або державного суверенітету. Як наслідок, конфлікт втрачає характер політичної події і набуває рис фонові соціальної реальності.

Warwashing як моральна і когнітивна нормалізація війни. У межах цього кейса *warwashing* проявляється у формі поступової моральної та когнітивної нормалізації війни. Відсутність відкрито пропагандистської риторики поєднується з послідовним представленням війни як звичного і неминучого стану. Повторювані образи зруйнованих міст, звичайного життя в умовах окупації і локальних історій страждання створюють ефект звикання, за якого війна перестає сприйматися як виняткова політична криза.

Моральний вимір легітимності у цьому випадку формується через апеляцію до співчуття та емпатії, що заміщують аналіз причин і відповідальності. Когнітивна легітимність забезпечується через повторюваність форматів і наративів, які зводять війну до набору впізнаваних сценаріїв, не потребуючи складної політичної інтерпретації. Таким чином, *warwashing* у цьому варіанті не мобілізує аудиторію до дії, а стабілізує сприйняття війни як нормалізованого стану речей.

Політичні наслідки та асиметрія підзвітності. Політичний ефект діяльності П. Ланкастера полягає у формуванні альтернативного легітимаційного простору, в якому війна репрезентується поза інституційними рамками відповідальності. Аудиторія залучається до сприйняття конфлікту через форму персонального «свідчення», яке не підлягає процедурній перевірці і не пов'язане з демократичними механізмами підзвітності.

Ця конфігурація *warwashing* характеризується максимальною асиметрією відповідальності. Медійний актор не несе публічної політичної відповідальності за наслідки своєї комунікації, тоді як вплив на формування громадської думки може бути значним. Як наслідок, війна легітимується не через рішення або дії політичних інститутів, а через поступове звикання до її символічної присутності у цифровому просторі.

Нормалізуючий кейс П. Ланкастера демонструє, що *warwashing* може функціонувати як механізм легітимації війни навіть без активної мобілізації або відкритого ідеологічного позиціонування. Його ключовою характеристикою є деполітизація війни через ефект присутності та фрагментацію політичного контексту.

У поєднанні з персоналізованим і мережевим кейсами цей приклад підтверджує, що *warwashing* є універсальним механізмом платформізованої публічної сфери, здатним реалізовуватися через різні комунікативні конфігурації і з різними політичними наслідками.

Порівняння цих кейсів дозволяє виокремити кілька спільних рис *warwashing* як платформного механізму. По-перше, у всіх випадках легітимація війни відбувається поза межами формалізованих демократичних процедур і не пов'язується безпосередньо з рішеннями представницьких інституцій. По-друге, ключову роль відіграють повторювані комунікативні формати, що забезпечують стабільність інтерпретацій і скорочують простір для альтернативних наративів. По-третє, платформна логіка видимості й алгоритмічного підсилення сприяє перетворенню війни на постійно присутній і культурно впізнаваний об'єкт публічної уваги.

Водночас між кейсами простежуються істотні відмінності у конфігураціях *warwashing*. Персоналізована форма спирається на індивідуальний авторитет і дає змогу порівняно легко простежити трансформацію символічної легітимності в інституційну. Мережевий варіант функціонує як децентралізований ефект без чіткої відповідальності та без можливості прямої інституціалізації. Нормалізуюча конфігурація, своєю чергою, демонструє найбільш радикальний розрив між війною і політичною відповідальністю, оскільки підтримка замінюється звиканням і моральною адаптацією.

Таким чином, порівняльне обговорення підтверджує доцільність розгляду *warwashing* як аналітичної категорії, що дозволяє описати різні режими легітимації війни у платформізованій публічній сфері. Різносторонність і політична несумісність кейсів не нівелюють, а навпаки підкреслюють структурний характер цього механізму, який проявляється незалежно від ідеологічних позицій акторів і конкретного змісту комунікації.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу концептуально осмислити трансформацію механізмів політичної легітимності війни в умовах платформізованої публічної сфери та відповісти на поставлене дослідницьке питання щодо ролі інфлюенсерських і мережових практик у формуванні суспільної підтримки воєнної політики, зокрема серед покоління Z.

Звернення до класичних і сучасних теоретичних підходів до політичної легітимності в умовах війни та кризового управління показує, що легітимність воєнної політики традиційно ґрунтувалася на поєднанні нормативного визнання, інституційної ефективності та процедур демократичної підзвітності. Водночас у цифрово трансформованих суспільствах ці механізми доповнюються й частково витісняються позаінституційними джерелами

політичної підтримки, які не вписуються у класичні моделі представницької демократії та формалізованого контролю.

Аналіз впливу платформізованої публічної сфери дозволяє стверджувати, що соціальні платформи не лише змінюють канали політичної комунікації, а й модифікують саму логіку легітимації війни. У гібридних медіасистемах суспільне схвалення воєнної політики дедалі частіше формується через повторювані, персоналізовані або мережеві комунікативні практики, які функціонують паралельно до інституційних процедур ухвалення й обґрунтування політичних рішень.

Емпіричний аналіз інфлюенсерських і мережевих кейсів засвідчує, що неінституційні актори здатні виробляти стійкі режими політичної легітимності війни. У персоналізованих конфігураціях підтримка воєнної політики концентрується навколо медійного авторитету окремого актора та його мобілізаційних практик, що може призводити до подальшої інституціоналізації такого символічного капіталу. У мережевих конфігураціях легітимаційний ефект виникає як колективний результат повторюваних меметичних і символічних дій, які забезпечують когнітивну та моральну очевидність війни без наявності централізованого суб'єкта відповідальності. Псевдожурналістські практики демонструють інший полюс цього процесу, нормалізуючи війну через деполітизацію та ефект безпосереднього свідчення.

Дослідження специфіки політичної соціалізації покоління Z у воєнному цифровому контексті показує, що для цієї когорти війна постає переважно як елемент медійно опосередкованого досвіду, у межах якого політична участь реалізується через низькопорогові цифрові дії та персоналізовану довіру. Така модель залучення сприяє широкій мобілізації, але водночас зменшує значення інституційних механізмів деліберації, представництва й контролю, що має довгострокові наслідки для демократичної культури після завершення війни.

Запропонована в статті аналітична рамка *warwashing* дозволяє інтегрувати ці спостереження в єдине політологічне пояснення. *Warwashing* концептуалізується як структурний ефект платформізованої публічної сфери, у межах якого війна конвертується в ресурс політичної легітимності через повторювані символічні та комунікативні практики, незалежно від ідеологічної орієнтації акторів. Такий підхід не підмінює класичні теорії політичної легітимності, а розширює їх, фіксує зсув від інституційно закріплених форм демократичної підзвітності до платформно опосередкованих режимів політичного схвалення, що набувають особливої ваги в умовах війни.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язані передусім із поглибленням емпіричної верифікації запропонованої аналітичної рамки. Доцільним є проведення кількісних досліджень, спрямованих на вимірювання впливу неінституційних платформних практик легітимації війни на рівень довіри до політичних інститутів і готовність до різних форм політичної участі серед різних вікових груп.

Окремий напрям становить порівняльний аналіз *warwashing* у різних політичних режимах і національних контекстах, що дозволить визначити, які елементи цього механізму є універсальними для платформізованої публічної сфери, а які залежать від інституційної архітектури та політичної культури.

Перспективним також є дослідження взаємодії між неінституційними режимами легітимації та формальними державними комунікаційними стратегіями у тривалих воєнних конфліктах, зокрема з огляду на їхній вплив на демократичну підзвітність у післявоєнний період.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Білоцерківська, О. М. (2025). Легітимність та лімінальний стан: виклики для інститутів публічної влади в умовах війни. *Політикус*, 1, 32—39. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.5>
- Зеленько, Г. І. (2025). «Пастки спроможності» Української держави або як сформувати ефективну систему стримувань і противаг. У Г. І. Зеленько (Ред.). *Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло: монографія* (с. 386—409). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Кононенко, Н. (2024). Партиципативні інструменти легітимації в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(35), 21—30. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.03>
- Кононенко, Н. (2025a). Інституційні механізми легітимації влади в умовах повномасштабної війни. *Український політико-правовий дискурс*, 16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17600359>
- Кононенко, Н. (2025b). Між мобілізацією та довірою: трансформація легітимації влади в Україні під час війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання Політології»*, 48, 7—15. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-01>
- Перевезій, В. О. (2023). Проблема інституційної спроможності парламенту під час війни. В О. О. Рафальський, & О. М. Майборода (Ред.). *Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія* (с. 40—79). ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Перевезій, В. О. (2024). Оптимізація парламентської моделі: неелекторальна легітимація Верховної Ради України під час війни і в повоєнний період. В О. О. Рафальський, & О. М. Майборода (Ред.). *Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повоєнної відбудови: монографія* (с. 41—74). ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Bennett, W. L. (2012). The Personalization of Politics. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 20—39. <https://doi.org/10.1177/0002716212451428>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2014). *The Logic of Connective Action*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139198752>
- Boulianne, S. (2019). Revolution in the making? Social media effects across the globe. *Information, Communication & Society*, 22(1), 39—54. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1353641>
- Chadwick, A. (2017). *The Hybrid Media System*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190696726.001.0001>
- Cooley, A., Heathershaw, J., & Sharman, J. C. (2018). Laundering Cash, White Washing Reputations. *Journal of Democracy*, 29(1), 39—53. <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0003>
- Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The Drivers of Greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64—87. <https://doi.org/10.1525/cmr.2011.54.1.64>

- Easton, D. (1979). *A systems analysis of political life*. Phoenix book. University of Chicago Press.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences. BCSIA studies in international security*. MIT Press.
- Grix, J., Brannagan, P. M., & Lee, D. (2019). Sports Mega-Events and the Concept of Soft Power. In J. Grix, P. M. Brannagan, & D. Lee (Eds.). *Entering the Global Arena* (p. 23—36). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7952-9_3
- Hetherington, M. J., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *Political Science and Politics*, 36(1), 37—42. <https://doi.org/10.1017/S1049096503001665>
- Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and media: The emergence of diffused war*. Polity Press.
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69—105. <https://doi.org/10.2307/1951731>
- Loader, B. D., Vromen, A., & Xenos, M. A. (2014). The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society*, 17(2), 143—150. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.871571>
- Lyon, T. P., & Montgomery, A. W. (2015). The Means and End of Greenwash. *Organization & Environment*, 28(2), 223—249. <https://doi.org/10.1177/1086026615575332>
- Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18—34. <https://doi.org/10.2307/1955610>
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press.
- Palomino, D. J. (2025). *Legitimacy, War, and the State: A Framework for Understanding Legitimation Strategies in US Foreign Policy* (Master's thesis). Old Dominion University.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty*. University of Chicago Press.
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571—610. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas. The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press. <https://doi.org/10.25969/mediarep/14848>
- van Dijck, J., Poell, T., & Waal, de M. (2018). *The Platform Society*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190889760.001.0001>
- Weber, M. (2013). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.

REFERENCES

- Bennett, W. L. (2012). The Personalization of Politics. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 20—39. <https://doi.org/10.1177/0002716212451428>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2014). *The Logic of Connective Action*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139198752>
- Bilotserkivska, O. M. (2025). Lehitymnist ta liminalnyi stan: vyklyky dlia instytutiv publichnoi vlady v umovakh viiny [Legitimacy and Liminal State: Challenges for Public Power Institutions under Conditions of War]. *Politykus*, 1, 32—39. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.5> [in Ukrainian].
- Boulianne, S. (2019). Revolution in the making? Social media effects across the globe. *Information, Communication & Society*, 22(1), 39—54. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1353641>
- Chadwick, A. (2017). *The Hybrid Media System*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190696726.001.0001>
- Cooley, A., Heathershaw, J., & Sharman, J. C. (2018). Laundering Cash, White Washing Reputations. *Journal of Democracy*, 29(1), 39—53. <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0003>
- Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The Drivers of Greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64—87. <https://doi.org/10.1525/cm.2011.54.1.64>

- Easton, D. (1979). *A systems analysis of political life*. Phoenix book. University of Chicago Press.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. BCSIA studies in international security. MIT Press.
- Grix, J., Brannagan, P. M., & Lee, D. (2019). Sports Mega-Events and the Concept of Soft Power. In J. Grix, P. M. Brannagan, & D. Lee (Eds.), *Entering the Global Arena* (p. 23—36). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7952-9_3
- Hetherington, M. J., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *Political Science and Politics*, 36(1), 37—42. <https://doi.org/10.1017/S1049096503001665>
- Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and media: The emergence of diffused war*. Polity Press.
- Kononenko, N. (2024). Partysypatyvni instrumenty lehitymatsii v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Participatory Instruments of Legitimization in the Context of the Martial Law Regime]. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 22. Politychni nauky ta metodyky vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 22(35), 21—30. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.03> [in Ukrainian].
- Kononenko, N. (2025a). Instytutsiini mekhanizmy lehitymatsii vlady v umovakh povnomashtabnoi viiny [Institutional Mechanisms of Power Legitimation in Conditions of Full-Scale War]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 16. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17600359> [in Ukrainian].
- Kononenko, N. (2025b). Mizh mobilizatsiieiu ta dovroiu: transformatsiia lehitymatsii vlady v Ukraini pid chas viiny [Between Mobilization and Trust: The Transformation of Political Legitimacy in Ukraine During the War]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii "Pytannia Politolohii"*, 48, 7—15. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-48-01> [in Ukrainian].
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69—105. <https://doi.org/10.2307/1951731>
- Loader, B. D., Vromen, A., & Xenos, M. A. (2014). The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society*, 17(2), 143—150. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.871571>
- Lyon, T. P., & Montgomery, A. W. (2015). The Means and End of Greenwash. *Organization & Environment*, 28(2), 223—249. <https://doi.org/10.1177/1086026615575332>
- Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18—34. <https://doi.org/10.2307/1955610>
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press.
- Palomino, D. J. (2025). *Legitimacy, War, and the State: A Framework for Understanding Legitimation Strategies in US Foreign Policy* (Master's thesis). Old Dominion University.
- Perevezii, V. O. (2023). Problema instytutsiinoi spromozhnosti parlamentu pid chas viiny [The problem of the Institutional Capacity of the Parliament During the War]. V O. O. Rafalskyi, & O. M. Maiboroda (Red.). *Adaptyvni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monohrafiia* (s. 40—79). IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Perevezii, V. O. (2024). Optyimizatsiia parlamentskoi modeli: neelektoralna lehitymatsiia Verkhovnoi Rady Ukrainy pid chas viiny i v povoiennyi period [Optimization of the Parliamentary Model: Verkhovna Rada of Ukraine During the Post-War Period]. V O. O. Rafalskyi, & O. M. Maiboroda (Red.). *Adaptyvni zminy u funktsionuvanni politychnoi systemy Ukrainy v umovakh povoiennyi vidbudovy: monohrafiia* (s. 41—74). IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty*. University of Chicago Press.
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571—610. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas. The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press. <https://doi.org/10.25969/mediarep/14848>

- van Dijck, J., Poell, T., & Waal, de M. (2018). *The Platform Society*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190889760.001.0001>
- Weber, M. (2013). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.
- Zelenko, H. I. (2025). "Pastky spromozhnosti" Ukrainskoi derzhavy abo yak sformuvaty efektyvnu systemu strymuvan i protyvah ["Capacity Traps" of the Ukrainian State or How to Form an Effective System of Checks and Balances]. U H. I. Zelenko (Red.). *Instytutsiina (ne)spromozhnist derzhavy v Ukraini: yak rozirvaty zamknene kolo: monohrafiia* (s. 386—409). Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Надійшла: 11.12.2025

Прорецензовано: 6.02.2026

Прийнято до друку: 9.02.2026

Оприлюднено: 31.03.2026

Igor Tsygvintsev,

PhD Student,

Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine

WARWASHING AS AN INFLUENCER-BASED MECHANISM OF WAR LEGITIMACY IN A PLATFORMIZED PUBLIC SPHERE

The article provides a political science analysis of the transformation of war legitimacy mechanisms in the context of a platformized public sphere, with a particular focus on the role of influencers and networked actors. Drawing on classical theories of political legitimacy and contemporary approaches to digital political communication, the study argues that sources of societal support for war are increasingly shifting from institutional actors to non-institutional, personalized, and network-based forms of political legitimization.

The article introduces and conceptualizes the concept of warwashing as an analytical category describing a structural effect of influencer-driven political action within platformized environments. Warwashing is not treated as a form of propaganda or manipulation, but rather as a set of recurring influencer and networked communicative practices through which war is symbolically converted into a resource of political legitimacy. Within this process, war comes to be perceived as socially intelligible, morally justified, and politically self-evident, often outside formal procedures of democratic accountability.

Methodologically, the study employs a qualitative political science approach based on comparative case study analysis. The empirical section examines three types of cases representing different configurations of influencer-based war legitimacy: personalized influencer practices, decentralized networked communities, and pseudo-journalistic formats of conflict normalization. The analysis demonstrates that influencers function as autonomous political actors capable of producing alternative regimes of war legitimacy independently of formal political institutions. Special attention is devoted to the implications of influencer-based legitimacy for the political socialization of Generation Z. The findings indicate that for younger audiences war is increasingly experienced as a platform-mediated political phenomenon shaped by personalized narratives, low-threshold digital participation, and affective engagement. These dynamics carry long-term consequences for democratic accountability, institutional trust, and patterns of political participation in the post-war period. The article contributes to broader political science debates on legitimacy, digital power, and the role of influencers in contemporary public politics during wartime.

Keywords: political legitimacy, war policy, warwashing, influencers, platformized public sphere, digital political communication, political socialization, Generation Z.

<https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-8>
УДК 327(4):061.1ЄС

Олена Стойко,

доктор політичних наук,
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ORCID: 0000-0002-1021-5270

ol_stark@ukr.net

Особливості Європарламенту як представницького органу Євросоюзу

Відзначено, що Європейський Парламент завдяки своєму розміру та національному, мовному та культурному плюралізму стикається з труднощами, характерними мінливій природі політичного співтовариства, яке він представляє.

Доведено, що Європарламент можна віднести до третього, гібридного типу представницького органу. Оскільки перший тип прагне забезпечити народне представництво та створити формальні умови для демократизації, а другий — характерний для міжнародних, державних і приватних організацій, для координації діяльності великої кількості учасників. Упровадження прямих виборів наблизило його до першого типу, але відсутність у нього універсальної компетенції характерна другому типу.

Основними перешкодами на шляху подальшої парламентаризації ЄС є: динаміка міжурядових відносин (поглиблення інтеграції без наднаціоналізації), спротив з боку Європейської Ради (відмова поступатися своїми повноваженнями), надмірна конституціоналізація (зростання важливості судових рішень на протигагу політичним рішенням, що приймаються Європейською Радою та Європарламентом), агентизація (передача права прийняття регуляторних рішень у сфері формування та корекції ринкової політики незалежним регуляторним органам) та репрезентативність. Відзначено, що прийняття нових членів неминуче призведе до зростання депресивності й загострення проблеми електоральної нерівності. Розглянуто переваги і недоліки альтернативних виборчих систем для підвищення репрезентативності Європарламенту.

Доведено необхідність посилення співробітництва українських політичних партій з європейськими парламентаріями, щоб заручитися їхнього підтримкою під час голосування про прийняття країни до Євросоюзу та ефективніше взаємодіяти після набуття повноцінного членства.

Ключові слова: парламент, Євросоюз, представництво, вибори, демократія, демократичний дефіцит, євроінтеграція, парламентаризація.

Цитування: Стойко О. Особливості Європарламенту як представницького органу Євросоюзу. *Політичні дослідження*. № 1 (11). 2026. С. 151—168. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2026-1-8>

Стаття опублікована на умовах ліцензії із зазначенням авторства CC BY 4.0 DEED (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>)

Постановка проблеми. Паралельно з еволюцією людства, впровадженням нових технологій у тканину суспільного буття змінюються й соціальні інститути, зокрема такий важливий регулятор політико-правових відносин, як парламент. Формування унікального в історії людства наднаціонального утворення — Європейського Союзу — зумовило появу гібридної форми представницького органу, який все ще далекий від представництва інтересів громадян Європи, але його діяльність до певної міри зменшує дефіцит демократії, що породжує недовіру європейців до цього наддержавного проєкту.

30 червня 2023 року за участі представників Європарламенту, парламентів держав-членкинь ЄС та низки інших держав Європи була прийнята Леонська декларація про парламентаризм [*Declaration of León ...*, 2023], в якій парламент визнається одним з основних інституційних стовпів представницької демократії та верховенства права. Зростання ролі парламентів є ключовим елементом міжнародної стратегії розвитку демократії, а сильний та ефективний парламент сприяє політичній стабільності, економічному розвитку та підвищенню якості життя громадян.

Дослідження особливостей формування Європарламенту дозволяє краще зрозуміти суть, роль і завдання традиційного парламенту та спрогнозувати сценарії його подальшого розвитку у глобалізованому і мінливому світі. В контексті України актуальність вивчення різноманітних аспектів діяльності Європарламенту зумовлена набуття статусу кандидата на членство в Євросоюзі та початком переговорів про вступ. У цьому контексті особливо нагальним є вивчення діяльності органів Євросоюзу, зокрема Європарламенту у контексті як підготовки до членства, так і майбутньої взаємодії у статусі повноправного члена. До того ж Європарламент відіграє дедалі помітнішу роль у зовнішній політиці ЄС, зокрема у процесі прийняття нових членів через процедуру надання згоди. Напередодні останніх раундів розширення європейські партійні сім'ї запропонували партіям країн-кандидатів статус спостерігача або асоційованого членства насамперед задля їхньої соціалізації в умовах демократичних практик ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Слід зазначити, що українські дослідники Європарламент досліджують насамперед з погляду наднаціонального парламентаризму, який є потенційним шляхом для створення спільних парламентських структур або органів, здатних вирішувати міжнаціональні питання [Гребенюк, 2024, с. 175], або як міжнародна парламентська інституція. К. Смирнова пропонує розглядати європейський парламентаризм у вузькому та широкому значеннях [Смирнова, 2019, с. 153—164]. У вузькому сенсі він є уособленням тривалої конституційної традиції формування та функціонування дієвих та ефективних національних парламентів зі збереження принципів стримування і противаг, забезпечення верховенства права, демократії та недискримінації з використанням правових та політичних важелів впливу. У широкому значенні це механізми взаємодії національного парламентаризму з міждержавними механізмами народного представництва, які представлені на евро-

пейському континенті створенням Міжпарламентської асамблеї Ради Європи та Європейського парламенту в межах ЄС, діяльність яких є втіленням національних конституційних принципів держави, принципів дотримання демократії, верховенства права та захисту прав людини на міжнародному рівні.

Метою статті є дослідження особливостей Європарламенту як представницького органу в інституційній системі Євросоюзу та визначення перспектив парламентаризації європейської політики. Також з огляду на дедалі більшу роль Європарламенту у процесах розширення буде розглянуто стан співробітництва між його парламентськими фракціями та українськими політичними партіями.

Виклад основного матеріалу. Історія Європейського Парламенту (ЄП) характеризується тривалими періодами повільного прогресу та різким розширенням повноважень. Ці зміни стали результатом затяжної, не завжди успішної боротьби за свої повноваження у наднаціональному утворенні, зокрема за бюджетні та, як не дивно, законодавчі повноваження. На думку Дж. Прістлі, це стало можливо завдяки «інституційному патріотизму» [Priestley, 2008, р. 9] — прагненню євродепутатів посилювати статус представницької гілки влади, формувати основні норми політичної системи ЄС, використовуючи спершу нечисленні можливості, які були в його розпорядженні: доступ до Суду ЄС для ініціювання квазіконституційних змін, внутрішні правила процедури (Регламент) для створення неформальних прецедентів для перегляду договорів, а також демократичні засади ЄС для легітимізації своїх повноважень.

Європарламент пройшов тривалий еволюційний шлях і продовжує пошук свого місця у майбутній Об'єднаній Європі. Його унікальні особливості як представницького органу наднаціональної організації зумовлені впливом зовнішніх чинників, що майже не контролюються парламентаріями. Якщо національні парламенти мають право голосу, іноді вирішального, щодо системи голосування, розподілу місць, то Європарламент значною мірою залежить від інших європейських органів, а ще більше — від держав-членкинь.

Проте, незважаючи на цю кількісну невизначеність, Європейський Парламент завдяки своєму розміру та національному, мовному та культурному плюралізму стикається з труднощами, характерними мінливій природі політичного співтовариства, яке він представляє. Вже зараз досить проблематично адаптувати процес прийняття рішень до зростаючої кількості членів Ради Європи та Єврокомісії. Проте обидва ці органи все ще досить малі за розміром, тоді як парламенту потрібно набагато більше часу і зусиль, щоб узгодити інтереси понад 700 депутатів, змусивши їх думати як представників Європи, а не конкретних держав-членкинь. Крім того, на відміну від національних парламентів, де політичні партії та ідеології зазвичай є важливим консолідуючим чинником згуртування політичних інтересів, на європейському рівні нічого подібного не існує.

З одного боку, Європарламенту все ще бракує власної ідентичності, а з іншого — парламентські фракції мають тенденцію ставати дедалі більш гетерогенними. Ідеологічні розбіжності час від часу виходять на перший план, але їх часто перебиває питання майбутнього устрою Європи: поглиблення

(федералізація) чи диференціація євроінтеграційного процесу. Така ситуація є відносно нетиповою для країн Європи, в яких політичні партії сформувалися практично одночасно зі створенням представницьких органів.

У найбільш загальному вигляді парламенти можна поділити на два типи. Перший — прагне забезпечити народне представництво та створити формальні умови для демократизації. В його основу покладено індивідуальне представництво (одна людина — один голос), а основне завдання — ухвалення законів і контроль над сформованим ним органом виконавчої влади. Другий тип з'явився майже одночасно з інституціоналізацією міжнародних відносин. Практично кожна міжнародна організація, створена після Другої світової війни, має власні збори з представницькими повноваженнями, в яких, згідно з принципом юридичної рівності держав, використовують той самий базовий принцип «одна країна — один голос». Проте, на відміну від національних парламентів, ці органи мають значні обмеження щодо: призначення виконавчих органів; прийняття рішень через конкретні обов'язки, покладені на організацію; здійснення контрольних повноважень, оскільки як до останньої інстанції у вирішенні суперечностей здебільшого звертаються до найбільш впливових держав тощо.

У кращому разі ці представники приходять з національного парламенту. Попри свою недосконалість, цей метод представництва, характерний для Європарламенту до переходу до прямих виборів, зберігає тісний зв'язок з демократичним принципом. Проте такий зв'язок між громадянами та квазіпредставницьким органом настільки слабкий, що не може вважатися демократичним. Цей другий тип більше схожий на державні та приватні організації, які розподіляють роботу між дорадчим органом та органами виконавчої влади без наміру впровадження демократичних процедур, а скоріше, як інструмент управління великою кількістю людей за аналогією до корпоративних зборів акціонерів.

Європарламент не вписується в жоден з цих типів, хоча і запозичив певні риси з кожної з них. Його особливий характер походить від другого типу (відсутність універсальної компетенції), тоді як його наднаціональна структура відповідає верховенству держав. Перша версія Європейського Парламенту дещо нагадувала перший тип, але його атрибути стосувалися радше правил представництва, а не повноважень, які були дуже обмеженими. З одного боку, парламентські представники були не делегатами, а членами національних парламентів; а з іншого боку, їхня кількість визначалася залежно від кількості населення кожної держави-членкині, а не за принципом «одна держава — один представник». Однак згодом на зміну дипломатичному підходу прийшов демократичний, чому сприяла низка чинників [European Parliament & European University Institute, 2009, p. 293—295]:

1) бійцівський дух Європарламенту і, зокрема, деяких його членів. Ідеться насамперед про прагнення євродепутатів, їхнє вміння використовувати кожну лазівку і можливість, надану інституційною системою, для посилення позицій Європарламенту незалежно від національних чи ідеологічних симпатій;

2) постійне зростання різноманіття інтересів та зміна темпів євроінтеграції спершу в ЄЕС, а згодом і Європейського Союзу. Відсутність демократичного контролю можна було ігнорувати, коли йшлося про просте управління вугільним чи сталеливарним об'єднанням. Вступ нових держав-членів з тривалими і відносно новими демократичними традиціями сприяв консолідації зусиль для демократизації органів ЄС. З огляду на дефіцит демократії ЄП залишається найкращим утіленням принципу демократичної легітимності Євросоюзу;

3) перехід ЄП від (асамблеї міжнародної організації) до першого типу парламентів (представницької демократії) зі збереженням гібридної природи, яка, з огляду на його еволюцію, може зберегтися назавжди. Наднаціональний вимір, який відрізняє його від звичайних парламентів, є одночасно його особливістю і сенсом його існування. Те, що спершу вважалося слабкістю, тепер робить його оригінальним, унікальним і неординарним органом.

Така гібридність Європарламенту, що дає підстави для віднесення його до третього типу представницьких органів, значною мірою визначається тенденцією до парламентаризації європейської політики. Парламентаризація може бути визначена як процес, в якому держава неухильно рухається в напрямі створення уряду, який керується більшістю членів демократично обраного парламенту, перед яким він є підзвітним [Heritier et al., 2019, p. 187]. Парламент відповідає за законодавство в усіх сферах прийняття рішень, включаючи бюджетні повноваження як щодо доходів, так і щодо видатків. Парламент має право законодавчої ініціативи, а глава уряду часто обирається з-поміж числа його членів.

ЄП досяг певного успіху у напрямі парламентаризації у сфері законодавчої діяльності, ставши співзаконодавцем разом з Європейською Комісією (ЄК). Поєднання звітів з власної ініціативи з попередніми оцінками впливу та типовими законодавчими пропозиціями поки що натрапляє на певний опір з боку Комісії, яка вважає, що таким чином її право законодавчої ініціативи ослаблено.

Коли йдеться про обрання уряду (тобто ЄК), підзвітного парламенту, то результат є радше неоднозначним. Цей виконавчий орган, його голова і члени, спочатку запропоновані державами-членками і затверджені Радою та Європарламентом, змінилися, ставши більшою мірою виконавчим органом, обраним Європарламентом. Значною мірою це було досягнуто завдяки одностороннім крокам ЄП, таким як процедура *Spitzenkandidaten* та організація слухань щодо окремих комісарів.

Однак для того, щоб ЄП, як у парламентських демократіях, зміг формувати уряд, слід виконати дві умови: 1) ліквідувати Європейську Раду, яка також бере участь в обранні голови уряду — Президента ЄК; 2) євродепутатам слід посилити зв'язок зі своїми національними виборчими округами, якщо вони хочуть слугувати механізми передачі уподобань громадян ЄС, формуючи уряд. Ф. Шарпф вважає слабкі місцеві зв'язки депутатів та використання закритих партійних списків «...найважливішою перешкодою для будь-яких спроб “демократизації” європейського законодавства» [Scharpf, 2016, p. 25].

У 2015 р., розуміючи свою слабкість з погляду представництва інтересів громадян Євросоюзу, ЄП запропонував загальноєвропейський виборчий закон про відбір та обрання кандидатів за єдиною процедурою в усіх державах-членах, спрямований на політизацію європейських питань у виборчих кампаніях на загальноєвропейських партійних платформах. Проте ця пропозиція була майже проігнорована державами-членками. Результатом чотирирічних переговорів з Європейською Радою стала лише домовленість про мінімальний поріг голосів для малих партій, які можуть претендувати на місця в Європарламенті. Очевидно, що національні партії не зацікавлені в обмеженні своїх повноважень і передачі права висунення кандидатів та організації європейських виборів іншим органам [Bartolini, 2006]. Таким чином, вибори до Європарламенту і надалі зосереджуються насамперед на внутрішньому порядку денному держав-членкинь. На думку відомого дослідника політичних партій П. Меєра, саме відсутність фокусу на загальноєвропейських питаннях на виборах до Європарламенту та потужної інфраструктури підтримки партій у державах-членках, орієнтованої на європейські питання, пояснює, чому в Європарламенті відсутня загальноєвропейська опозиція, яка б оскаржувала дії Єврокомісії, як це відбувається в парламентських демократіях [Maig, 2007]. Це, у свою чергу, пов'язано із інституційною структурою ЄС, в якій Єврокомісія насамперед залежить від політичної підтримки держав-членкинь і лише останнім часом від підтримки більшості в Європарламенті. Іншими словами, ЄП і, частково, ЄК намагаються парламентаризувати ЄС «згори», але без належної бази демократичної вкоріненості у державах-членках та за наявності сильного спротиву цій тенденції.

Протидія парламентаризації походить від динаміки міжурядових відносин та Європейської Ради, роль якої стабільно зростає. Першим джерелом спротиву є динаміка міжурядових відносин в ЄС. Елементи посилення міжурядовості можна знайти у зростанні ролі урядів держав-членкинь у прийнятті рішень в ЄС та Європейської Ради [Wessels, 2015]. З одного боку, держави-членкині формують політику внутрішнього ринку спільно з Єврокомісією та ЄП. З іншого боку, в нових сферах політики, розроблених після Маастрихтського договору, таких як Європейський валютний союз, Спільна зовнішня та безпекова політика, юстиція та внутрішні справи, держави-членкині відіграють домінуючу роль через Раду міністрів ЄС та Європейську Раду. Перша є «...формою міжурядовості, збалансованою наднаціональними інституціями, а друга — формою прийняття рішень, де передбачається, що міжурядові інституції перевіряються національними законодавчими органами» [Fabbrini, 2017, p. 581].

Низка авторів [Bickerton et al., 2015; Puetter, 2014] описують новий етап євроінтеграції, який характеризується застосуванням нового міжурядового підходу, що призводить до «інтеграційного парадоксу»: поглиблення інтеграції без наднаціоналізації — «...відсутність наднаціонального прийняття рішень, як це зазвичай відбувається в рамках методу Спільноти» [Bickerton et al., 2015,

р. 706]. Натомість є ознаки домінування уподобань держав-членкинь, переважання обговорення та пошуку консенсусу у методах прийняття рішень, а також делегування повноважень незалежним регуляторним органам.

Отже, після Маастрихту відбулося чітке посилення повноважень ЄП як наднаціонального актора в законодавстві, формуванні Єврокомісії, бюджетному процесі та, дещо меншою мірою, в екологічному управлінні та у зовнішній торгівлі. Підтвердженням посилення міжурядового підходу є те, що Рада міністрів ЄС та держави-членкині зберегли важливі повноваження щодо дохідної частини бюджету, формування економічної політики в рамках ЄСМ та СРМ у рамках Банківського союзу.

Друге джерело спротиву — Європейська Рада, значення якої дедалі більше відзначається низкою дослідників, зокрема і В. Весселсом [Wessels, 2015]. Після включення Європейської Ради до інституційної структури, згідно з положеннями Лісабонського договору (ст. 13 (1) ДФЄС), її повноваження були окреслені досить поверхово, наприклад, що Європейська Рада не виконує законодавчих функцій (ст. 15 (1) ДФЄС). І все ж, роль Європейської Ради була визначена як «конституційного архітектора» щодо загальних рішень, що формують політику, тобто процедур, які формують і розширюють політику ЄС у рамках договірних реформ і пов'язаних зі вступом нових кандидатів. Вона також відіграє важливу роль у формуванні органів, пропонуючи кандидатури Президента Комісії, Президента Європейської Ради на два роки, а також Високого представника ЄС. Вона має важливі повноваження у сфері зовнішньої політики, СЗБП, ЮВС, а також щодо визначення порядку денного, оскільки вона «...розробила “державний порядок денний”, який охоплює — з різним ступенем інтенсивності — всі сфери державної політики» [Wesseles, 2015, р. 13].

Посилення Європейської Ради в останні десятиліття можна розглядати як реакцію на зростаючу владу ЄП, який намагається визначати політичний порядок денний разом з політизованою Єврокомісією. Зовнішні виклики (зокрема тероризм, економічна та міграційна кризи) теж сприяють консолідації сил, які виступають проти парламентаризації згори, посилюючи роль міжурядових інституцій у прийнятті рішень. Наприклад, під час кризи в Єврозоні центр прийняття рішень в економічній політиці змістився до Європейської Ради та Ради з економічних і фінансових питань (ЕКОФІН).

Отже, посилення міжурядового підходу та зростаюча роль Європейської Ради та держав-членкинь у періоди кризи перешкоджають зусиллям ЄП та ЄК щодо парламентаризації ЄС. При цьому слід зазначити, що розширення повноважень ЄП саме собою не передбачає наднаціоналізації [Héritier et al., 2019, р. 192] і його не варто розглядати як гру з нульовою сумою, а радше як процес коеволуції [Fason, 2014].

Негативно на парламентаризацію ЄС впливають дві особливості європейської політики: «надмірна конституціоналізація» ЄС та широке делегування повноважень з розробки регуляторної політики незалежним регуляторним органам (агентизація) [Héritier et al., 2019, р. 191—193].

Надмірна конституціоналізація процесу вироблення європейської політики проявляється у зростанні важливості судових рішень на противагу політичним рішенням, що приймаються Європейською Радою та Європейським Парламентом. Через різноманітність інтересів держав-членкинь прийняття політичних рішень у Європейській Раді, а потім спільно з ЄП, часто заходить у глухий кут або закінчується рамковими рішеннями, які узгоджують лише досить загально окреслені спільні інтереси учасників Спільноти. У результаті процес прийняття рішень часто зміщується в судову / виконавчу площину для тлумачення та конкретизації цих неповних договорів. В умовах прямої дії і конституціоналізації чотирьох економічних свобод судові рішення стали важливим рушієм поглиблення інтеграції, а значна кількість рішень Суду ЄС, що посиляються на положення договорів, стали частиною законодавства ЄС і можуть бути змінені лише одностайним рішенням Європейської Ради [Bartolini, 2006; Grimm, 2015; Scharpf, 2016; Schmidt, 2018]. Як наслідок, сфера, в якій у парламентській демократії політика може бути сформована через політичні рішення на європейському та національному рівнях, значно обмежена. Іншими словами, простір для вироблення політики, що підлягає парламентаризації, обмежений великим масивом законодавства, що є результатом конституціоналізації чотирьох економічних свобод [Scharpf, 2016].

Друга особливість стосується делегування розробки політики незалежним регуляторним органам. «Агентизація» — це процес передачі Єврокомісії та державами-членками права прийняття регуляторних рішень у сфері формування та корекції ринкової політики незалежним регуляторним органам [Héritier et al., 2019, p. 193]. Останні мають повноваження, які варіюються від простого збору інформації про відповідні сектори до прийняття конкретних рішень щодо доступу, функціонування та коригування ринку. Наслідком спроб просування парламентаризації європейської політики є те, що прийняття регуляторних актів незалежними регуляторними органами не залежить від політичних рішень.

Однак основною перепоною до подальшої парламентаризації та зростання ролі Європарламенту в євроінтеграційних процесах є проблема його репрезентативності. Нині парламент формується згідно з принципом дегресивної пропорційності. Цей принцип, закріплений у ст. 14 (2) Договору про Європейський Союз, передбачає, що представництво громадян має бути «дегресивно пропорційним» з мінімальним порогом у шість членів парламенту на державу-членкиню. При цьому жодній державі-членціні не може бути надано більше 96 місць. Але договір не містить конкретної формули представництва і точний склад має прийматися одногосним рішенням Європейської Ради. Одне з останніх рішень про розподіл місць було прийнято 28 червня 2013 р. [European Council, 2013], напередодні вступу Хорватії до ЄС як 28-ї держави-членкині. Унаслідок Брекзиту 27 місць британської делегації було розподілено між іншими країнами в січні 2020 року між тими, кого обрали у 2019 р., але вони ще не зайняли свої місця. Решта 46 місць були скасовані, а загальна кількість членів Європарламенту скоротилася з 751 до 705.

У доповіді Європейського Парламенту в лютому 2023 року пропонувалося змінити розподіл у Європейському парламенті та збільшити кількість членів Європарламенту з 705 до 716, щоб адаптуватися до збільшення населення і зберегти дегресивну пропорційність [European Parliament, 2023]. Вона була прийнята у червні 2023 року, а через місяць Європейська Рада досягла попередньої угоди про збільшення розміру ЄП до 720 місць. У вересні того ж року Європейський Парламент погодився з цим рішенням, яке було прийнято Європейською Радою 22 вересня 2023 року [European Council, 2023].

У результаті, більші держави-членкині обирають більше членів Європейського Парламенту (депутатів), ніж менші, але менші держави-членкині мають більше депутатів у перерахунку на душу населення, ніж більші. Тобто спостерігається очевидний конфлікт з демократичним принципом виборчої рівності. Наприклад, виборець на Мальті (6 місць на 0,5 млн населення) справляє майже вдсятеро більший вплив на загальний результат виборів, ніж виборець у Німеччині (96 місць на 84,3 млн).

Крім того, нерівність голосів між виборчими округами ЄП є однією з найвищих серед усіх демократичних парламентів світу. Якщо порівняти парламенти великих і середніх демократичних держав за виборчим коефіцієнтом Джині (чим вищий показник, тим більший ступінь нерівності у праві голосу серед громадян, які мають право голосу), то з'ясовується, що ЄП значно вибивається поза норму європейських країн з погляду рівності представництва. Для ЄС цей показник становить 28,8 %, Бразилії — 23,5 %, Індії — 17,1 %, Італії — 10,9 %, Франції — 9,45 %, Швеції — 8 %, Австрії — 6,9 %, США — 4,3 %, Німеччини — 1,4 % [Véron & Tailor, 2014]. Автори порівняльного дослідження парламентів вважають, що модифікованого розподілу, який би різко знизив коефіцієнт Джині для голосування в Європарламенті до рівня близько 10%, можна досягти без повної відмови від принципу дегресивної пропорційності, але це вимагатиме зниження мінімуму в шість місць в Європарламенті для кожної країни-членкині, таким чином передбачає внесення змін до Договору про Європейський Союз [Véron & Tailor, 2014].

Вибори до Європейського парламенту 22—25 травня 2014 року мали кілька безпрецедентних особливостей. Це були перші вибори за підсумками яких уперше основні загальноєвропейські партії, включаючи правоцентристську Європейську народну партію (ЄНП) та лівоцентристських соціалістів і демократів, висунули кандидатів на посаду Президента Єврокомісії. На думку ініціаторів такого кроку, проведення одночасно з парламентськими і президентськими перегонів мало на меті збільшити явку виборців та підвищити демократичну легітимність парламенту. Однак диспропорції у представленості держав-членкинь вплинули і на результат формування керівних органів Європарламенту і Єврокомісії.

У великих державах-членкинях, таких як Німеччина, цей дисбаланс голосів уже зараз використовується як аргумент для того, щоб відмовити ЄП у повній демократичній легітимності [Winkler, 2019]. А Конституційний суд ФРГ, розглядаючи відповідність Лісабонської угоди конституції країни, у

2009 р. дійшов висновку, що збільшення повноважень Європарламенту може зменшити, але не повністю ліквідувати лакуну між обсягом повноважень органів ЄС та демократичними правами громадян у державах-членках. Зокрема, «ані за своїм складом, ані за своєю позицією в європейській структурі компетенції Європейський Парламент не є достатньо підготовленим для ухвалення представницьких рішень, які можуть бути прийняті більшістю голосів, як єдиних рішень щодо політичного курсу. З погляду вимог, що висуваються до демократії в державах, його обрання не враховує належним чином рівність, і він не є компетентним приймати авторитетні рішення щодо політичного курсу в контексті наднаціонального балансу інтересів між державами-членками. Тому він не може підтримувати парламентський уряд і організовувати партійну політику в системі влади та опозиції таким чином, щоб рішення про політичний курс, прийняте європейським електоратом, могло мати політично вирішальний ефект. Через цей структурний дефіцит демократії, який не може бути вирішений в об'єднанні суверенних національних держав (*Staatenverbund*), подальші кроки інтеграції, що виходять за рамки статус-кво, можуть ослабити політичну силу дій держави та принцип надання повноважень» [Act Approving the Treaty of Lisbon..., 2009].

До того ж, дегресивна пропорційність може призвести до викривлень між загальноєвропейською часткою голосів європейської партії та часткою місць її політичної групи в Європарламенті. Це також має негативні наслідки для легітимності з партійного погляду, оскільки політична група з найбільшою кількістю голосів може не мати найбільшої кількості місць [Müller, 2024a]. Так, на виборах до Європарламенту 2019 р. група з «найдорожчими» місцями (ліві) потребувала приблизно в 1,35 раза більше голосів за місце, ніж група з «найдешевшими» місцями (ЄНП). У 2014 р. викривлення навіть призвели до того, що ЄНП стала найбільшою групою, а її кандидат Ж.-К. Юнкер — Президентом Єврокомісії, хоча насправді соціалісти набрали найбільше голосів у всій Європі. Спроби виправдати це порушення рівності виборців апеляціями до принципу «державної рівності» [Habermas, 2017] були легко спростовані, оскільки робота ЄП фактично будується навколо транснаціональних політичних груп, а відстоювання національних інтересів не є релевантним аспектом його дискурсу [von Achenbach, 2017].

При цьому депутати Європарламенту від невеликих за розміром держав стикаються з особливими викликами. Наприклад, національні ЗМІ у великих державах мають ширше охоплення, що розширює аудиторію політиків. Крім того, депутатам Європарламенту від невеликих країн також важче виділитися в рамках своїх національних партій: якщо в Німеччині на 630 національних депутатів припадає 96 євродепутатів (співвідношення приблизно 1:6,5), то на Мальті це співвідношення становить 6 до 65 (приблизно 1:11), а в Естонії — 8 до 101 (приблизно 1:12,5). Тому депутатам Європарламенту від великих країн легше впливати і реалізувати європейські проекти у своїх національних партійних мережах та публічних сферах. Таким чином, дегресивну пропорційність

можна розуміти як компроміс між демократичним принципом виборчої рівності, з одного боку, та особливими викликами, які створюють національно фрагментовані партійні та медійні публічні сфери в ЄС, з іншого боку [Müller, 2024b].

У гетерогенній сфері публічної політики члени Європарламенту виконують важливу комунікативну функцію, як сполучна ланка між національним та європейським рівнями як партійного, так і внутріпартійного та публічного дискурсу. Адекватна представленість основних національних партій усіх держав-членкинь в ЄП можлива лише за рахунок надмірної репрезентації менших партій [Müller, 2024a, p. 7]. Проте слід мати на увазі недосконалість такого компромісу між демократичною рівністю та адекватним представництвом партійних систем малих держав-членкинь, особливо з урахуванням перспективи розширення ЄС до 40 країн.

Переглянути принцип розподілу місць в ЄП можна шляхом: 1) збільшення загальної кількості місць у парламенті; 2) зменшення квоти місць для решти держав-членкинь; 3) збереження мінімальної квоти у 6 місць для найменших держав та зменшення квоти для інших держав-членкинь, що посилить дегресію між державами-членкинями [Müller, 2024a, p. 8].

Реалізація перших двох варіантів є недоцільною, оскільки з-понад 700 депутатами ЄП уже є одним з найбільших демократичних парламентів у світі й подальше збільшення кількості членів значно знизить його ефективність. З іншого боку, зменшення мінімальної квоти загрожує представництву національних партійних систем малих держав-членкинь і, відповідно, ослаблює комунікативний зв'язок між ЄП та громадянами цих країн.

Прийняття нових членів, у тому числі й України, неминуче призведе до зростання дегресивності й загострення проблеми електоральної нерівності (див. табл. 1).

Таблиця 1. Вплив розширення ЄС на пропорційність розподілу місць у Європарламенті *

Ступінь електоральної нерівності	Поточний статус	Кембриджський компроміс			Квадратний корінь пропорційності з мінімумом в 6 місць		
		ЄС-27	ЄС-35	ЄС-40	ЄС-27	ЄС-35	ЄС-40
Населення всіх держав-членкинь / коефіцієнт Джині для депутатів Європейського парламенту	27,4	24,0	27,2	31,8	35,2	37,0	39,3
Населення / співвідношення депутатів Європарламенту від найменшої до найбільшої держави-членкині	9,72	9,72	10,03	18,1	12,78	15,55	25,75
Відсоток місць у ЄП, розподілених не пропорційно	15,3	10,08	16,9	16,4	24,3	28,3	27,1

* Використано дані з [Müller, 2024a, p. 8].

У 2011 р. була запропонована удосконалена формула дегресивної пропорційності — так званий кембриджський компроміс [Grimmett, 2011]. Згідно з ним кожна держава-членка отримує фіксовану базову квоту в 5 місць, а решта місць має розподілятися пропорційно до чисельності населення з округленням у бік збільшення, так що найменші країни отримують шість місць. Однак реалізація цієї пропозиції призвела б зростання кількості місць у кількох великих державах, а багато середніх країн втратили б їх порівняно зі статус-кво, через що ця формула виявилася політично нежиттєздатною. Тому були запропоновані інші підходи до обрахування пропорційності, наприклад, використання квадратних коренів, замість реальної чисельності населення країн-членкинь. У рамках нової законодавчої процедури Європейський Парламент працює зараз над пошуком політично прийнятної формули дегресивної пропорційності.

Очевидно, що застосування формул впливає на величину ефекту, але не може повністю розв'язати проблему. В усіх випадках розширення призведе до наростання електоральних дисбалансів. Коли пропорційне заповнення забезпечує транснаціональну виборчу рівність, то дегресивна пропорційність стає набагато менш проблематичною з демократичного погляду. Це закладає основи для політичного компромісу, в якому малі держави-членкині погоджуються на відносно велику квоту місць в ЄС, тоді як великі країни погоджуються на подальше збільшення рівня дегресивності національних квот у розподілі місць.

Також пропонується формула квадратної пропорційності з гарантованою мінімальною квотою в 6 місць, яка ще більше посилює представництво малих і середніх держав-членкинь. У поєднанні з пропорційним розподілом національних квот і пропорційним заповненням за загальноєвропейськими списками ЄП може стати плюралістичнішим з погляду представництва національних партійних систем, а також демократичнішим з погляду рівної ваги всіх голосів під час вирішення питання про представництво європейських політичних партій.

Як варіант посилення легітимності ЄП у розширеному ЄС пропонується розмежувати представництво держав-членкинь, з одного боку, і представництво європейських партій та їхніх політичних груп, з іншого [Müller, 2024a, p. 9]. Тобто слід забезпечити адекватну репрезентацію у парламенті голосів, які набрали європейські політичні партії. За чинної виборчої системи державне і партійне представництво структурно пов'язані між собою: європейські партії з більшою кількістю депутатів від малих держав-членкинь (а також від держав-членкинь з низькою явкою виборців) є перепредставленими, тоді як європейські партії з більшою кількістю депутатів від великих держав-членкинь (а також від держав-членкинь з високою явкою виборців) — недопредставлені.

Нині обговорюються дві моделі такої виборчої системи: тандемна і пропорційна компенсація через загальноєвропейські списки [Müller, 2024b].

Тандемна система, розроблена математиком Ф. Пукельсхаймом і колишнім євродепутатом Йо Лейненом, базується на методі двопрпорційного розподілу, що використовується у кантоні Цюрих (Швейцарія). У тандемній

системі кількість місць, на які має право кожна європейська партія (або група), спочатку визначатиметься за допомогою стандартного пропорційного методу на основі голосів, поданих за її партії-членкині у всій Європі. Потім для кожної держави-членкині і для кожної європейської партії буде визначено індивідуальний дільник. Тобто, чим більша держава-членкиня, тим вищий державний дільник; і чим більша ймовірність того, що партія буде обрана в менших країнах, тим вищий партійний дільник. Для остаточного визначення кількості євромандатів національної партії кількість її голосів ділиться як на коефіцієнт країни, так і на коефіцієнт партії. Таким чином можна забезпечити, щоб кожна європейська партія (або група) отримала ту кількість місць, на яку вона має право з дотриманням національних квот.

Тобто тандемна система вдало поєднує дегресивне пропорційне представництво держав-членкинь з прямим пропорційним (тобто демократично рівним) представництвом європейських партій. Її основний недолік

Таблиця 2. Зв'язок політичних партій України з європейськими партіями *

Фракція в Європарламенті (частка місць)	Партнери в Україні *
Європейська народна партія (24%)	1) ВО «Батьківщина» (Ю. Тимошенко) з 2008 р., асоційований член 2) Партія «УДАР (Український демократичний альянс за реформи)» (В. Кличко) з 2013 р., асоційована членкиня 3) Партія «Європейська солідарність» (П. Порошенко) з 2019 р., асоційована членкиня 4) Партія «Об'єднання "Самопоміч"» (О. Сироїд) з 2019 р., спостерігачка
Партія європейських соціалістів (18 %)	
Альянс лібералів і демократів за Європу (8 %)	1) Партія «Слуга народу» (О. Шуляк) з 2022 р., повна членкиня Партія «Голос» (К. Рудик) з 2020 р., повна членкиня 2) Європейська партія України (М. Катеринчук) з 2013 р., повна членкиня 3) Партія «Сила людей» (Ю. Бова) з 2018 р., асоційована членкиня
Європейська консервативна та реформістська партія (8 %)	
Ідентичність і демократія (8 %)	
Європейська партія зелених (6 %)	1) Партія зелених України (В. Кононов), повна членкиня
Партія європейських лівих (4%)	
Європейська демократична партія (1%)	
Європейський вільний альянс (1 %)	
Вольт Європа (0,1 %)	1) Український рух 1-го Європейського руху (М. Побігай)

* Укладено авторкою згідно з даними на сайтах відповідних парламентських фракцій.

полягає у ймовірності значних диспропорцій між отриманими голосами виборців та часткою місць партій на національному рівні. Тобто виборці більших держав-членкинь визначають, які партії з менших держав-членкинь отримають місця в Європарламенті, що суперечить головній меті дегресивної пропорційності — адекватній представленості національних партійних систем менших держав-членкинь.

Друга модель — пропорційна компенсація через загальноєвропейські списки — залишає національні квоти місць незмінними і натомість покладається на європейську пропорційну компенсацію з використанням загальноєвропейських (транснаціональних) списків. Основою для цього є запровадження додаткової загальноєвропейської квоти місць, що вже давно обговорювалося і було офіційно запропоновано Європейським Парламентом у 2022 році.

Однак у моделі пропорційної компенсації ці європейські місця не будуть розподілятися окремо від національних квот. Натомість кожному загальноєвропейському списку буде виділено стільки місць, щоб загальна частка місць кожної політичної групи (тобто її місця за національними квотами плюс місця за європейською квотою) точно відповідала частці голосів, яку транснаціональний список цієї групи набрав у всій Європі. Подібна система пропорційної компенсації вже практикується, наприклад, на виборах до австрійського національного парламенту.

Застосування моделі транснаціонального пропорційного заповнення через загальноєвропейські списки [Müller, 2021] дає можливість розробити виборчу систему, яка зберігає дегресивну пропорційність національних квот місць, але усуває викривлення між голосами та частками місць європейських партій.

Таким чином, модель пропорційної компенсації поєднує дегресивну пропорційність у представництві держав-членкинь із загальноєвропейською виборчою рівністю щодо європейських партій. Більше того, оскільки вона залишає розподіл національних квот місць незмінним, вона має менше побічних ефектів на представництво національних партійних систем, ніж тандемна система. Поєднання пропорційного розподілу національних квот та пропорційного формування загальноєвропейських списків зробить Європарламент більш плюралістичним (завдяки кращому представництву партійних систем малих та середніх держав-членкинь) та більш демократично рівним (надаючи кожному голосу однакову вагу з погляду європейського партійного представництва) [Müller, 2024a, p. 13].

Однак повне пропорційне представництво через загальноєвропейські списки працюватиме лише тоді, коли європейська квота становитиме значну частину від загальної кількості місць. Це вимагає збільшення кількості європейських місць — від 75 до 100, що, відповідно, зменшить кількість місць, доступних за національними квотами. Прийняття такого рішення потребує наявності політичної волі у держав-членкинь та Європарламенту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дедалі більш очевидною є тенденція до інституціоналізації європейських партій, зростан-

ня їхнього впливу на європейську політику та поступового зменшення ролі національних політичних партій. Крім того, Європарламент відіграє дедалі помітнішу роль у процесі розширення Євросоюзу і прийому нових кандидатів. Однак, як свідчить аналіз сайтів європейських партій, вітчизняні партії здебільшого ігнорують важливість розвитку співробітництва з ними (див. табл. 2).

Так, жодна українська партія не представлена у Партії європейських соціалістів. При тому, що статусу асоційованого члена у ній набули молдавська Європейська соціал-демократична партія, а спостерігача — білоруська Громада (Білоруська соціал-демократична партія) та Народна громада. Прикметно, що членом Європейського вільного альянсу є партія з невизнаної Нагірно-Карабаської республіки.

Очевидно, така ситуація частково пояснюється високою виборчою волатильністю і слабкою інституціоналізацією вітчизняних партій, оскільки практично жодна не змогла пройти через два виборчі цикли без значних внутрішніх трансформацій (зміну назви, керівництва і ребрендинг; об'єднання і укладання політичних союзів; розпад тощо). До 2022 року членство в Євросоюзі було радше фата-моргану, ніж досяжною перспективою, що не сприяло активізації відносин як між парламентами Євросоюзу та України, так і європейськими і вітчизняними політичними партіями. Тому Україні варто посилити співробітництво з європейськими парламентаріями, щоб заручитися їхньою підтримкою під час голосування про вступ країни до Євросоюзу та ефективніше взаємодіяти після отримання повноцінного членства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Гребенюк, Д. О. (2024). *Законодавчі повноваження парламенту Європейського Союзу як наднаціонального інституту* (дис. ... док. філос.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса.
- Смирнова, К. (2019). Європейський парламентаризм як феномен представництва в міждержавних інтеграційних об'єднаннях: еволюція становлення та сучасні тенденції. *Право України*, 11, 153—164.
- Act Approving the Treaty of Lisbon compatible with the Basic Law; accompanying law unconstitutional to the extent that legislative bodies have not been accorded sufficient rights of participation (Document №72/2009). (2009, June 30). *Bundesverfassungsgericht*. <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2009/bvg09-072.html>
- Bartolini, S. (2006). Should the Union Be “Politicised”? Prospects and Risks. *Politics: The Right or the Wrong Sort of Medicine for the EU? Notre Europe Policy Paper*, 19, 28—50.
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era. *Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703—722.
- Declaration of León on parliamentarism*. (2023, June 30). Parlamento Europeo. <https://parleu2023.es/declaration-of-leon-on-parliamentarism-2/>
- European Council. (2013). European Council Decision of 28 June 2013 establishing the composition of the European Parliament (2013/312/EU). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013D0312>
- European Council. (2023). Decision (EU) 2023/2061 of 22 September 2023 establishing the composition of the European Parliament (ST/13/2023/INIT). <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2023/2061/oj>

- European Parliament. (2023, February 14). Draft report on the composition of the European Parliament (2021/2229(INL) - 2023/0900(NLE)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/AFCO-PR-730188_EN.pdf
- European Parliament, & European University Institute. (2009). *Building parliament: 50 years of European Parliament history: 1958—2008*. Publications Office.
- Fabbrini, S. (2017). Intergovernmentalism in the European Union: A Comparative Federalism Perspective. *Journal of European Public Policy*, 24(4), 580—597.
- Fason, C. (2014). European Economic Governance and Parliamentary Representation: What Place for the European Parliament? *European Law Journal*, 20(2), 164—185.
- Grimm, D. (2015). The Democratic Costs of Constitutionalization: The European Case. *European Law Journal*, 21(4), 460—473.
- Grimmett, G. (2011). *The Allocation Between EU Member States of the Seats in the European Parliament: Cambridge Compromise*. Brussels: European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/432760/IPOL-AFCO_NT\(2011\)432760_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/432760/IPOL-AFCO_NT(2011)432760_EN.pdf)
- Habermas, J. (2017). Citizen and State Equality in a Supranational Political Community: Degressive Proportionality and the Pouvoir Constituant Mixte. *Journal of Common Market Studies*, 55(2), 171—182.
- Héritier, A., Meissner, K. L., Moury, C., & Schoeller, M. G. (2019). *European Parliament Ascendant: Parliamentary Strategies of Self-Empowerment in the EU*. Palgrave Macmillan.
- Mair, P. (2007). Political Opposition and the European Union. *Government and Opposition*, 42(1), 1—17.
- Müller, M. (2021). *Making the Most of Transnational Lists: Electoral Equality at EU Level Through Proportional Compensation*. Brussels: Friedrich-Ebert-Stiftung. https://brussels.fes.de/fileadmin/public/editorfiles/events/2021/Q4/211115_Transnational_Lists_final_online.pdf
- Müller, M. (2024b, February 2). Degressive proportionality: EU enlargement will increase European electoral inequality — but the problem can be solved. *Der (europäische) Föderalist*. <https://www.foederalist.eu/2024/02/degressive-proportionality.html>
- Müller, M. (2024a). A permanent system for seat allocation in the EP: Reconciling degressive proportionality and electoral equality through proportional completion. Brussels: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/280848/PolDepC%20A%20Permanent%20System%20for%20Seat%20Allocation%20in%20the%20EP_Muller.pdf
- Priestley, J. (2008). *Six Battles that Shaped Europe's Parliament*. London: John Harper Publishing.
- Puetter, U. (2014). *The European Council and the Council: New Intergovernmentalism and Institutional Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Scharpf, F. W. (2016). *De-Constitutionalization and Majority Rule: A Democratic Vision for Europe*. MPIfG Discussion Paper, 16/14. Cologne: Max Planck Institute for the Study of Societies.
- Schmidt, S. K. (2018). *The European Court of Justice and the Policy Process: The Shadow of Case Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Véron, N., & Tailor, A. (2014, May 19) How unequal is the European Parliament's representation? *Bruegel*. <https://www.bruegel.org/blog-post/how-unequal-european-parliaments-representation>
- von Achenbach, J. (2017). The European Parliament as a Forum of National Interest? A Transnationalist Critique of Jürgen Habermas' Reconstruction of Degressive Proportionality. *Journal of Common Market Studies*, 55(2), 193—202.
- Wessels, W. (2015). *The European Council*. London: Palgrave Macmillan.
- Winkler, H. A. (2019, July 15). Das Europaparlament erhebt einen Machtanspruch, der ihm nicht zusteht. *Neue Zürcher Zeitung*. <https://www.nzz.ch/meinung/heinrich-august-winkler-lehnt-das-projekt-spitzenkandidatur-fuer-europa-als-irrweg-ab-ld.1495522>

REFERENCES

Act Approving the Treaty of Lisbon compatible with the Basic Law; accompanying law unconstitutional to the extent that legislative bodies have not been accorded sufficient rights of par-

- ticipation (Document №72/2009). (2009, June 30). *Bundesverfassungsgericht*. <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2009/bvg09-072.html>
- Bartolini, S. (2006). Should the Union Be “Politicised”? Prospects and Risks. Politics: The Right or the Wrong Sort of Medicine for the EU? *Notre Europe Policy Paper*, 19, 28—50.
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era. *Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703—722.
- Declaration of León on parliamentarism*. (2023, June 30). Parlamento Europeo. <https://par-leu2023.es/declaration-of-leon-on-parliamentarism-2/>
- European Council. (2013). European Council Decision of 28 June 2013 establishing the composition of the European Parliament (2013/312/EU). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013D0312>
- European Council. (2023). Decision (EU) 2023/2061 of 22 September 2023 establishing the composition of the European Parliament (ST/13/2023/INIT). <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2023/2061/oj>
- European Parliament. (2023, February 14). Draft report on the composition of the European Parliament (2021/2229(INL) - 2023/0900(NLE)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/AFCO-PR-730188_EN.pdf
- European Parliament, & European University Institute. (2009). *Building parliament: 50 years of European Parliament history: 1958-2008*. Publications Office.
- Fabbrini, S. (2017). Intergovernmentalism in the European Union: A Comparative Federalism Perspective. *Journal of European Public Policy*, 24(4), 580—597.
- Fason, C. (2014). European Economic Governance and Parliamentary Representation: What Place for the European Parliament? *European Law Journal*, 20(2), 164—185.
- Grimm, D. (2015). The Democratic Costs of Constitutionalization: The European Case. *European Law Journal*, 21(4), 460—473.
- Grimmett, G. (2011). *The Allocation Between EU Member States of the Seats in the European Parliament: Cambridge Compromise*. Brussels: European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/432760/IPOL-AFCO_NT\(2011\)432760_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/432760/IPOL-AFCO_NT(2011)432760_EN.pdf)
- Habermas, J. (2017). Citizen and State Equality in a Supranational Political Community: Degressive Proportionality and the Pouvoir Constituant Mixte. *Journal of Common Market Studies*, 55(2), 171—182.
- Héritier, A., Meissner, K. L., Moury, C., & Schoeller, M. G. (2019). *European Parliament Ascendant: Parliamentary Strategies of Self-Empowerment in the EU*. Palgrave Macmillan.
- Hrebenuk, D. O. (2024). *Zakonodavchi povnovazhennia parlamentu Yevropeiskoho Soiuzu yak nadnatsionalnoho instytutu* [Legislative Powers of the European Union Parliament as a Supranational Institution] (dys. ... dok. filos.). Natsionalnyi universytet “Odeska yurydychna akademiia”. Odesa [in Ukrainian].
- Mair, P. (2007). Political Opposition and the European Union. *Government and Opposition*, 42(1), 1—17.
- Müller, M. (2021). *Making the Most of Transnational Lists: Electoral Equality at EU Level Through Proportional Compensation*. Brussels: Friedrich-Ebert-Stiftung. https://brussels.fes.de/fileadmin/public/editorfiles/events/2021/Q4/211115_Transnational_Lists_final_online.pdf
- Müller, M. (2024a). A permanent system for seat allocation in the EP: Reconciling degressive proportionality and electoral equality through proportional completion. Brussels: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/280848/PolDepC%20_A%20Permanent%20System%20for%20Seat%20Allocation%20in%20the%20EP_Muller.pdf
- Müller, M. (2024b, February 2). Degressive proportionality: EU enlargement will increase European electoral inequality — but the problem can be solved. *Der (europäische) Föderalist*. <https://www.foederalist.eu/2024/02/degressive-proportionality.html>
- Priestley, J. (2008). *Six Battles that Shaped Europe’s Parliament*. London: John Harper Publishing.
- Puetter, U. (2014). *The European Council and the Council: New Intergovernmentalism and Institutional Change*. Oxford: Oxford University Press.

- Scharpf, F. W. (2016). *De-Constitutionalization and Majority Rule: A Democratic Vision for Europe*. MPIfG Discussion Paper, 16/14. Cologne: Max Planck Institute for the Study of Societies.
- Schmidt, S. K. (2018). *The European Court of Justice and the Policy Process: The Shadow of Case Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Smyrnova, K. (2019). Yevropeiskyi parlamentaryzm yak fenomen predstavnytstva v mizhderzhavnykh intehratsiynykh ob'iednanniakh: evoliutsiia stanovlennia ta suchasni tendentsii [European Parliamentarism as a Phenomenon of Representation in Interstate Integration Associations: Evolution of Formation and Current Trends]. *Pravo Ukrainy*, 11, 153—164 [in Ukrainian].
- Véron, N., & Tailor, A. (2014, May 19) How unequal is the European Parliament's representation? *Bruegel*. <https://www.bruegel.org/blog-post/how-unequal-european-parliaments-representation>
- von Achenbach, J. (2017). The European Parliament as a Forum of National Interest? A Transnationalist Critique of Jürgen Habermas' Reconstruction of Degressive Proportionality. *Journal of Common Market Studies*, 55(2), 193—202.
- Wessels, W. (2015). *The European Council*. London: Palgrave Macmillan.
- Winkler, H. A. (2019, July 15). Das Europaparlament erhebt einen Machtanspruch, der ihm nicht zusteht [The European Parliament is Claiming Powers That It Is Not Entitled To]. *Neue Zürcher Zeitung*. <https://www.nzz.ch/meinung/heinrich-august-winkler-lehnt-das-projekt-spitzenkandidatur-fuer-europa-als-irrweg-ab-ld.1495522> [in German].

Надійшла: 1.10.2025

Прорецензовано 5.11.2025

Прийнято до друку: 11.11.2025

Оприлюднено: 31.03.2026

Olena Stoiko,

Doctor of Political Science,

Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine

FEATURES OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AS A REPRESENTATIVE BODY OF THE EUROPEAN UNION

It is noted that the European Parliament, due to its size and national, linguistic and cultural pluralism, faces difficulties inherent in the changing nature of the political community it represents.

It is proved that the European Parliament can be attributed to the third, hybrid type of representative body. Since the first type seeks to ensure popular representation and create formal conditions for democratisation, the second type is characteristic of international, public and private organisations, and is used to coordinate the activities of a large number of participants. The introduction of direct elections has brought it closer to the first type, but its lack of universal competence is characteristic of the second type.

The main obstacles to further parliamentarisation of the EU are: the dynamics of intergovernmental relations (deepening integration without supranationalisation), resistance from the European Council (refusal to cede its powers), over-constitutionalisation (increasing importance of court decisions as opposed to political decisions made by the European Council and the European Parliament), agencification (transfer of regulatory decision-making in the field of market policy formation and adjustment to independent regulatory bodies) and representativeness. It is noted that the admission of new members will inevitably lead to an increase in regressiveness and exacerbate the problem of electoral inequality. The advantages and disadvantages of alternative electoral systems for increasing the representativeness of the European Parliament are considered.

The author proves the need to strengthen cooperation between Ukrainian political parties and European parliamentarians in order to secure their support during the vote on the country's accession to the European Union and to interact more effectively after full membership.

Keywords: parliament, European Union, representation, elections, democracy, democratic deficit, European integration, parliamentarisation.